

Oldřich Hájek - Milan Půček - Jiří Novosák - Lívia Pekajová

MUZEA V ČESKÉ REPUBLICE – ANALÝZA VYBRANÝCH CHARAKTERISTIK

Abstract

Culture is a subject of research from various viewpoints. Museums and their changing missions belong to them. The shifts from heritage protection to education and entertainment functions are emphasised in this regard. And just these shifts are discussed in this article, using the museum sector in the Czech Republic as a case study. Our findings point at a strong relationship between the heritage protection function and Czech museums. However, modern trends in the museum sector and oscillating numbers of museum visitors evoke the idea of strengthening the entertainment function of Czech museums.

Keywords: museum, museum missions, culture, Czech Republic

1. Úvod

Kultura (problematiku muzeí a památek nevyjímaje) představuje téma, které přitahuje široký zájem ve vztahu k fungování současné společnosti. Dan-Eugen Ratiu spatřuje v tomto ohledu význam kultury zejména ve dvou směrech.¹ (1) Primárně je **kultura spojována se zvyšováním kvality života** v souladu s utvářením kulturní identity jedince a společnosti. Kultura takto plní roli základní ingredience konceptu sociální koheze.² (2) Vedle toho je **kultura považována za významný faktor ekonomického a sociálního rozvoje území** v souladu s myšlenkami jednak endogenního rozvoje na bázi místních zdrojů a jednak postmodernismu v kontextu hledání vlastní jedinečnosti jako konkurenční výhody.³

Problematika kultury je široce diskutována rovněž v dalších relacích, k nimž patří i (1) otázka homogenizace kulturní různorodosti a (2) problematika zajištění financování kultury. Oba problémy jsou považovány za hrozbu zachování specifických regionálních a místních forem kultury.

Myšlenka **homogenizace kulturní různorodosti** je tradičně spojena s úvahou o potlačení zájmu o specifické regionální a místní formy kulturních aktivit na úkor rozvoje masových forem.⁴ Za jeden z klíčových faktorů explanace tohoto procesu je považován rozvoj dopravních a také telekomunikačních technologií (například internetu), který umožnil častější kontakty kultur mezi sebou. Poznamenejme současně, že studie, které se zabývaly problematikou homogenizace kultury, přináší rozdílné závěry a takto více méně poukazují na koexistenci homogenizačních tendencí na jedné straně a tendencí zachování či tvorby no-

---

¹ Dan-Eugen RATIU, *Cultural policy and values: intrinsic versus instrumental? The case of Romania*, The Journal of Arts Management, Law, and Society (dale JAMLS), 39/1, 2009, s. 24–44.

² Clive BARNETT, *Culture, policy, and subsidiarity in the European Union: from symbolic identity to the governmentalisation of culture*, Political Geography, 20/4, 2001, s. 405–426.

³ Viz např. Christopher RAY, *Culture, intellectual property and territorial rural development*, Sociologia Ruralis, 38/1, 1998, s. 3–20. Poznamenejme, že mezi politicky nevlivnější koncepty vztahů kultury a rozvoje patří koncept kreativní třídy – viz např. Richard FLORIDA, *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*, New York 2002, s. 416.

⁴ Viz například diskuse otázek homogenizace kultury Kevin Archer et al. *Locating globalizations and cultures*, Globalizations, 4/1, 2007, s. 1–14; D. E. RATIU, *Cultural policy and values*, s. 24–44.

vých místních forem kulturních aktivit na straně druhé.⁵ Proces homogenizace není jedinou hrozbou zachování specifických regionálních a místních forem kultury. Druhým často uváděným problémem v tomto směru je zajištění dostatečných zdrojů financování.⁶

Problematiku financování kultury je možné zasadit do předchozí diskuse relací masových forem a specifických regionálních a místních forem kultury. Z ekonomického hlediska lze masové formy kultury považovat za komerčně orientovanou oblast zábavního průmyslu, zatímco pro specifické regionální a místní formy kultury je charakteristickým znakem jejich neschopnost pokrytí nákladů činnosti z vlastních zdrojů.⁷ Současně však v souladu s výše popsaným významem kultury jsou specifické regionální a místní formy kultury spojeny s veřejným zájmem, který je dán jejími estetickými, spirituálními, sociálními, historickými či symbolickými hodnotami. Na tomto základě je pak zdůvodněno financování specifických regionálních a místních forem kulturních aktivit z veřejných zdrojů.⁸

Muzejní sektor má k výše uvedeným úvahám o významu a financování kulturních aktivit velmi úzký vztah. Odborná literatura hovoří v tomto kontextu o dvou **posunech muzejních misí** a to nejprve (1) **od funkce paměťové instituce k funkci vzdělávací** a (2) následně **k funkci zážitkové**.⁹

Současně se tak objevuje konflikt mezi chápáním muzea jako instituce usilující o (1) zachování umělecké excelence a ochranu nejlepších prvků civilizované společnosti na jedné straně a jako (2) zážitkové instituce zábavního průmyslu na straně druhé.¹⁰ Poznamenejme, že veřejné financování hraje v tomto posunu významnou roli a to v kontextu kráticích se veřejných zdrojů v podmínkách ostré globální konkurence.¹¹

Rozdílnost funkcí muzea se rovněž promítá do diskuse **definice klíčového pojmu muzeum**. Takto **český zákon č. 122/2000 Sb.**, o ochraně sbírek muzejní povahy definuje muzeum následujícím způsobem: „*Muzeum je instituce, která získává a shromažďuje přírodní a lidské výtvořiny pro vědecké a studijní účely, (...), z vybraných přírodnin a lidských výtvořin vytváří sbírky, které trvale uchovává, eviduje a odborně zpracovává, umožňuje způsobem zaručujícím rovný přístup všem bez rozdílu jejich využívání a zpřístupňování poskytováním vybraných veřejných služeb, přičemž účelem těchto činností není zpravidla dosažení zisku.*“ V této definici muzea je tak kladen primární důraz na paměťovou a vzdělávací funkci muzea.

Definice ICOM¹² uvádí, že „*Muzeum je stálá nevýdělečná instituce ve službách společnosti a jejího rozvoje, otevřená veřejnosti, která získává, uchovává, zkoumá, zprostředkuje a vystavuje hmotné doklady o člověku a jeho prostředí za účelem studia, vzdělávání, výcho-*

---

⁵ Viz například Michael J. GREIG, *The end of geography? Globalization, communication and culture in the international system*, The Journal of Conflict Resolution, 46/2, 2002, s. 225–243; Nigel HOLLIS, *Rethinking globalization*, Marketing Research, 21/1, 2009, s. 12–18.

⁶ Viz například Arjo KLAMER – Lyudmila PETROVA, *Financing the arts: the consequences of interaction among artists, financial support, and creativity motivation*, JAMLS, 37/3, 2007, s. 245–256; D. E. RATIU, *Cultural policy and values*, s. 24–44.

⁷ Bilyana TOMOVA, *Market mechanisms of financing culture in accession countries*, Budapest 2004, s. 110.

⁸ D. E. RATIU, *Cultural policy and values*, s. 24–44; Gaetana TRUPIANO, *Financing the culture in Italy*, Journal of Cultural Heritage, 6/4, 2005, s. 337–343.

⁹ Fiona McLEAN, *A marketing revolution in museums*, Journal of Marketing Management, 11 / 6, 1995, s. 601–616.

¹⁰ Hye-Kyung LEE, *Rethinking arts marketing in a changing cultural policy context*, International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing, 10/3, 2005, s. 151–164.

¹¹ Sotiria GREK, „*In and against the museum*”: *the contested spaces of museum education for adults*, Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 30/2, 2009, s. 195–211.

¹² International Council of Museums.

vy a potěšení.“ A priori uvedený pojem potěšení tak přidává v této definici vedle tradiční paměťové a vzdělávací funkce zmínku rovněž o funkci zážitkové.

Tento článek vychází z výše formulovaných teoretických poznatků, v jejichž kontextu je naplňován jeho hlavní cíl – **zhodnotit vybrané charakteristiky muzejního sektoru** v České republice. **Článek je strukturován** následujícím způsobem:

- Druhá kapitola představuje metodologický přístup výzkumu.
- Třetí kapitola shrnuje hlavní poznatky vztahené k analýze dílčích sledovaných charakteristik muzeí České republiky.
- Čtvrtá kapitola článek uzavírá prostřednictvím diskuse vztahů formulovaného teoretického rámce a poznatků analýzy.

2. Metodický přístup

Metodický přístup tohoto článku primárně vychází z množiny muzeí, které jsou evidovány v rámci statistické služby Národního informačního a poradenského servisu (dále jen NIPOS). Podle údajů NIPOS bylo v České republice v roce 2010 celkem 479 muzeí, které provozovaly dalších 325 poboček.¹³ Pro účely tohoto článku byla na základě evidence NIPOS kompilována databáze celkem 452 muzeí, přičemž naše číslo je o něco nižší s ohledem na vyloučení těch muzeí, které byly v roce 2010 mimo provoz.

Poznamenejme, že další analýza se týká množiny muzeí bez jejich poboček a v tomto směru je potřeba vnímat její některé nedostatky. Základní databáze obsahující názvy muzeí byla ve druhém kroku doplňována o dílčí charakteristiky – atributy, které se staly předmětem naší analýzy.

Tabulka 1 podává přehled analyzovaných atributů a stručně formuluje naše očekávání ve vztahu k výsledkům analýzy.

Datová matice obsahující jednotlivá muzea České republiky v řádcích a dílčí atributy ve sloupcích byla ve třetím kroku sycena daty s využitím dostupných informačních zdrojů tak, jak jsou uvedeny v tabulce 1. V případě chybějícího zdroje informací byly potřebné údaje kompilovány případ od případu na bázi dostupných informací o jednotlivých muzeích (např. internetové stránky, výroční zprávy a další). Pokud se nepodařilo potřebnou informaci dohledat, bylo výsledné hodnocení provedeno na menším vzorku muzeí České republiky.

Vlastní vyhodnocení bylo založeno na základních metodách deskriptivní statistiky s využitím jednak ukazatelů střední hodnoty a variability pro data metrické povahy respektive četnostních tabulek pro data nominální či ordinální povahy. Některé prostorové souvislosti pak byly znázorněny v prostředí GIS.

---

¹³ Národní informační a poradenské centrum pro kulturu (dále NIPOS), *Základní statistické údaje o kultuře v České republice v roce 2009. I. díl. Kulturní dědictví, muzea, galerie a památkové objekty*, Praha 2010, s. 45.

Tab. 1. Přehled sledovaných atributů pro analýzu muzejního sektoru České republiky

Č.	Atribut (zdroj informací)	Možné hodnoty	Komentář
1.	Místo lokalizace sídla (údaje NIPOS)	Název obce Název okresu Název kraje	Tradiční paměťová funkce vnímá muzeum v kontextu ochrany kulturního dědictví dané lokality. V tomto směru lze předpokládat, že prostorový vzor lokalizace sídel muzeí v České republice vykazuje výrazně disperzní charakter.
2.	Zřizovatel	- Ministerstvo - Kraj - Obec - Jiný typ zřizovatele	V souladu s poznatky formulovanými v úvodu tohoto článku je možné muzeum chápat jako instituci do značné míry závislou na podpoře z veřejných financí. V tomto směru lze předpokládat výraznou dominanci muzeí zřizovaných veřejným sektorem.
3.	Tematické zaměření	- Všeobecná muzea - Tematická muzea s dílčími zaměřeními	V kontextu historického vývoje muzeí jako paměťových institucí lze předpokládat převahu všeobecně zaměřených muzeí tradičně provozovaných veřejnými institucemi. Současně předpokládáme vyšší zastoupení tematických muzeí v případě muzeí zařazených do kategorie jiný typ zřizovatele.
4.	Návštěvnost v roce 2010 (údaje NIPOS) ¹⁴	- Méně než 2 000 osob - 2 001 – 10 000 osob - 10 001 – 50 000 osob - 50 001 – 100 000 osob - Více než 100 000 osob	Návštěvnost představuje jeden z klíčových ukazatelů výkonnosti muzejního sektoru. S ohledem na hierarchickou strukturu muzeí lze předpokládat rovněž hierarchickou strukturu návštěvnosti s nejvyšším podílem muzeí v nižších definovaných kategoriích. Současně předpokládáme existenci relací mezi sídelní hierarchií respektive hierarchií typů veřejných zřizovatelů a hierarchií muzeí podle návštěvnosti.
5.	Změna návštěvnosti mezi lety 2007-2008; 2008-2009; 2009-2010 (údaje NIPOS) ¹⁵	- Zvýšení - Stagnace či pokles	Vývoj návštěvnosti muzeí je podmíněn celou řadou faktorů. Vzhledem k rozšiřování nabídky forem trávení volného času však lze předpokládat hrozby spojené s poklesem návštěvnosti muzeí.
6.	Cena základního vstupného	- Cena v Kč	Cena představuje jeden z často diskutovaných faktorů činnosti muzeí, které mohou sledovat jednak přístup na bázi nízkých cen pro prevenci úbytku návštěvnosti a jednak přístup na bázi vyšších cen pro zohlednění kvality díla. V tomto směru lze předpokládat preferenci spíše prvního přístupu a současně existenci hierarchie vztahů podobné jako v případě návštěvnosti.
7.	Podíl veřejných zdrojů na rozpočtu veřejných muzeí (údaje ARIS pro vybraná veřejná muzea v roce 2009)	- Hodnota v %	Teoretické poznatky z úvodu tohoto článku explicitně deklarovaly význam veřejného financování pro zachování aktivit kulturních zařízení zaměřených na paměťovou funkci, veřejná muzea nevyjímaje. V kontextu této úvahy předpokládáme velmi vysoké hodnoty podílu veřejných dotací na rozpočtech muzeí.

Zdroj: Vlastní zpracování

¹⁴ NIPOS, *Návštěvnost muzeí a galerií v krajích České republiky v roce 2010*, Praha 2011, s. 66.

¹⁵ NIPOS, *Návštěvnost muzeí a galerií – pro roky 2007, 2008, 2009 a 2010*.

3. Muzejní sektor v České republice – analýza vybraných charakteristik

Analýza vybraných charakteristik muzeí v České republice je založena na attributech uvedených v tabulce 1. Tato kapitola podává přehled hlavních poznatků analýzy.

3.1 Místo lokalizace sídla, zřizovatel a tematické zaměření

Místo lokalizace sídla představuje první hodnocený atribut analýzy muzeí v České republice. Naše očekávání v tomto směru předpokládalo rovnoměrnou lokalizaci sídel muzeí na území České republiky.

Tabulka 2 uvádí hlavní poznatky v tomto směru a to na bázi krajské diferenciaci jak v absolutním, tak relativním vyjádření. Z absolutního hlediska připadá výrazně nejvyšší počet sídel muzeí na Středočeský kraj, nicméně relativní srovnání vzhledem k počtu obyvatel respektive počtu obcí ukazuje na spíše průměrné postavení Středočeského kraje. Celkově lze faktory počtu obyvatel respektive sídelní struktury považovat za důležité, i když ne jediný, aspekt explanace lokalizace sídel muzejního sektoru v České republice.

Obrázek 1 pak doplňuje hodnocení místa lokalizace sídel muzeí v České republice v rámci komplexního prostorového vzoru lokalizace, který potvrzuje náš předpoklad rovnoměrného rozmístění sídel muzeí na území České republiky s existencí některých dílčích míst vyšší koncentrace sídel kulturních zařízení tohoto druhu.

Typ zřizovatele představuje druhý hodnocený atribut analýzy muzeí v České republice. Naše očekávání v tomto směru předpokládalo dominantní podíl veřejně zřizovaných muzeí. V rámci hodnocení struktury muzeí podle typu žadatele bylo 5 % muzeí klasifikováno v kategorii ministerstva, 20 % muzeí v kategorii krajů, 48 % muzeí v kategorii obcí a 22 % muzeí v kategorii jiného typu žadatele.¹⁶ Takto se plně potvrzuje předpoklad o dominantním zastoupení muzeí provozovaných veřejným sektorem v České republice, přičemž obrázek 1 poukazuje opětovně na prostorově rovnoměrné rozmístění sídel muzejního sektoru zejména na úrovni krajů a obcí.

Současně poukažme na skutečnost, že více než polovina sídel muzeí zařazených do kategorie jiného typu zřizovatele byla lokalizována ve čtyřech krajích České republiky – v hlavním městě Praze, Středočeském kraji, Plzeňském kraji a Jihočeském kraji. V tomto kontextu lze současně vnímat vztah lokalizace muzeí ve směru zážitkové funkce.

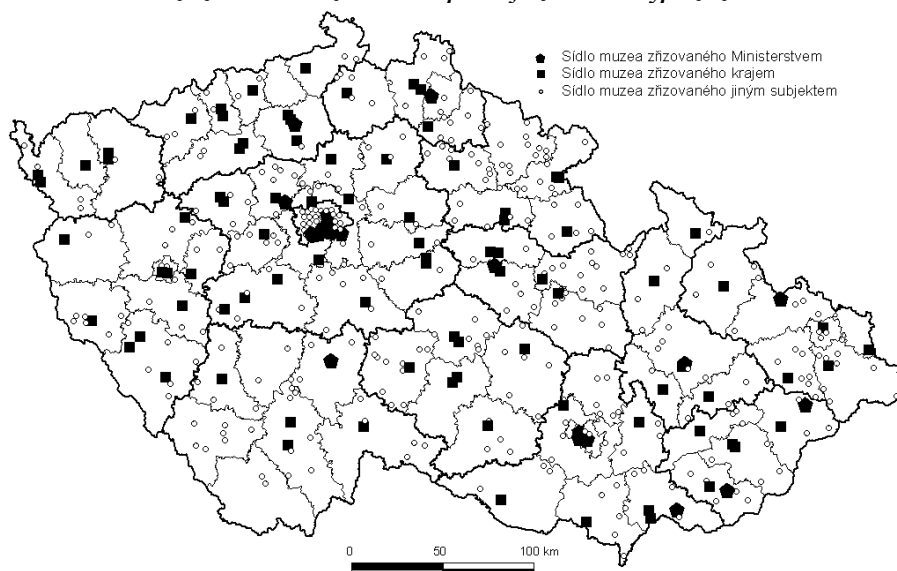
¹⁶ Dopočet do 100 % je dán muzei, u nichž nebyla informace o zřizovateli zjištěna.

Tab. 2. Lokalizace sídel muzeí v České republice podle krajů a v relativním vyjádření k vybraným ukazatelům

Kraj	Počet muzeí	Počet muzeí/100 tis. obyvatel	Počet muzeí/100 obcí
Jihočeský	36	5,7	5,8
Jihomoravský	38	3,3	5,9
Karlovarský	11	3,6	8,4
Královéhradecký	45	8,1	10,0
Liberecký	23	5,2	10,6
Moravskoslezský	33	2,6	11,1
Olomoucký	19	3,0	4,8
Pardubický	33	6,4	7,3
Plzeňský	35	6,1	6,9
Praha	35	2,8	3500,0
Středočeský	64	5,2	5,6
Ústecký	23	2,7	6,5
Vysočina	35	6,8	4,8
Zlínský	22	3,7	7,4

Zdroj: Vlastní zpracování na základě údajů NIPOS, stav k roku 2010

Obr. 1. Prostorové rozložení sídel muzeí České republiky vzhledem k typu zřizovatele

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů NIPOS, stav k roku 2010

Tematické zaměření je třetím hodnoceným atributem analýzy muzeí v České republice. Naše očekávání v tomto směru předpokládalo převahu všeobecných muzeí v případě veřejného zřizovatele a to v kontextu vnímání muzea jako paměťové instituce a vyšší podíl tematicky zaměřených muzeí v případě muzeí provozovaných jiným zřizovatelem, než je ministerstvo, kraj či obec. Tabulka 3 shrnuje hlavní poznatky týkající se atributu tematického zaměření muzeí. Takto se primárně ukazuje vyrovnaný, cca poloviční, podíl všeobecných a tematických muzeí na celé množině sledovaných muzeí. Současně se plně potvrzuje předpoklad vyššího podílu všeobecných muzeí v případě veřejného typu zřizovatele a tematických muzeí v případě jiného typu zřizovatele. Výjimku v tomto směru představuje národní úroveň s převahou tematických muzeí zřizovaných jednotlivými ministerstvy. Tabulka 3 rovněž poukazuje na relativně nejčastější směry zaměření tematických muzeí.

Tab. 3. Tematické zaměření muzeí České republiky vzhledem k typu zřizovatele (stav k roku 2011)

Tematické zaměření	Typ zřizovatele			
	Ministerstvo	Kraj	Obec	Jiný typ
Všeobecné	18 %	72 %	62 %	7 %
Tematické	82 %	28 %	28 %	93 %
<i>z toho Umění</i>	27 %	23 %	7 %	8 %
<i>z toho Osobnost</i>	0 %	4 %	18 %	8 %
<i>z toho Technika, věda, zemědělství</i>	18 %	0 %	1 %	10 %
<i>z toho Doprava</i>	0 %	0 %	1 %	13 %
<i>z toho Těžba a zpracování nerostů</i>	5 %	1 %	3 %	6 %
<i>z toho Řemesla a venkov</i>	9 %	0 %	6 %	11 %
<i>z toho Organizované skupiny*</i>	14 %	0 %	1 %	18 %

* Organizované skupiny zahrnují mimo jiné policii, armádu, hasičský sbor, dělnické hnutí a další organizované skupiny.

Zdroj: vlastní zpracování na základě dílčích zdrojů informací o muzeích

Obecně nejvyšší podíly připadají na témata umění a osobnost, která jsou následována tématy řemesla a venkov respektive organizované skupiny. V případě muzeí kategorie jiného typu zřizovatele jsou pak relativně častější rovněž témata doprava respektive technika, věda a zemědělství.

3.2 Návštěvnost

Návštěvnost představuje čtvrtý hodnocený atribut analýzy muzeí v České republice. Naše očekávání v tomto směru předpokládalo jednak pyramidový tvar rozdělení četností muzeí vzhledem k definovaným kategoriím návštěvnosti a jednak existenci přímé úměrnosti mezi hierarchií sídel muzeí a návštěvnosti na jedné straně a hierarchií typů veřejných zřizovatelů a návštěvnosti na straně druhé. Hodnocení dat návštěvnosti v roce 2010 podle údajů NIPOS potvrdilo naše očekávání. Takto nejvyšší podíl muzeí spadl do první kategorie návštěvnosti do 2 000 osob (36 %), která byla následována kategorií 2 001–10 000 osob (29 %), kategorií 10 001–50 000 osob (25 %), kategorií 50 001–100 000 osob (6 %) a konečně kategorií více než 100 000 osob (4 %).

Tabulka 4 rozvádí základní strukturu počtu muzeí vzhledem k návštěvnosti o aspekt hierarchie sídel muzeí. Takto se potvrzuje formulovaný předpoklad, že nejvyšší podíl muzeí v kategorii návštěvnosti nad 100 000 osob je lokalizován v největších městech České republiky s tendencí snižování podílů muzeí ve vyšších kategoriích návštěvnosti při přechodu na nižší úrovně sídelní hierarchie. Za pozornost současně stojí vyrovnané podíly jednotlivých kategorií návštěvnosti v případě muzeí největších měst.

Tab. 4. Návštěvnost muzeí České republiky vzhledem k lokalizaci sídla muzea (rok 2010)

Kategorie návštěvnosti	Lokalizace sídla muzea			
	Praha, Brno, Ostrava	Další krajská města	Další okresní města	Další obce
Méně než 2 000 osob	16 %	10 %	5 %	48 %
2 001 – 10 000 osob	19 %	5 %	21 %	34 %
10 001 – 50 000 osob	26 %	57 %	56 %	14 %
50 001 – 100 000 osob	16 %	19 %	12 %	3 %
Více než 100 000 osob	25 %	10 %	5 %	1 %

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů NIPOS

Existence přímé relace návštěvnosti je ještě více patrná v případě hierarchie typů veřejných zřizovatelů, kdy podíly ve vyšších kategoriích návštěvnosti klesají směrem od ministerstva přes kraje k obci (viz tabulka 5). Poukažme současně na relativně vysoký podíl muzeí jiného typu zřizovatele na kategoriích nižší návštěvnosti.

Konečně poznamenejme, že pro tematicky zaměřená muzea je charakteristické jejich častější zastoupení jak v nejvyšších, tak nejnižších kategoriích návštěvnosti.

Tab. 5. Návštěvnost muzeí České republiky vzhledem k typu zřizovatele (rok 2010)

Kategorie návštěvnosti	Typ zřizovatele			
	Ministerstvo	Kraj	Obec	Jiný typ
Méně než 2 000 osob	5 %	1 %	45 %	52 %
2 001 – 10 000 osob	5 %	13 %	42 %	24 %
10 001 – 50 000 osob	27 %	66 %	11 %	17 %
50 001 – 100 000 osob	27 %	15 %	2 %	1 %
Více než 100 000 osob	36 %	4 %	1 %	6 %

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů NIPOS

Atribut návštěvnosti byl dále zkoumán ve vztahu **ke změnám počtu návštěvníků** muzeí v letech 2007–2008, 2008–2009 a 2009–2010 podle statistických údajů NIPOS. Hodnocení v tomto směru nebylo založeno na agregované změně za celý muzejní sektor ale na podílech muzeí, kterým se návštěvnost zvýšila a naopak.

Tabulka 6 poskytuje přehled základních poznatků tohoto hodnocení, které naznačuje převahu muzeí s poklesem počtu návštěvníků ve všech třech sledovaných obdobích.

Dále poznamenejme, že pokles počtu návštěvníků ve všech třech sledovaných obdobích postihl 14 % muzeí, pro něž byla k dispozici úplná data, zatímco zvýšení počtu návštěvníků ve všech třech sledovaných obdobích se týkal pouze 4 % muzeí. Takto je otázka udržení návštěvnosti relevantním tématem činnosti muzejního sektoru v České republice.

Tab. 6. Meziroční změna návštěvnosti muzeí České republiky

Období	Podíl muzeí s danou změnou počtu návštěvníků	
	Zvýšení	Stagnace či pokles
2008/2007	43 %	57 %
2009/2008	48 %	52 %
2010/2009	41 %	59 %

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů NIPOS

3.3 Finanční aspekty (cena vstupného, podíl veřejných zdrojů)

Finanční aspekty problematiky muzeí v České republice byly hodnoceny na bázi dvou atributů v podobě ceny základního vstupného respektive podílu veřejných dotací na rozpočtu vybraných veřejných muzeí. V případě finančních aspektů byl náš předpoklad spojen se strategií relativně nízké ceny zohledňující hierarchické aspekty sítě muzeí na jedné straně a relativně vysokého podílu veřejných dotací na příjmové straně rozpočtů muzeí.

Naplnění předpokladu je možné dokumentovat na **průměrné ceně základního vstupného** muzeí v databázi, která v roce 2011 činila 42 Kč. Hierarchické vztahy ceny vstupného a vybraných dílčích atributů zachycují údaje v tabulce 7. Takto se ukazuje klesající cena vstupného jednak v rámci hierarchie lokalizace sídel a jednak v rámci hierarchie úrovně veřejného zřizovatele. Za pozornost stojí rovněž relativně vyšší průměrná cena základního vstupného u muzeí kategorie jiný typ zřizovatele, které současně vykazují nejvyšší variabilitu hodnot v tomto ohledu. Konečně poukážme na vyšší průměrnou cenu tematicky zaměřených muzeí (50 Kč) ve srovnání s muzei všeobecnými (35 Kč).

Tab. 7. Průměrná cena (v Kč) a variační koeficient ceny základního vstupného vzhledem k lokalizaci sídla muzea a typu zřizovatele (rok 2011)

Lokalizace sídla muzea	Praha, Brno, Ostrava	Další krajská města	Další okresní města	Další obce
Průměrná cena	95	52	40	33
Variační koeficient	0,73	0,50	0,55	0,78
Typ zřizovatele	Ministerstvo	Kraj	Obec	Jiný typ
Průměrná cena	102	42	28	58
Variační koeficient	0,61	0,48	0,71	0,91

Zdroj: vlastní zpracování na základě dílčích zdrojů informací o muzeích

Podíl veřejných zdrojů na celkovém rozpočtu muzeí v České republice byl hodnocen na bázi údajů ARIS pro rok 2009 a to na množině 155 muzeí statutu příspěvkových organizací a jako podíl rozpočtové položky 691 na celkových příjmech těchto muzeí. Průměrná hodnota podílu této rozpočtové položky dosahuje 86 % celkové výše rozpočtů vzorku muzeí, přičemž rozdíl vzhledem k dílčím charakteristikám jsou v tomto ohledu minimální. Současně však poukážeme na velmi vysokou variabilitu hodnot těchto podílů, když jejich rozpětí se pohybuje od nejnižší hodnoty 36 % až po nejvyšší hodnotu 99 procentní závislosti na veřejných zdrojích.

4. Závěr

Problematika kultury je v odborné literatuře diskutována v řadě souvislostí. K těm nejvíce aktuálním patří otázky homogenizace specifických regionálních a místních forem kultury a relace vnímání kultury jako faktoru ekonomického a sociálního rozvoje území respektive faktoru ochrany kulturního dědictví. V návaznosti na tyto otázky je dále hodnoceno financování kultury z veřejných zdrojů.

Ve směru uvedeného teoretického rámce je orientován rovněž tento článek a to v kontextu hodnocení vybraných charakteristik muzejního sektoru České republiky. Hlavní poznatky tohoto hodnocení lze shrnout následujícím způsobem:

- Prostorový vzor lokalizace sídel muzeí v České republice vykazuje rovnoměrné rozložení v rámci dílčích územních jednotek s existencí některých míst vyšší koncentrace. Muzea takto plní svou roli ochrany kulturního dědictví.
- Funkce ochrany kulturního dědictví se promítá rovněž ve většinovém zastoupení veřejných institucí v roli zřizovatele/provozovatele muzeí České republiky. Zachována je současně hierarchizace veřejných zřizovatelů muzeí vzhledem k významu tematického zaměření muzea. V tematické rovině se funkce ochrany kulturního dědictví v rámci veřejně zřizovaných muzeí projevuje rovněž v podílu všeobecně zaměřených muzeí, zatímco pro muzea jiných typů zřizovatelů je typická jasná tematická profilace.
- Hodnocení faktoru návštěvnosti poukazuje na komplexnost muzejního sektoru v České republice, který zahrnuje jak relativně vysoký počet malých muzeí zřizovaných nejčastěji obcemi a jiným typem zřizovatele bez primární orientace na zisk, tak relativně nižší počet muzeí s vysokou návštěvností nejčastěji zřizovaných vyššími úrovněmi veřejné správy, ale rovněž i jinými typy zřizovatelů včetně privátních subjektů. Poznamenejme, že různorodost muzeí zřizovaných jiným typem zřizovatele se promítá i v relativně vysoké variabilitě ceny základního vstupného.
- V kontextu funkce ochrany kulturního dědictví je možné vnímat i strategii relativně nízké ceny základního vstupného muzejního sektoru České republiky, přičemž tato skutečnost je dále posílena systémem slev prakticky všech muzeí. Současně se plně potvrzuje předpoklad vysoké finanční závislosti na veřejných dotacích, které utváří 86 procentní podíl příjmové strany rozpočtů analyzovaných muzeí. Na druhou stranu však analýza poukázala na existenci muzeí s relativně vysokou schopností generovat vlastní příjmy.

Hlavní poznatky hodnocení poukazují na indicie silného vztahu mezi muzeem a jeho funkcí vztaženou k ochraně kulturního dědictví. Tyto relace jsou přítomny plně v souladu

s definicí muzea v legislativě České republiky. S ohledem na existující trendy v muzejním sektoru, včetně naznačené tendence poklesu návštěvnosti u většinového počtu muzeí, však považujeme za důležité neustále posilovat orientaci muzeí na zážitkovou funkci jako oblasti s potenciálem generování vlastních příjmů a snižování závislosti na krátkých se veřejných zdrojích financí (viz rovněž definice ICOM). Jeden z aspektů, který v tomto směru naznačil tento článek, je prvek jasné tematické profilace těch muzeí, které nejsou zřizovány veřejným sektorem. Komplexní poznání faktorů zážitkové funkce muzeí České republiky je pak předmětem našeho dalšího výzkumného zájmu.

Summary

Museums in the Czech Republic – analysis of selected attributes

Various culture themes are extensively discussed in scholar literature of these days. The issues of cultural homogenization, as well as various functions of culture, belong to the most important of them. In these relations, also public financing of culture is surveyed. This article is oriented just in this theoretical discussion, using museum sector in the Czech Republic as the domain of our interest. The main findings of the article may be summarized as follows.

There is an even spatial pattern of museums in the Czech Republic. Furthermore, public sector is overrepresented as the founder of museums in the Czech Republic. There is also a close link between public museums and their multi-thematic focus. Finally, there are relatively low admission fees into Czech museums. Altogether, we regard these facts to be fully in accord with the heritage protection function of museums. Consequently, there is a high dependence of Czech museums on public subsidies.

Facing the abovementioned findings and current trends in the museum sector, we recommend permanently reinforcing also the entertainment function of Czech museums. Just in this direction, we see the potential to at least partially increase their own revenues and decrease the dependence on public financial sources.

Michal Ž i v n ý – Zbyněk M o r a v e c – Vendula U h r o v á

HŘBITOV OKOLO KAPLE SV. LUKÁŠE V OSTRAVĚ – ARCHEOLOGICKO-ANTROPOLOGICKÁ ANALÝZA

Abstract

In last years extensive building activity developed in historical center of Moravská Ostrava. The building has been followed by rescue archaeological surveys. In 2007, by reconstruction of drainage, the cemetery was uncovered in Puchmajerova street. The human skeletal remains were archeologically and anthropologically described and analysed. The state of preservation of the skeletons was very bad. They were determined using standard anthropological methods. In terms of demographical analysis two skeletal sets were defined – A and B. Set A includes all individuals, set B includes only „regular“ skeletons from each grave (without admixtures from foreign graves). Subsequently the detailed demographical analysis of immature specimens (below 20 years of age) was made – this groupe was analysed in 5-year age categories, included reconstruction of the original number of youngest children by methodology of Bocquet – Masset. Then the particular analysis of adult individuals (above 20 years of age) was accomplished. The group of adult specimens was analysed from sexual and age point of view. Finally the life expectancy was ascertained using mortality tables.

Keywords: *Ostrava, postmedieval archaeology, cemetery, chapel of St. Lucas, human skeletal remains - sex and age, estimation - demography*

Úvod

V posledních letech došlo v historickém jádru Moravské Ostravy k několika rozsáhlejším stavebním pracím, které si vyžádaly provedení záchranných archeologických výzkumů. V roce 2007, od konce května do října, byla na ulici Puchmajerově rekonstruována kanalizace a jelikož narušovala mimo jiné i novověký hřbitov, provedl zde Národní památkový ústav ve spolupráci s Ostravským muzeem záchranný archeologický výzkum. Vedoucí terénních prací byla PhDr. H. F. Teryngerová. Tento příspěvek si klade za cíl informovat o výsledcích terénního bádání a přinést nové poznatky o dnes již zmizelé nekropoli.

Archeologický výzkum hřbitova

Zkoumaný prostor v minulosti

Místo výzkumu tvořilo ve středověku podle všeho periferii města Moravské Ostravy. Můžeme se zde zmínit jednak o předpokladu existence městského hradu, který měl stát na „Zámčisku“ v místech dřívějšího obchodního domu „Bachner“,¹ a dále o průběhu městské fortifikace, která dle rekonstrukcí měla do prostoru zkoumané plochy (v její západní části) zasahovat.² První zmínku o městském hradu v Moravské Ostravě můžeme vztáhnout k roku 1396, přičemž jeho vybudování je kladeno rámcově do druhé poloviny 14. století.³ Lze se

¹ ANONYMUS, *Almanach des Museums der Stadt Mähr. Ostrau. Führer durch die Sammlungen*, Mähr. Ostrau – Oderfurt 1940.

² Miloslav KROČEK, *Opevnění města Moravské Ostravy*, Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 18, s. 308–322, cit. s. 317.

³ Jaroslav BAKALA, *Ostrava v období vrcholného středověku (do roku 1437)*, in: K. Jiřík (ed.), *Dějiny Ostravy*, Ostrava 1993, s. 25–49, cit. s. 39.

ovšem rovněž setkat s pochybnostmi, zda-li vůbec existoval.⁴ Archeologický výzkum neidentifikoval žádné přesvědčivé stopy, které by naznačovaly, že ve zkoumaném prostoru stával.

***1. Kaple sv. Lukáše (fotoarchiv Ostravského muzea)
/ The chapel of St. Lucas (The Archive of Photos,
Ostravské muzeum)***

ulice), by hradební systém měl procházet.

V r. 1585 řádila v Moravské Ostravě morová epidemie natolik, že dosavadní hřbitov u kostela sv. Václava nepostačoval k plnému pojmání zemřelých. Proto ostravští měšťané žádali biskupa, aby byl hřbitov u kostela sv. Václava rozšířen. Stanislav Pavlovský to ovšem odmítl a nařídil, aby byli zemřelí pochováváni za hradbami u kostela. Biskup měl dokonce poslat svćenou vodu sv. Řehoře mimo jiné i k posvěcení hřbitova. V těchto mís-

Kamenná hradba Moravské Ostravy začala být budována až během působení olomouckého biskupa Jana VIII. Očka z Vlašimi (1351–1364). Mezi léty 1371 a 1375 byly práce na opevnění dokončeny. Fortifikace byla postavená z pískovcových kamenů spojených vápennou maltou a měla mít výšku okolo 4 metrů. Hradby bylo nutné v průběhu času několikrát opravovat, často se tak však nedělo, jak o tom např. pro rok 1525 svědčí listina biskupa Stanislava Thurza. Zvláště v pozdějším období bylo kamenné ohrazení ve velmi špatném stavu. Rekonstrukční práce na fortifikaci je snad možné vztáhnout k letům 1649 (v souvislosti s třicetiletou válkou) a nejspíše i k počátku 18. století. K jejich cílené destrukci pak mělo docházet postupně od roku 1780. V roce 1830 byly zbourány všechny brány.⁵ Na katastrální mapě z roku 1833 již nejsou hradební zdi patrné. Rekonstruovat jejich průběh v současné zástavbě se podařilo M. Kročkovi a na tomto základě pak byla předpokládána pozice hradeb zanesena do katastrální mapy M. Zezulou.⁶

Zkoumanou plochou, popř. místem, kde byl veden výkop pro rekonstrukci vodovodu a kanalizace (výkop byl veden po celé délce Puchmajerovy

⁴ Miloslav KROČEK, *Stará radnice v Moravské Ostravě – stále zajímavá*, Ostrava, Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 22, s. 473–476, cit. s. 475.

⁵ M. KROČEK, *Opevnění města Moravské Ostravy*, cit. s. 309–314, 321–322.

⁶ Miloslav KROČEK, *Opevnění města Moravské Ostravy*; Michal ZEZULA, *Počátky města Moravské Ostravy ve světle archeologických pramenů I, II*, rkp. diplomová práce, ulož. na ÚAM MU v Brně, Brno 2002.

tech ovšem pohřbívání nebylo možné, neboť v blízkosti proudil tok Ostravice. Nakonec byla nová nekropole zřízena u Hrabovské brány a její areál se osadil ovocnými stromy. Nový hřbitov byl snad určen hlavně pro ukládání obětí větších epidemií.⁷ Jeho rozsah byl snad již ve druhé polovině 17. století obdobný rozsahu zachyceném na katastrální mapě z r. 1833 (jak pro to svědčí některé záznamy z pozemkových knih).⁸

Za faráře Jiřího Mořice Viktoriniho (1725–1733) se začalo se stavbou kaple při hřbitově v jihozápadní části města. Kaple byla vysvěcena v r. 1740 jako kaple sv. Lukáše.⁹ Hřbitov fungoval do r. 1843 a kaple, po tom co se stala r. 1880 školním kostelem, byla pro svůj zchátralý stav r. 1894 zbořena.¹⁰ Kaple sv. Lukáše je kromě „záhadného“ znázornění na vedutě z r. 1728,¹¹ vyobrazena i na Anneisově plánu z r. 1779¹² a pak samozřejmě na katastrálních mapách z příslušného časového období.

Archeologické nálezy a výzkumy v okolí zájmové plochy

Snad první zmínka a rozrušení terénu hřbitova pochází z r. 1927, kdy byla stavěna budova nové spořitelny. Kostí se vykopalo zřejmě větší množství a stavba nejspíše zlikvidovala i základy kaple sv. Lukáše.¹³ V blízkosti prostoru zkoumané plochy, v sousedství současné Puchmajerovy ulice, byl během r. 1932 učiněn nález spojený s výstavbou obchodního domu Bachner. Na rohu se Zámeckou ulicí byly vykopány 3 dělové koule, které jsou dávány do souvislosti s existencí hradu v Moravské Ostravě.¹⁴ Profesionální archeologické bádání v Moravské Ostravě je možné rozdělit na dvě období intenzivnější výzkumné činnosti.

1) Od r. 1962 do r. 1973, zahrnující výzkumy J. Krále, V. Šikulové a L. Wiegandové.¹⁵

2) Od r. 1998 dosud, zahrnující archeologické výzkumy převážně archeologického pracoviště Památkového ústavu v Ostravě, dnes Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště Ostrava.¹⁶

⁷ Alois ADAMUS, *K nálezům lidských kostí na staveništi nové spořitelny ostravské*, Ostravský deník XXX/21, 24. září 1927, s. 1; Ladislav HOSÁK, *Moravská Ostrava na konci 16. st.*, Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 6, Ostrava 1973, s. 141–171, cit. s. 165.

⁸ M. KROČEK, *Opevnění města Moravské Ostravy*, cit. s. 316.

⁹ Bohumír INDRA, *Výtvarní umělci, umělečtí řemeslníci a stavitelé v Moravské Ostravě od 16. do druhé poloviny 19. století*, Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 11, s. 382–427, cit. s. 405.

¹⁰ Miloslav KROČEK, *Z mistopisu staré Moravské Ostravy*, Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 14, Ostrava 1987, s. 237–257, cit. s. 237, 246.

¹¹ Archiv města Brna, fond V 3, sbírka vedut moravských měst, Hofferova sbírka, inv. č. 2367, akvarel od neznámého autora.

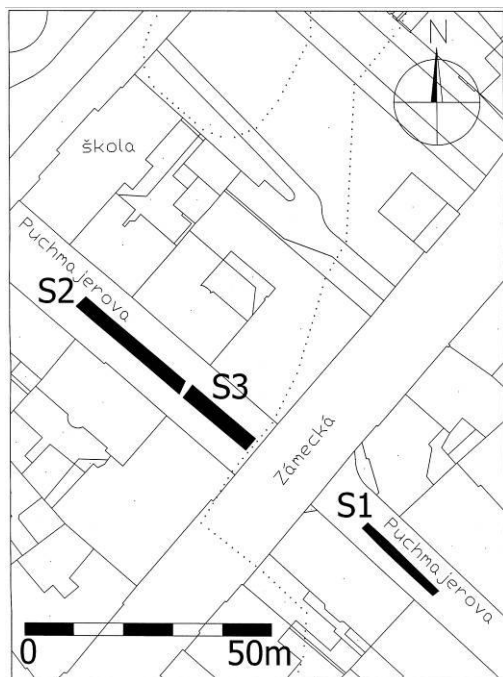
¹² Archiv města Ostravy, Sbirka map a plánů, sign. 1291, 1292, návrh úpravy břehu řeky Ostravice.

¹³ A. ADAMUS, *K nálezům lidských kostí*, cit. s. 1–2.

¹⁴ ANONYMUS, *Almanach*, cit. s. 34–35.

¹⁵ Jaroslav KRÁL, *Středověké nálezy v Ostravě*. ČSM–B 13/1964, cit. s. 1–8, Tab. I–III; Vlasta ŠIKULOVÁ, *Předběžná zpráva o výzkumu kostela sv. Václava v Ostravě*, Přehled výzkumů 1967, Brno 1968, s. 101–103; TÁŽ, *Pokračování výzkumu v kostele sv. Václava v Ostravě*, Přehled výzkumů 1968, Brno 1970, s. 57–58; Lea WIEGANDOVÁ, *Další nálezy z kostela sv. Václava v Ostravě (okr. Ostrava)*, Přehled výzkumů 1972, Brno 1973, s. 92.

¹⁶ Souhrnně např. Michal ZEZULA, *Archeologie a počátky Moravské Ostravy (Archeologické výzkumy v historickém jádru města v letech 1998–2002)*, Ostrava, Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 21, Ostrava 2003, s. 7–44.

2. Umístění sond výzkumu na současné katastrální mapě / Location of sonds in present cadastral map

Nálezové situace se nacházely bezprostředně pod soudobými komunikačními vrstvami. Bylo možné vyčlenit hřbitovní vrstvu,²¹ v rámci níž byly identifikovány jednotlivé pohřby. Bohužel nebylo možné v rámci hřbitovní vrstvy rozlišit hrany hrobových jam a tím i úroveň, z níž se jednotlivé výkopy do vrstvy zahluhovaly. Ačkoliv lze snad předpokládat více horizontů hřbitovního souvrství (např. spojených se stavbou kaple sv. Lukáše), nebylo v terénu možné bezpečně jednotlivé vrstvy identifikovat. Rozčlenění alespoň na dva horizonty se podařilo pouze v S2, a to v sektorech Z, A, B a D. Je ovšem otázka, do jaké míry odráží toto rozdělení chronologickou skutečnost. Pracovně, za okolností výše nastiněných, lze tedy uvažovat o tom, že samotná hřbitovní vrstva je konglomerát starších, v důsledku

Na Puchmajerově ulici do r. 2007 byl proveden žádný archeologický výzkum, i když naleziště bylo výrazně porušováno recentními stavebními zásahy. Výzkumy v Moravské Ostravě se prozatím soustřeďovaly především na oblast okolo kostela sv. Václava¹⁷ a na prostor náměstí, eventuálně domů, okolo něj.¹⁸ Prostorově blíže zkoumané ploše byl výzkum ve dvorním traktu budovy č. o. 29 na ulici 28. října¹⁹ a na téže ulici pak výzkum z r. 2000 v budově č. o. 33.²⁰

Nálezové okolnosti a jejich interpretace

Archeologický výzkum v místech zrušeného hřbitova probíhal postupně ve dvou sondách (S2 a S3). Sondy byly dále rozčleněny na sektory: Z, A-D (S2) a A-D (S3). Nálezové situace byly do značné míry rozrušeny mnoha recentními výkopy pro sítě a prostor byl dále zúžen bezpečnostním ochranným pásmem, které bylo třeba při pracích respektovat.

¹⁷ Výběrem J. KRÁL, *Středověké nálezy*; V. ŠIKULOVÁ, *Předběžná zpráva*; M. ZEZULA, *Archeologie a počátky*.

¹⁸ František KOLÁŘ, *Ostrava (k. ú. Moravská Ostrava, okr. Ostrava), Masarykovo náměstí 32*, Přehled výzkumů 46, Brno 2005, s. 310–311; František KOLÁŘ – Johana STRÍLKOVÁ, *Archeologický výzkum v prostorách Staré radnice v Moravské Ostravě*, Ostrava, Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 22, Ostrava 2005, s. 455–472; Michal ZEZULA – Zbyněk MORAVEC – Petr KOČÁR – Zdeňka SŮVOVÁ, *Archeologické výzkumy na Masarykově náměstí v Ostravě a jejich výpověď k vývoji, hmotné kultuře a životnímu prostředí města ve středověku a raném novověku*, Ostrava, Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 24, Ostrava 2009, s. 538–579.

¹⁹ Hana TERYNGEROVÁ, *Záchranný archeologický výzkum v centru Moravské Ostravy*, *Badania archeologiczne na Górnyh Ślasku i ziemiach pogranicznych w 1998 roku*, Katowice 2001, s. 210–214.

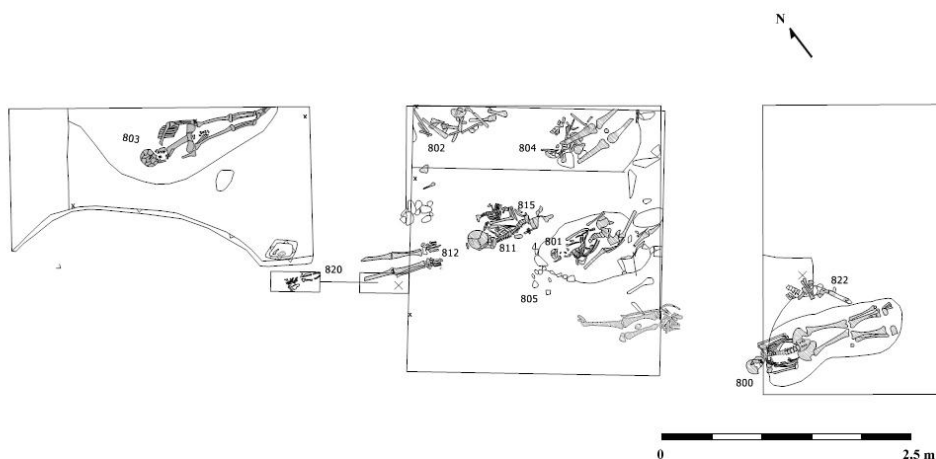
²⁰ Michal ZEZULA, *Ulice 28. října č. 33, parc. č. 179*, Přehled výzkumů 42 (2000), 2001, s. 238.

²¹ Hřbitovní vrstvě odpovídají v sondě 2 vyčleněné stratigrafické jednotky 133, 166, 171, 175, 179, 182, 192, v sondě 3 pak uložena označená 235.

pohřbívání přemístěných uloženin a také mladších půdotvorných prvků, ať už přírodního nebo antropogenního charakteru. Její dotvoření nastalo až tehdy, když byl na hřbitově uložen poslední zemřelý.

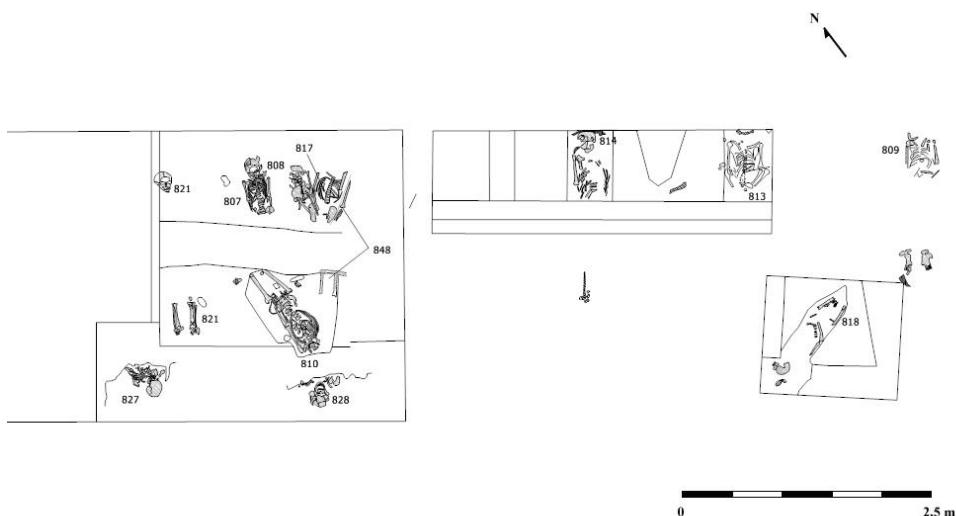
V prostoru sektorů Z, A a částečně B v sondě 2 se mocnost hřbitovní vrstvy pohybuje od 60–70 cm (s mírným nárůstem směrem k sektoru B). Od poloviny tohoto sektoru (S2/B) mocnost narůstá a dosahuje minimálně 1 m (v sektoru B při severním profilu, v dalších sektorech po celé ploše). Dochází zde tedy k výraznému nárůstu hřbitovní vrstvy. V těchto souvislostech je zajímavý objekt s.j. 590, který zkoumanou plochou podle všeho procházel v severojižním směru, tedy napříč S2. S ohledem na mocnost souvrství, ale i na orientaci zemřelých (viz níže) se zdá, že tento výkop je přímo na hranici dvou v určitých směrech rozdílných prostorů. Z jeho zásypu jsou pro možnou interpretaci významné především četné velké kameny. Nabízí se lákavá možnost, že výplň výkopu k. 590 by mohla být pozůstatkem po destrukci hradební zdi, která by prostorem současné ulice měla teoreticky (dle rekonstrukcí) procházet. Pokud by tomu tak bylo, tak všechny pohřby v sektoru A a Z a nejspíše i hroby s.j. 800 a 822 v sektoru B (S2) by mohly do plochy zasáhnout až potom, co by byla hradba zlikvidována. Jednalo by se tedy o prostor využívaný až v závěru existence hřbitova (orientačně od druhé poloviny 18. století do r. 1843).

3. Sonda 2, sektory Z, A a část B / Sonde 2, sectors Z, A and part of B

Orientace pohřbených těl je odlišná víceméně v závislosti na místě uložení (s výjimkami s.j. 816, 824, 844 a 847). Zatímco v části sektoru B a C a dále pak v S3 byli zemřelí orientováni rámcově v severojižním, na dnešní ulici kolmém, směru a vytvářely tak zhruba dvě řady hrobů, v nichž nebožtíci směřovali nohama k sobě, tak v sektorech A, Z a částečně B byli mrtví ukládáni po směru dnešní Puchmajerovy ulice, neboli hlavou směřující k západu. Mohli tak kopírovat hranici areálu hřbitova. Toto prostorové vymezení nám může ukazovat na doklad organizace pohřbívání zemřelých na hřbitově. Z tohoto schématu vybočuje něko-

lik hrobů v sektorech S2/B, S3/C a S3/D. Především hrob s.j. 816 a dále s.j. 824,²² 844 a 847 v S3. Tyto hroby nerespektují uspořádání výše nastíněné (4x orientace hlavou k západu, 1x k jihu). Na základě stratigrafie v sektoru B (S2) je možné uvažovat o jejich zařazení k nejstarším pohřbům, které byly podle všeho strukturovány na základě jiného pořádku. V této souvislosti je zajímavé, že orientace těchto mrtvých je do značné míry podobná orientaci zemřelých uložených v kostele sv. Václava,²³ kde jejich hlava směřovala na západ a nohy na východ. Je možné si představit, že k organizaci prostoru hřbitova anebo k její reorganizaci mohlo dojít po výstavbě kaple sv. Lukáše nebo v souvislosti s dvorským dekretem Josefa II., kde se stanovuje, že zemřelí mají být pohřbíváni v běžné řadě.²⁴ Zajímavou situaci je možné pozorovat v S3/A, kde jsou snad patrné dvě řady pohřbů s orientací zemřelých hlavou k S až SV. Bohužel nálezkové okolnosti nejsou příliš průkazné, ale není vyloučeno, že hroby s.j. 830, 841 a snad jeden při výzkumu nevyčleněný hrob v rámci profilu (?) mezi S2 a S3 porušují hrobové jámy pro s.j. 837, 838 a 846.

4. Sonda 2/ část sektoru B a sektor C / Sonde 2/ part of sector B and sector C

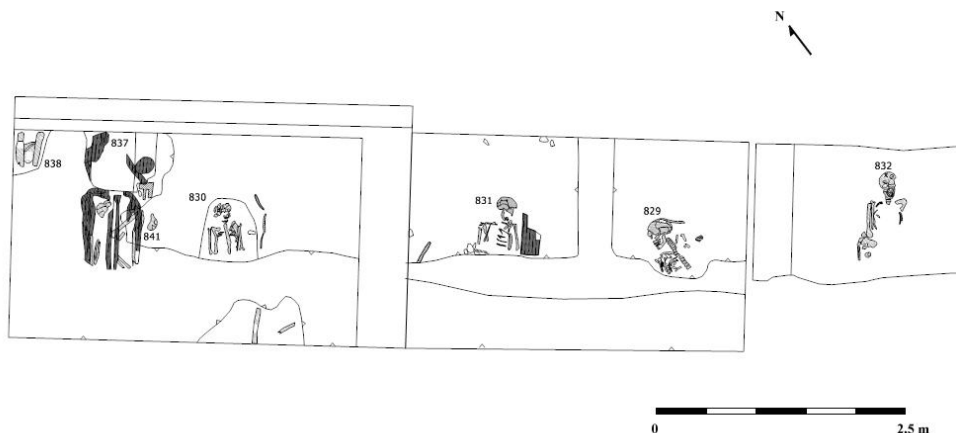
Co se tedy chronologie týče, lze snad pohřbívání na zkoumaném úseku hřbitova u kaple sv. Lukáše rozdělit na tři základní skupiny. V tomto směru je možné se opřít především o superpozici hrobových celků v S2/B. Hroby orientované hlavou k Z (s.j. 816, jeden skelet z s.j. 824, 844, 847) je možné vztáhnout k nejstarší skupině, snad předcházející výstavbě kaple sv. Lukáše. Následně byl prostor organizován a zemřelí byli pohřbíváni hlavou k SV a J, příp. k JZ. Pokud výše popsaným prostorem probíhala hradba, lze vyčlenit ještě třetí

²² Hrobový celek označený č. 824 zahrnoval dva skelety.

²³ M. ZEŽULA, *Počátky města Moravské Ostravy*.

²⁴ *Sammlung der kaiserlich-königlichen Landesfürstlichen Gesetze und Verordnungen in Publico – Ecclesiasticis vom Jahre 1785, 1787*, Nro. 51, s. 58–59.

skupinu hrobů v S2/Z, A a s.j. 800, 822 v S2/B, která by mohla být v těchto místech situována až po odstranění opevnění.

5. Sonda 3, sektory A, B, část C / Sonde 3, sectors A, B, part of sector C

Na základě tohoto rozčlenění je patrné, že mladší hroby početně výrazně převažují nad staršími (37 : 5; resp. 88% : 12%). Když pomíneme možnost chybné interpretace, můžeme se domnívat, že buď mladší výkopy kompletně zničily starší hrobové celky anebo – což snad lze považovat za pravděpodobnější – byla intenzita pohřbívání v mladším období (rámcově po výstavbě kaple sv. Lukáše) podstatně vyšší než ve starším.

Zemřelí byli podle několika náznaků (především s.j. 841) pohřbíváni v dřevěných rakvích s horními končetinami buď složenými v oblasti pánve (s.j. 810), nebo přeloženými na břicho (s.j. 836), ale též nataženými podél těla (s.j. 801). Z hrobové výbavy se nám dochovaly především osobní věci jako křížky, medailony, zrnka růžence a součásti opasek.

Antropologická analýza

Materiál a metodika

Protože se jednalo ve většině případů o porušené hrobové celky, kdy v jednom hrobu byly vedle hlavního jedince (většinou ale těžko definovatelného) i četné příměsi vzniklé špatnou zachovalostí a porušeností pohřebiště, byl nejprve stanoven minimální počet jedinců pro každý zkoumaný kontext. Kosterní materiál byl potom dále determinován běžnými makroskopickými antropologickými metodami.²⁵

²⁵ Milan STLOUKAL et alii, *Antropologie. Příručka pro studium kostry*, Praha 1999.

Metody odhadu pohlaví

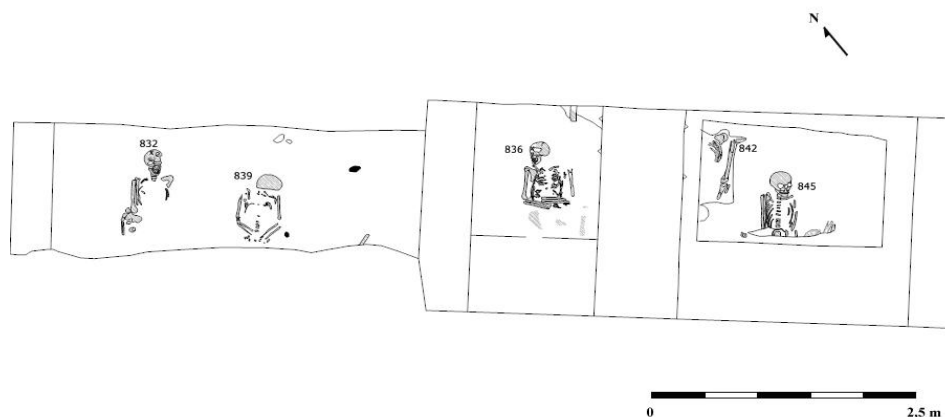
- Aspektivní hodnocení lebky²⁶
- Aspektivní hodnocení pánevních kostí²⁷
- Metrické hodnocení humeru²⁸
- Metrické hodnocení femuru²⁹

Metody odhadu věku

- Metrické hodnocení délky diafýz dlouhých kostí³⁰
- Aspektivní hodnocení zubní abrazie³¹
- Aspektivní hodnocení obliterace lebečních švů³²

Metody demografické analýzy

Přestože archeologický výzkum prokázal více hrobových horizontů, nebylo možné tuto situaci zohlednit v antropologické, resp. paleodemografické analýze, a to především z důvodu velmi malého početního zastoupení antropologicky hodnotitelných skeletů náležejících k předpokládané starší vrstvě hrobů. Kosterní soubor byl tedy zpracováván jako jeden celek.

6. Sonda 3, část sektoru C a sektor D / Sonde 3, part of sector C and sector D

²⁶ György ACSÁDI – János NEMESKÉRI, *History of human life span and mortality*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1970.

²⁷ TAMTÉŽ.

²⁸ Milan ČERNÝ, *Určování pohlaví podle postkranálního skeletu*, in: E. Vlček (ed.): *Symposium o určování stáří a pohlaví jedince na základě studia kostry*, Národní muzeum v Praze 1971, s. 46–62.

²⁹ TAMTÉŽ.

³⁰ Milan STLOUKAL – Hana HANÁKOVÁ, *Die Länge der Längsknochen altslawischer Bevölkerung unter besonderer Berücksichtigung von Wachstumsfragen*, *Homo* 29, 1, 1978, s. 53–69.

³¹ Claude Owen LOVEJOY, *Dental Wear in Libben Population: Its Functional Pattern and Role in the Determination of Adult Skeletal Age at Death*, *American Journal of Physical Anthropology* 68/1, 1985, s. 47–56.

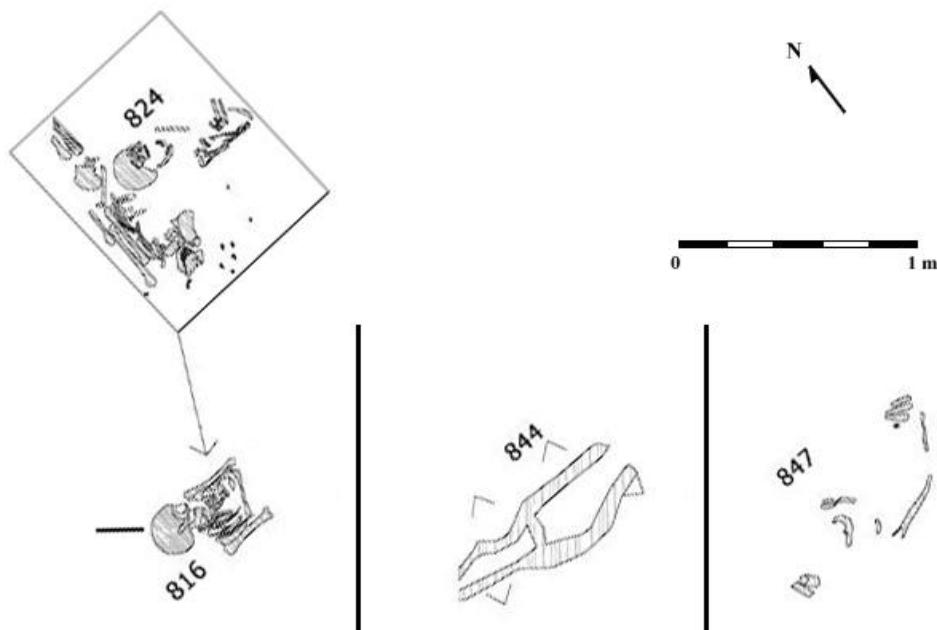
³² Rudolf LINC, *Kapitoly z růstové a funkční morfologie*. Univerzita Karlova v Praze, Praha 1971, s. 112–117.

Pro účely demografie byly vyčleněny dva základní soubory. První představoval soubor všech zjištěných jedinců, sestavený jako součet minimálního počtu jedinců všech kontextů (soubor A). Tento údaj však může být značně zkreslený, protože někteří jedinci mohou být započítáni vícekrát, pokud se jejich kosterní pozůstatky ocitly vlivem terénní situace ve více kontextech (což není možné běžnými antropologickými metodami jednoznačně určit). Číslo je tedy nutno brát pouze jako hrubě orientační. Proto byl vyčleněn i druhý soubor, který zaujímá pouze jedince určené jako hlavní obsah každého hrobového kontextu (tzv. regulérní skelet, dohromady soubor B). V některých případech bylo však stanovení hlavního jedince obtížné, proto jejich vyhledávání a dohledávání proběhlo ve spolupráci s archeology. Oba soubory byly demograficky blíže analyzovány následujícími postupy (spuhrnné údaje v tabulce 1):

- Celkové rozdělení souboru: Základním způsobem rozdělení kosterních pozůstatků je jejich členění na nedospělé (do 20 let věku) a dospělé (nad 20 let věku), tedy na skupiny, které vyžadují jiný způsob dalšího antropologického a demografického hodnocení (u nedospělých není možné stávajícími makroskopickými metodami determinovat pohlaví, zato je možné je podrobněji věkově diagnostikovat, u dospělých je tomu naopak).
- Analýza nedospělých: Protože počty jedinců v nejmladších věkových kategoriích jsou považovány za silně podhodnocené (především s ohledem na tzv. chybějící děti), bylo přistoupeno ke korekci počtu dětí do 5 let věku na základě Bocquet – Massetových vzorců za předpokladu nulového přirozeného přírůstku.³³ Zároveň byla testována i reprezentativnost souborů porovnáním poměrů frekvencí vybraných věkových kategorií s referenčními hodnotami, opět podle Bocqueta a Masseta. Pro reprezentativní soubor platí, že poměr zastoupení v kategoriích (5-9 let) / (10-14 let) by měl být 2 nebo větší a poměr zastoupení v kategoriích (5-14 let) / (20 a více let) by měl být 0,1 a větší. Populace nedospělých byla potom dále detailněji analyzována v pětiletých věkových kategoriích (1-5 let, 6-10 let, 11-15 let a 16-20 let), přičemž byla porovnávána frekvence těchto kategorií jak u souboru původního, tak početně korigovaného.
- Detailní analýza dospělých: Populace dospělých byla dále analyzována z hlediska pohlaví (počet mužů, žen a neurčitelných) a z hlediska věku. Přesnější určení věku dospělých je v současné paleodemografii kritizováno z důvodů nízké schopnosti antropologických determinačních metod detailněji vymezit věk kosterních pozůstatků, přičemž někteří autoři podrobnější členění lidské pozůstatků z pohřebišť nedoporučují provádět vůbec.³⁴ Pokusili jsme se tedy pouze o hrubé rozdělení dospělých do dvacetiletých věkových kategorií (20-40 let, 40-60 let a 60 a více let). Z věkové kategorie 20-40 let jsme se pokusili detailněji vymezit věkovou kategorii 20-30 let, která ještě pro svůj nižší věk nachází oporu ve vypovídacích možnostech antropologických metod.
- Naděje dožití: Základním zjišťovaným demografickým údajem byla naděje dožití, tedy počet let, které mají naději prožít osoby vstupující do dané věkové kategorie (jde především o naději dožití nově narozených, tedy tzv. střední délku života). Tento údaj byl zjišťován jak na disponibilním (původním), tak na početně korigovaném demografickém celku obou souborů (A a B).

³³ Jean-Pierre BOCQUET – Claude MASSET, *Estimateurs en Paléodémographie*, L'Homme 17, 4. 1977, s. 65-90.

³⁴ Jaroslav BRŮŽEK, *Současná česká paleodemografie: falešné naděje přílišného optimismu a nový reálný cíl*, Archeologické rozhledy LX, 2008, s. 329-344.

7. Starší hrobové celky, S2/B, S3/B, S3/D / Older graves, S2/B, S3/B, S3/D

Výsledky a diskuze

SOUBOR A

Celkové rozdělení

Sečteme-li minimální počty jedinců všech analyzovaných kontextů, vyjde nám číslo 217. Jak však bylo výše zmíněno, je nutno tento údaj brát pouze jako hrubě orientační. Z celkového počtu 217 jedinců bylo 38 nedospělých (17,5%) a 179 dospělých (82,5%).

Analýza nedospělých

Jak bylo uvedeno, nedospělí zaujímají 17,5% populace analyzovaných kosterních pozůstatků. Tato číslo se ovšem může lišit od počtu původně pohřbených nebo zemřelých, zejména u nejmladších věkových kategorií. Co se týká testování reprezentativnosti souboru, tak poměr zastoupení v kategoriích (5–9 let) / (10–14 let) je asi 0,9, což je méně než 2 a značí to nereprezentativní složení souboru, tedy i větší chybu v dalších demografických ukazatelích. Poměr (5–14 let) / (20 a více let) má hodnotu asi 0,19, což je více než 0,1 a tedy odpovídá reprezentativnosti souboru. Pokud provedeme dopočet (korekci) přibližného původního počtu zemřelých nedospělých, získáme hodnotu 88, tedy značně vyšší než počet skutečných nedospělých v disponibilním souboru kosterních pozůstatků (původní hodnota 38). Poměr nedospělých a dospělých se tak mění na 40% : 60%. Otázku který údaj se více blíží realitě, zda původní nebo korigovaný, necháváme otevřenou. Bližší věková analýza nedospělých v pětiletých věkových kategoriích se týkala pouze těch jedinců,

u nichž bylo možno odhadnout věk, což je 28 z původních 38 (74%). Vidíme, že nejvyšší zastoupení má nejmladší věková kategorie, tedy zemřeli v 1.– 5. roce života – 46%. Provedeme-li však korekci počtu (tedy dopočítáme-li tzv. chybějící děti), zvýší se podíl až na 83%. Ostatní pětileté kategorie mají počet jedinců nízký a do kategorie 16–20 let nebyl zařazen žádný jedinec.

Analýza dospělých

- Pohlaví: Z celkového počtu dospělých 179 bylo pohlaví odhadnuto u 130 jedinců (73%), zbylí (27%) jsou pohlavně neurčitelní. Z počtu determinovaných bylo 57 jedinců (asi 44%) určených jako muži (nebo spíše muži) a 73 jedinců (asi 56%) určených jako ženy.
- Věk: Celkový počet dospělých, u nichž bylo možné blíže stanovit věk, byl 80 (asi 45% všech dospělých). Z tohoto počtu náleží 48% věkové kategorii 20–40 let, 28% věkové kategorii 40–60 let a 24% věkové kategorii 60 let a více. Z věkové kategorie 20–40 let jsem se pokusil detailněji vymezit věkovou kategorii 20–30 let, přičemž počet jedinců zde zjištěných činí 33 z celkových 39 (85%) z celé kategorie 20–40 let. To by znamenalo větší úmrtnost v době rané dospělosti (věková kategorie adultus I) než v pozdějších věkových kategoriích (situace však může být způsobena rovněž podhodnocením věku, který byl odhadován na velmi špatně zachovalém kosterním materiálu).
- Pohlaví + věk: Sledujeme-li zastoupení pohlaví v jednotlivých věkových kategoriích dospělého věku, tak poměr kategorií (20–40 let) : (40–60 let) : (60 a více let) činí u mužů 33% : 37% : 30% a u žen 60% : 23% : 17%. Z tohoto přehledu je patrné, že v nejmladších věkových kategoriích dospělého věku jsou ženy zastoupené více než muži, což je již mnohokrát diskutované zjištění vázající se s představou vyšší úmrtnosti žen ve věku nejčastějších porodů.

Naděje dožití

Naděje dožití pro nultou věkovou kategorii dosahuje v našem případě hodnoty asi 35, tedy právě narozený člověk měl naději dožít se minimálně 35 let. Tento údaj je srovnatelný s výsledky demografických analýz i jiných středověkých a novověkých pohřebišť. Je však zřejmé, že hodnota naděje dožití bude velmi ovlivněna počtem determinovaných zemřelých v nejnižším věku, tedy zkorigujeme-li frekvenci nejmladších věkových kategorií, sníží se i naděje dožití. V našem případě klesne na hodnotu 23. Pro věkovou kategorii 20–40 let vyšla hodnota naděje dožití pro náš soubor 25, tzn. člověk, který se dožil 20 let, měl šanci žít ještě dalších minimálně 25 let a dožít se tak 45 let.

SOUBOR B

Celkové rozdělení

Sečteme-li minimální počty jedinců všech analyzovaných kontextů, vyjde nám počet skeletů 57, z toho bylo 11 nedospělých (19%) a 46 dospělých (81%), základní struktura tohoto souboru tedy v podstatě kopíruje celkový soubor (A).

Analýza nedospělých

Poměr zastoupení v kategoriích (5–9 let) / (10–14 let) je 1,0, což je méně než 2 a značí to nereprezentativnost souboru. Poměr (5–14 let) / (20 a více let) má hodnotu asi 0,13, což je více než 0,1 a tedy odpovídá reprezentativnímu složení souboru. Pokud provedeme korekci počtu nedospělých, získáme hodnotu 23 (oproti původnímu počtu 11). Poměr nedospělých a dospělých se tak mění na 40% : 60%. Podrobnější věková analýza nedospělých v pětiletých věkových kategoriích se týkala opět pouze těch jedinců, u nichž bylo možno odhadnout věk, což je 9 z celkových 11 (82%). Vidíme, že nejvyšší zastoupení má nejmladší věková kategorie, tedy zemřelí v 1.– 5. roce života – 56%. Provedeme-li však korekci počtu (tedy dopočítáme-li tzv. chybějící děti), zvýší se podíl až na 83%. Ostatní pětileté kategorie mají počet jedinců nízký a do kategorie 16–20 let nebyl zařazen žádný jedinec.

Analýza dospělých

- Pohlaví: Z celkového počtu dospělých 46 bylo pohlaví odhadnuto u 31 jedinců (78%), neurčitelných bylo 22%. Z počtu determinovaných bylo 9 jedinců (25%) určených jako muži (nebo spíše muži) a 27 jedinců (75%) určených jako ženy. Zastoupení jednotlivých pohlaví v užších věkových kategoriích je diskutováno níže.
- Věk: Celkový počet dospělých, u nichž bylo možné blíže stanovit věk, byl 31 (asi 67% všech dospělých). Z tohoto počtu náleží 45% věkové kategorii 20–40 let, 42% věkové kategorii 40–60 let a 13% věkové kategorii 60 let a více.
- Pohlaví + věk: Poměr věkových kategorií (20–40 let) : (40–60 let) : (60 a více let) činí u mužů 20% : 80% : 0% a u žen 55% : 30% : 15%. Opět je tu patrné vyšší zastoupení žen mladšího věku oproti mužům.

Naděje dožití

Naděje dožití pro nultou věkovou kategorii dosahuje i v případě souboru B hodnoty asi 35. U korigovaného souboru B klesne na hodnotu 26. Pro věkovou kategorii 20–40 let vyšla hodnota naděje dožití 24, tzn. člověk, který se dožil 20 let, měl šanci žít ještě dalších minimálně 24 let a dožít se tak 44 let. Oba údaje jsou tedy velmi podobné naději dožití celkového souboru (soubor A).

Závěr

Závěrem lze shrnout, že archeologický výzkum naznačil určitou disproporci ukládání zemřelých v jednotlivých časových údobích. V době před postavením kaple sv. Lukáše, byl hřbitov využíván výrazně méně, nejspíše nárazově, např. při různých epidemiích, kdy nekropole okolo kostela sv. Václava již nestačila. Situace se změnila někdy po výstavbě svatyně na hřbitově. Nejpozději po vydání dvorského dekretu Josefa II. byli lidé na nekropoli pohřbíváni do jednotlivých řad, přičemž v odkrytých úsecích se nebožtíci ukládali nohama k sobě. Někdy v této době se hřbitov nejspíše rozrostl o prostor zničené hradby a malého předpolí před ní. Antropologický a demografický rozbor kosterních pozůstatků přinesl i přes poměrně malý počet jedinců výsledky nevybočující z analýz podobně datovaných kosterních souborů. Archeologický výzkum a na něj navazující antropologická analýza

za přinesly poznatky možného vývoje a prostorové organizace hřbitova a přispěly k poznání demografického vývoje Moravské Ostravy v období novověku.

Kontakty

RNDr. Michal Živný, Ph.D., Ostravská univerzita v Ostravě, Chittussiho 10, 71000 Ostrava
tel.: 737873671, e-mail: michal.zivny@osu.cz

Mgr. Zbyněk Moravec, Ostravské muzeum, Masarykovo náměstí 1, 728 41 Ostrava
tel.: 732263063, e-mail: moravec@ostrmuz.cz

Vendula Uhrová, Ostravská univerzita v Ostravě, Chittussiho 10, 71000 Ostrava

Obr. 2 až 7 jsou vytvořeny z podkladu vypracovaného Národním Památkovým ústavem – územní odborné pracoviště Ostrava. Za jeho poskytnutí autoři děkují.

Summary

Cemetery in the neighbourhood of chapel of St. Lucas in Ostrava - archaeological and anthropological analysis

In last years extensive building activity developed in historical center of Moravská Ostrava. The building has been followed by rescue archaeological surveys. In 2007, by reconstruction of drainage, the cemetery was uncovered in Puchmajerova street. The cemetery was founded because of the plague epidemic in 1585. Between the years 1725–1733 there was constructed a chapel of St. Lucas on the „new“ cemetery. The cemetery was cancelled in 1843 and the chapel destroyed in the end of 19. century (1894). The archaeological research detected just only part of the graveyard. According to the finding circumstances there were indicated the three groups of graves there. The burials, which were oriented with head to the west were the oldest (4 cases). The two younger groups of the deceased were placed in the regular rows. The human skeletal remains were archeologically and anthropologically described and analysed. The state of preservation of the skeletons was very bad. They were determined using standard anthropological methods. In terms of demographical analysis two skeletal sets were defined – A and B. Set A includes all individuals, set B includes only „regular“ skeletons from each grave (without admixtures from foreign graves). Subsequently the detailed demographical analysis of immature specimens (below 20 years of age) was made – this group was analysed in 5-year age categories, included reconstruction of the original number of youngest children by methodology of Bocquet – Masset. Then the particular analysis of adult individuals (above 20 years of age) was accomplished. The group of adult specimens was analysed from sexual and age point of view. Finally the life expectancy was ascertained using mortality tables.

		SOUBOR A				SOUBOR B			
		původní hodnoty		korigované hodnoty		původní hodnoty		korigované hodnoty	
		počet	podíl	počet	podíl	počet	podíl	počet	podíl
celkové rozdělení	nedospělí	38	17,5%	88	32,9%	11	19,3%	23	33,8%
	dospělí	179	82,5%	179	67,1%	46	80,7%	46	66,2%
	<i>celkem</i>	217	100,0%	267	100,0%	57	100,0%	69	100,0%
nedospělí (do 20 let)	1-5 let	13	46,4%	73	82,9%	5	55,6%	20	83,4%
	6-10 let	7	25,0%	7	8,0%	2	22,2%	2	8,3%
	11-15 let	8	28,6%	8	9,1%	2	22,2%	2	8,3%
	16-20 let	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
	<i>věkově určených</i>	28	100,0%	88		9	100,0%	24	
	<i>ostatní 1-20 let</i>	10				2			
	<i>celkem</i>	38				11			
dospělí pohlaví	muži	57	43,8%			9	25,0%		
	ženy	73	56,2%			27	75,0%		
	<i>pohlavně určených</i>	130	100,0%			36	100,0%		
	<i>pohlavně neurčitelní</i>	49				10			
	<i>celkem</i>	179				46			
dospělí věk	20-40 let	39	48,8%			14	45,2%		
	40-60 let	22	27,5%			13	41,9%		
	60 a více let	19	23,7%			4	12,9%		
	<i>věkově určených</i>	80	100,0%			31	100,0%		
	<i>věkově neurčitelní</i>	99				15			
	<i>celkem</i>	179				46			
muži pohlaví + věk	muži 20-40 let	9	33,3%			1	20,0%		
	muži 40-60 let	10	37,0%			4	80,0%		
	muži 60 +	8	29,7%			0	0,0%		
	<i>věkově určených</i>	27	100,0%			5	100,0%		
	<i>věkově neurčitelní</i>	30				4			
	<i>celkem</i>	57				9			
ženy pohlaví + věk	ženy 20-40 let	26	60,5%			11	55,0%		
	ženy 40-60 let	10	23,3%			6	30,0%		
	ženy 60+	7	16,2%			3	15,0%		
	<i>věkově určených</i>	43	100,0%			20	100,0%		
	<i>věkově neurčitelní</i>	30				7			
	<i>celkem</i>	73				27			
naděje dožití (e ₀)		34,9		23		34,9		26	

Tab. 1. Přehled demografické struktury pohřebiště

Table 1. Overview of demographical structure of the burial ground

Markéta Wiesnerová

BRUNTÁLSKÝ ZÁMEK ŘÁDU NĚMECKÝCH RYTÍŘŮ – POSLEDNÍ STŘEDISKO ZÁMECKÉ HUDEBNÍ KULTURY VE SLEZSKU NA PŘELOMU 18. A 19. STOLETÍ

Abstract

The Teutonic Order was owner of Bruntál castle and made Bruntál an important cultural residence of this part of Silesia. The study introduced key personalities, referred to the circumstances of the foundation of the castle band and theatre, and outlined its repertory. The theatre in Bruntál castle (from 1795 till 1830s) is for the present the last castle band and castle opera theatre in Silesia.

Keywords: Teutonic Order, Bruntál castle, music residences in Silesia

Rozporuplné názory, panující okolo Řádu německých rytířů (v současnosti nazýván jako Německý řád), se pokusilo po roce 1989 vyvrátit již mnoho českých historiografů – ovšem marně. Silně zakořeněné představy české společnosti o kolaboraci řádu s fašismem, násilnostech, nadřazenosti a jiných přechínech jsou prozatím stále populárními argumenty, kterých se veřejnost nerada vzdává. Bude trvat ještě mnoho generací, než začneme brát v úvahu dávno známá fakta o tom, že řád byl roku 1939 nacistickými úřady z popudu samotného Hitlera zrušen, členové řádu rozeznáni a někteří dokonce uvězněni v koncentračních táborech, řádový majetek zkonfiskován a řádové symboly i samotný název řádu zneužity propagandou Třetí říše.

Následující příspěvek obrací pozornost k velkému kulturnímu bohatství řádu, vztahujícímu se k našemu regionu – k početnému soupisu hudebních pramenů, které dokládají činnost zámecké kapely a divadla na zámku v Bruntálu. Ty se dnes nacházejí v sídelním městě velmistra Řádu německých rytířů ve Vídni, a to v Ústředním archivu Německého řádu (Deutschordens Zentralarchiv). Do Rakouska se tyto hudebniny dostaly poté, co byl bruntálský zámek v roce 1945 řádu zkonfiskován. Většina jeho členů byla po roce 1946 odsunuta z Československa do sousedního Rakouska. Řád přenesl své sídlo do Vídně a tam si také zcela pochopitelně odnesl i největší bohatství – část zámecké knihovny, pocházející z roku 1801, zejména cenné hudební rukopisy a ostatní vzácné manuskripty a tisky. Předložená studie chce představit nejen majitele panství Bruntál, ale především klíčové osobnosti, které učinily ze zámku v Bruntálu významnou kulturní rezidenci, postihnout etapu vzniku zámecké kapely a zámeckého divadla a nastínit provozovaný repertoár, zejména v prvních letech existence divadla. Autorka přitom využila nejen dochovaných rukopisných hudebních pramenů, ale i rukopisného konceptu o bruntálském divadle Vinzenze Schindlera¹ a vyšla z doposud jediné existující studie profesora bruntálského reálného gymnázia Josefa

---

¹ Deutschorden Zentralarchiv (dále DOZA), Meisterthurm Oberschlesien, (dále jen Mei) 275: Konzept von Dr. Vinzenz Schindler über die Geschichte des Freudenthaler Schlosstheaters, rkp.

Thannabaura Freudenthaler Schlosstheater.² Cenným pramenem poznání byl i Památník osudů města Bruntálu a jeho okolí z let 1190–1862 Friedricha Stellwaga.³

Bruntálský zámek pod vládou Řádu německých rytířů

Řád německých rytířů získal panství Bruntál darem 17. července 1621 od císaře Ferdinanda II., když byl předtím zkonfiskován uprchlému Janu ml. Bruntálskému z Vrbna. Řád byl pak jeho majitelem nepřetržitě až do roku 1945.

1. Pohled na Bruntál z roku 1800, jemuž dominuje zámek Řádu německých rytířů

Řádové panství Bruntál, spadající pod přímou správu velmistra, spravovali od roku 1625 řádoví rytíři s titulem místodržící, které v případě zaneprázdněnosti zastupovali jim podřízení domácí komtuři. Každý bruntálský místodržící musel všechny důležité záležitosti buď projednávat v centrální radě řádu v Mergentheimu,⁴ nebo podávat písemné zprávy a vyžádat si pokyny velmistra, jakožto nadřízené řádové instance. Na druhé straně však byl místodržící nadán rozsáhlými pravomocemi v otázkách náboženských, správních, soudních, hospodářských, finančních i vojenských, které z něj dělaly na svěřeném území skutečného suveréna. Po celou dobu existence místodržitelství Řádu německých rytířů v Bruntálu, to je až do roku 1820, se ve funkci místodržícího vystřídalo třináct řádových rytířů.

Zámecké sídlo nebylo mezi lety 1626–1627 ušetřeno nájezdů Dánů, v letech 1643–1648 Švédů, kteří plenili, rabovali a bídačili nejenom samotný zámek, ale páchali v celém bruntálském panství velké škody. Město vyloupili, zámek zpustošili, stala se z něj ruina. Teprve uzavření vestfálského míru v říjnu 1648 přineslo určité uklidnění situace. Oprava zničeného zámku byla zahájena ihned po uzavření míru a zahrnovala jak obnovu samotné budovy, tak znovuvybudování pivovaru, palírny, zámeckého dvora, a okolních úseků hradeb.⁵

Tehdejší velmistr řádu, arcivévoda Leopold Vilém, zamýšlel přebudovat zámek v Bruntálu na své občasně sídlo. V souvislosti s tím dal na zámku vybudovat obrazárnu a přemístil tam i některé obrazy ze své bruselské rezidence (působil v Belgii jako španělský místodržící), kde měl vynikající galerii.

² Josef THANNABAUR, *Das Freudenthaler Schlosstheater*, Schlesisch-Mährischer Volkskalender für das Altva-terland, 1957, Jg. 56, s. 83–85.

³ Friedrich STELLWAG VON CARION, *Gedenk-Buch der Schicksale Freudenthals und seinen Umgebung vom Anbeginn der gesammelten Notizen nämlich vom Jahre 1109–1862*, Theil I., Freudenthal 1836.

⁴ Tehdejší sídlo velmistra řádu do roku 1809. Poté sídlo přeneseno do Vidně.

⁵ Václav ŠTĚPÁN, *Historie zámku Bruntál*, Bruntál 2009, s. 26–28.

Z celé řady místodržících velmistrovských statků v Bruntálu si zaslouží krátkou zmínku Jan Kašpar z Ampringenu. Tento schopný muž zahájil intenzivní hospodářskou obnovu panství, obnovil těžbu železné rudy, dolování zlata, chápal, že dobrého stavu panství nelze dosáhnout útlakem poddaných, ale naopak povznesením jejich hmotného i duchovního stavu. Aktivně se staral o rozvoj školství na panství, což bylo důležité zejména pro rozvoj morální úrovně obyvatelstva. Výrazně se zapsal do stavebního vývoje bruntálského zámku, nechal opravit celé západní křídlo zámku, které hrozilo zhroutilím. Zámek si nechal upravit jako své trvalejší sídlo a modernizoval jeho vnitřní vybavení. V březnu 1664 byl ale zvolen řádovým velmistrem a odstěhoval se natrvalo do Mergentheimu. Jako velmistr Ampringen od listopadu 1671 do července 1672 dočasně sídlil v Bruntálu a během této doby zde vykonal mnoho pozoruhodných aktů, jimiž se zapsal do historie panství. Například vydal několik privilegií na podporu hutnických zařízení v nedaleké Mezině, stejně jako podporoval rozvoj hornictví a hutnictví ve městech Andělská Hora a Vrbno, zvláště významné bylo privilegium pro město Bruntál: roku 1672 zrušil na panství robotu, celé panství dostalo svobodu volného stěhování. Tímto krokem předešel o více než sto let císaře Josefa II. Císař Leopold I. mu roku 1682 daroval panství Bruntál s přilehlými statky na doživotí jako samostatné slezské knížectví. Zároveň mu udělil úřad vrchního hejtmana slezských knížectví. Bruntálský zámek byl v té době považován za sídlo vhodné k přijímání vysoce postavených návštěv, jak dokazuje pobyt polské královny Eleonory, sestry císaře Leopolda I., při jejím návratu z Polska v roce 1675. Dokládá to Ampringenův dopis z 9. listopadu 1675, v němž zmiňuje její návštěvu.⁶ Roku 1684 Ampringen zemřel a nalezl místo svého odpočinku ve farním chrámu v oblíbeném Bruntálu.⁷

**2. Plakát k provedení singspielu „Das Sonnenfest der Braminen“ sklada-
tele Wenzla Müllera, konaného 7. dubna 1801 pod záštitou J. von
Thürheima**

⁶ Zprávy o jejím pobytu uloženy v DOZA, Mei 60/1.

⁷ V. ŠTĚPÁN, *Historie zámku Bruntál*, s. 28–30.

Éru hospodářského rozvoje prožívalo bruntálské panství i za místodržícího Filipa Benedikta Forstmeistera z Gelnhausenu. Založil nové železárně v Ludvíkově, počet obyvatel na panství silně vzrůstal, panství pomáhalo poddaným v době neúrody a odbytové krize půjčkami ze svých důchodů. Řád dále rozšířil své majetky v roce 1696 a to koupí panství Bouzov a Červená Lhota, roku 1703 získáním slezské komendy Namysłów a roku 1707 koupí panství Dlouhá Loučka.

3. *Portrét bruntálského místodržícího Maxmiliána Xavera z Riedheimu*

dvorního architekta. Přestavba zámku byla dokončena až za místodržícího Maxmiliána Xavera z Riedheimu.⁸

Maxmilián Xaver z Riedheimu jako klíčová postava hudebního života na zámku v Bruntálu

Maxmilián Xaver z Riedheimu (1723–1798) spojil své osudy s Bruntálem a zdejším krajem na plných čtyřicet let. Sedmadvacet let od roku 1770 spravoval z titulu řádového místodržícího panství Bruntál a Sovinec. Během tohoto období se projevil jako skvělý organizátor a schopný hospodář, který přes všechny nesnáze dokázal obě řádová panství úspěšně rozvíjet. Nesnáze byly způsobeny zejména válečnými konflikty v podobě sedmileté války, v 80. letech 18. století války o dědictví bavorské a poslední roky byly poznamenány válkami s revoluční Francií. S jeho jménem je spojena řada událostí a činů, z nichž nejpodstatnější byla přestavba bruntálského zámku do podoby, kterou si zachoval dodnes. V dobových zprávách bývá také zdůrazňován jeho mimořádný zájem o vědu a kulturu.

⁸ TAMTÉŽ, s. 37–40.

V roce 1770 byla přestavba zámku z poloviny hotova. Stavební práce skončily pravděpodobně roku 1772, dokončovací práce však probíhaly ještě v následujících letech. Ty byly hotovy před příchodem císaře Josefa II., který navštívil zámek ve dnech 15.–17. listopadu 1778.⁹

Řád se po prestižní stránce značně pozvedl tím, že od roku 1780 po smrti velmistra Karla Alexandra Lotrinského byla hodnost velmistra trvale v rukou některého z členů vládnoucího rodu habsbursko-lotrinského. Panství se v této době velmi slibně rozvíjelo.

Zvýšenou péči věnoval Maxmilián Xaver Riedheim školství a navázal tím na tradici, vybudovanou řádem v předchozích letech. V roce 1731 totiž Řád německých rytířů zřídil piaristické gymnázium. Zřizovací listina byla 23. prosince 1730 podepsána velmistrem Františkem Ludvíkem z Falc-Neuburku, ale potvrzena až 14. června 1731 císařem Karlem VI. Gymnázium bylo otevřeno v listopadu roku 1731. V letech 1731–1752 mělo gymnázium pouze čtyři třídy, v roce 1752 se rozšířilo na vyšší se šesti třídami. Výuka probíhala v latině. V roce 1777 bylo gymnázium na základě císařského dekretu Marie Terezie zrušeno. S tím se místodržící Riedheim nehodlal smířit a proto v roce 1781 prosil nového velmistra Maxmiliána II. Františka o obnovení gymnázia. Piaristé se sice s jeho pomocí pokusili gymnázium obnovit, ale marně.¹⁰

4. Plakát k provedení kantáty skladatele Maxmiliána Stadlera (přezdívaného Abbé Stadler), dedikované J. von Thürheimovi u příležitosti jeho jmenin

Honosně přestavěný bruntálský zámek se v té době stal ohniskem politického, společenského a kulturního života pro širší okolí. V 90. letech pobývali na zámku někteří emigranti

⁹ Tomáš NIESNER, *Panství Bruntál ve druhé polovině 18. století za působení Maxmiliána Xavera z Riedheimu*, Sborník bruntálského muzea, Bruntál 2006, s. 52–58.

¹⁰ Podrobněji viz Josef THANNABAUR, *200 Jahre Gymnasium Freudenthal 1731–1931*, Freudenthal 1931.

z Francie, kteří uprchli před francouzskou revolucí. Možná právě z důvodu zvýšení prestiže si na zámku místodržící Riedheim vydržoval malou kapelu a později napomohl i vzniku ochotnického divadla.¹¹

Je přitom důležité poukázat na zajímavý fenomén. Zatímco ve 2. polovině 18. století mnoho tradičních šlechtických kapel na Moravě zaniklo, v bývalé rakouské části Slezska dochází k jejich masovému rozvoji. Vysvětlení je třeba hledat v historii. Slezsko patřilo k nejmypělejšim a nejbohatším zemím habsburské monarchie, proto se stalo cílem pruské expanze. V roce 1740 Slezsko obsadil pruský král Friedrich II., poté byla oblast s přestávkami až do roku 1763 sužována válečnými konflikty, válkami o rakouské dědictví mezi habsburskou monarchií a Pruskem. Navíc bylo Slezsko po geografické stránce okrajovou oblastí monarchie, v celé lokalitě se střetávaly politické a teritoriální zájmy monarchie se severními sousedy Pruskem a Polskem. Tato skutečnost ovlivnila i oblast zámecké hudební kultury, která dorazila do Slezska se zpožděním.

Riedheimova zámecká kapela nebyla velká, z dochovaných orchestrálních kompozic víme, že vypadala zhruba následovně: 2 housle, viola, violoncello, kontrabas, 2 hoboje, 2 flétny, 2 fagoty, 2 trubky a tympány.¹² Vedení kapely svěřil Riedheim, podle Josefa Thannabauera,¹³ nadanému a schopnému bruntálskému řediteli kůru, rektoru a skladateli Antonu Schlichtigovi a kapelníku Josefu Puschmannovi. Anton Schlichtig byl patrně členem hudebnické rodiny Schlichtigů z Opavy. Naše domněnka se opírá o skutečnost, že Opava byla podobně jako Bruntál pod patronací Řádu Německých rytířů, ten leží necelých 40 km od Opavy a výměny hudebníků v rámci takto blízkých lokalit byly zcela běžnou záležitostí. Podle Vladimíra Maňase,¹⁴ který se podrobněji zabýval rukopisy opavské komendy Řádu německých rytířů a také opavským farním chrámem, působilo v průběhu 17. a 18. století na kůru farního kostela v Opavě nepřeberné množství hudebníků, někdy dokonce několik generací jedné rodiny. Například roku 1733 se zvláštní odměny za pomoc při opravě varhan domáhal varhaník Jan Schlichtig. Ve své žádosti mimo jiné uvedl, že jeho děd působil ve stejné funkci 40 let, jeho otec Antonín Ignác Schlichtig 20 let a on sám zatím 13 let. O této rodině opavských varhaníků se dochovalo více zpráv a to v Opavských pamětech Josefa Zukala.¹⁵ Vyplývá z nich, že při farním chrámu v Opavě působily celkem tři generace Schlichtigů, z nichž poslední byl Jan, narozený roku 1706. Ten pravděpodobně přesídlil roku 1733 jako varhaník do Bruntálu. Ve vídeňském archivu se od něj dochovala žádost o bezplatné bydlení ve městě.¹⁶ Žadatel v ní udává, že v roce 1733 přišel z Opavy do Bruntálu, je varhaníkem a spolu se svým otcem sloužili opavským kostelům celkem 77 let. Mohlo by jít tedy o Jana Schlichtiga. Anton by tak mohl být buď Janovým synem či vnukem. To je ale prozatím předmětem dalšího bádání.

Působení Josefa Puschmanna, narozeného roku 1738, ve funkci kapelníka bruntálské kapely je také dosti nepravděpodobné, ba přímo vyloučené. Puschmann totiž zastával od roku 1777 až do své smrti v roce 1794 místo kapelníka olomoucké katedrály. Kapelnické místo v olomoucké katedrále získal po letech praxe ve šlechtických službách. Nejprve působil ve službách barona Skrbenského v Hošťálkovech, poté jako kapelník ve Velkých Hořticích u opavského zemského hejtmána, hraběte Ignáce Dominika Chorýnského. Zde se mu dostalo mnoho příležitostí vystupovat před vysokou šlechtou a jeho chrámové a světské skladby

¹¹ V. ŠTĚPÁN, *Historie zámku Bruntál*, s. 40.

¹² J. THANNABAUR, *200 Jahre Gymnasium Freudenthal*, s. 82.

¹³ TAMTĚŽ, s. 83.

¹⁴ Vladimír MAŇAS, *Hudba v proboštském kostele Nanebevzetí Panny Marie v Opavě*, nepublikovaný rkp.

¹⁵ Josef ZUKAL, *Paměti opavské*, Opava 1912, s. 118–119.

¹⁶ DOZA, fond Meí 234/19: Äußerungen des Stadtrates zu Freudenthal auf die Gesuche des Organisten und des auditoris scholae um freie Wohnungen in der Stadt 1750–1752.

tu došly uznání. V souvislosti s působením v Bruntálu je přitom zvláštností, že Josefu von Thürheimovi, jenž byl bruntálským místodržícím v letech 1797–1806, věnoval kantátu. Když ale Thürheim nastupuje do funkce místodržícího, je už Puschmann tři roky po smrti. S jistotou tedy můžeme tvrdit, že se nejedná o Josefa Puschmanna, ale pravděpodobně o jeho syna Josefa, narozeného někdy v 70. letech 18. století, který byl také hudebník a ucházel se podle Jiřího Sehnala¹⁷ o post kapelníka v olomoucké katedrále po otcově smrti.

5. Detail řádového znaku na zdobené miniatuře

Ale zpět ke kapele. Důvodů ke zřízení zámecké kapely v Bruntálu mohlo být více, ovšem nabízí se myšlenka, že samota a ústraní nevlidného kraje, navíc sužovaného dlouhou a tuhou zimou, přímo vybízela místodržící k obohacení společenského života. Možností ke konání produkcí bylo mnoho – ať už ojedinělý příjezd velmistra (od roku 1780 velmistrem Řádu německých rytířů Maxmilián II. František Rakouský, syn Marie Terezie, bratr císařů Josefa II. a Leopolda II.), u příležitosti této nejvyšší návštěvy se konaly hudební akademie s bohatým slavnostním programem, nebo jmeniny či narozeniny samotného místodržícího – to byl důvod ke zvláštním představením. Zachovaný rukopisný notový materiál svědčí o tom, že se repertoár nejvíce orientoval na hudební tvorbu blízké Vídně, tzn. tvorbu jednak soudobých německých a rakouských autorů, z nichž už tehdy převážná většina patřila ke skladatelské elitě, jednak na tvorbu českých skladatelů žijících v Německu, zvláště ve Vídni, či o domácí skladatele. Ačkoliv raná Beethovenova instrumentální tvorba se v Bruntálu ještě neprovozovala, byla zde hojně zastoupena orchestrální tvorba v podobě symfonií

¹⁷ Jiří SEHNAL, *Hudba v olomoucké katedrále v 17. a 18. století*, Brno 1988, s. 50–53.

Josepha Haydna, Ignatze Pleyela, Wolfganga Amadea Mozarta, Vojtěcha Jírovce a také Jana Václava Stamice. Další instrumentální skladby provozované na zámku jsou spojeny se jmény Carla Ditterse von Dittersdorfa, Franze Kroketa, Leopolda Koželuha, Rudolpha Kreuzera, Františka Antonína Röslera, Johanna Sterkela, Wenzela Müllera a dalších. Komorní hudbu zastupovala především Mozartova tria, dále Haydnova, Jírovceva, Pleyelova a Mozartova kvarteta, stejně jako komorní tvorba Pavla Vranického či Josefa Wölffla.¹⁸ Výběrem repertoáru se bruntálští zařadili do souvislé řady konzumentů ostatních zámeckých rezidencí, kapelníci drželi krok s aktuálními dobovými trendy a to i přesto, že město leželo na samotné periférii habsburské monarchie. V případě bruntálské kapely se potvrzuje i další skutečnost, že repertoár šlechtických kapel ve druhé polovině 18. století akcentuje také hudbu instrumentální.

V souvislosti s bruntálskou zámeckou kapelou není možné opomenout ani další zámecká hudební centra ve Slezsku, v nichž se poprvé ve větší míře koncentrovaly umělecké osobnosti. Zámecké kapely a zámecká divadla se do Slezska dostávají poměrně pozdě, jejich existenci klade Karel Boženek¹⁹ mezi léta 1769–1795. Jako hlavní slezská zámecká hudební centra uvádí Boženek ve své studii zámky Slezské Rudoltice, Velké Hoštice, Jánský Vrch u Javorníku, Hošťálkovo, Linhartovo a Hradec u Opavy. Význačným slezským centrem s hudebně dramatickou tvorbou byly ve 2. polovině 18. století Slezské Rudoltice na Osoblažsku. Zasluhou hraběte Alberta Josefa z Hodic se zámku říkalo „slezské Versailles“, vlastní činnost kapely se datuje okolo roku 1770. Provoz zámeckého divadla ve Velkých Hošticích, které patřily hraběti Ignáci Dominiku Chorynskému, spadá mezi léta 1768–1778, v naznačených letech se zde konala divadelní představení a hudební akademie. Kapelníkem byl po celou dobu trvání již zmíněný Josef Puschmann – představení se konala ještě v 90. letech 18. století. Zámecká kapela a operní divadlo byly také na Jánském Vrchu a staly se vzorem pro všechna ostatní hudební centra Slezska. Zde vynikl zejména vídeňský rodák, skladatel Carl Ditters z Dittersdorfu. Jeho úzké styky s hlavními centry hudebního života, především s Vídní, Prahou, Berlínem vnášely do slezské oblasti nové možnosti. Za další středisko je možné považovat sídlo hraběte Skrbenského v Hošťálkovech, v němž je doložena činnost zámecká kapely v 70. a 80. letech 18. století. Také zámek Sedlnických v Linhartovech žil bohatým hudebním životem okolo roku 1775, zejména v 80. letech 18. století. Zde se podle Boženka pěstovala pouze instrumentální hudba, nikoliv opera. Nejvýznamnějším hudebníkem byl Bohumír Gottfried Riegel, působil tu v letech 1777 až 1787. Výčet slezských hudebních center by nebyl úplný, pokud bychom nezmínili zámek Hradec u Opavy, jehož majitelem byl Karl Wolfgang de Tomagnini-Neffzern, vznik kapely bývá kladen do 70. let 18. století, v čele kapely stál Matouš Santer.²⁰

Mezi zámeckými rezidencemi panovaly vzájemné styky, provozovaný repertoár byl velmi podobný, orientovaný na Vídeň. K dobrému tónu na šlechtických sídlech patřilo vydržování si cizích skladatelů a umělců zvučného jména. Na Jánském Vrchu působil Ditters, v Hošťálkovech a Velkých Hošticích Josef Puschmann. Rysy provozu zámeckých kapel byly stejné jako na Moravě, tzn., že kapely byly služebnické, složené z hudebně nadaných úředníků, komorníků, lokajů a poddaných. V čele kapely stál maestro – kapelník, který byl rovněž zámeckým zaměstnancem. Často plnil funkci komorníka nebo hofmistra a staral se o hudební provoz na zámku: obstarával hudební nástroje, notové materiály, komponoval, nacvičoval skladby a sám v nich také účinkoval.

¹⁸ DOZA Wien, Mei 275, Catalogue des Diverse Musiques.

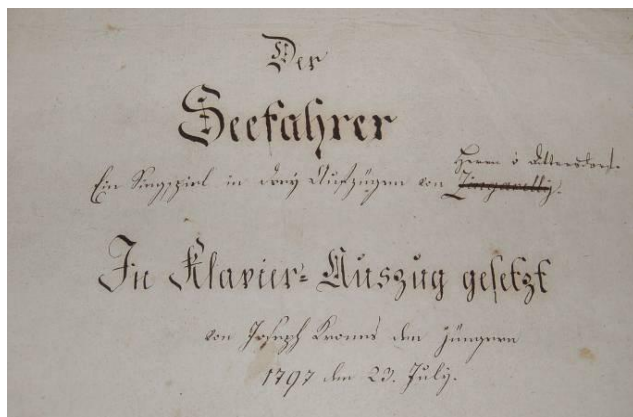
¹⁹ Karel BOŽENEK, *Slezská hudební centra 18. století*, in: *Opus musicum*, Slezské číslo 5–6, Opava 1971, s. 137–141.

²⁰ TAMTÉŽ.

Z hlediska provozu se ovšem bruntálská kapela vymyká zaběhané tradici. V čele kapely již není zámecký zaměstnanec, ale chrámový rektor-varhaník, který vede jak kapelu, tak chrámový sbor a orchestr na kůru nedalekého kostela. Spolupráce mezi zámekem a kostelem byla vzájemná. Repertoár zámecké kapely již netvořily pouze symfonie a hudba taneční, ale i hudba chrámová. Hudba již neslouží jen k vnější reprezentaci a zábavě, ale též k realizaci náboženských obřadů. Pěstování hudby bylo spojeno s osobní zálibou šlechtických mecenášů a to ve všech zámeckých kapelách ve Slezsku, včetně Bruntálu. Šlo většinou jen o krátkou periodu, která končí smrtí hudbymilovného zámeckého pána.²¹

Stručné dějiny hudebního divadla v Bruntále

Počínaje rokem 1795 je doložena první zmínka o ochotnickém souboru, který hrál zcela dobrovolně, bez nároku na plat.²² Bruntál měl v té době asi kolem 2900 obyvatel, byl útočištěm politických emigrantů a divadlo se stalo nezbytnou formou společenského kontaktu. Zpočátku se hrálo v pronajatém hostinci a to od 1. března do 20. června 1795, tedy necelé čtyři měsíce. Zahajovací hrou byl singspiel *Die macht der Kinderliebe* neznámého autora. Odehrálo se třicet představení, podíleli se na nich ochotníci z řad místních občanů a čistý zisk z představení byl odkázán na podporu místního chudobince.²³ Nedlouho poté vydal místodržící Maxmilián Xaver z Riedheimu povolení, že se mohou divadelních produkcí aktivně účastnit i panští úředníci.

6. Klavírní výtah Dittersova singspielu „Seefahrer“, opsaný Josephem Kronesem ml. pro bruntálské divadlo, datovaný 23. července 1797

klášteřa,²⁵ nýbrž v přilehlé budově piaristického gymnázia, což by bylo pravděpodobnější. Samotné gymnázium bylo zrušeno roku 1777, lze proto stanovit hypotézu, že v jeho prosto-

To už se divadelní produkce přemístily do budovy bývalého piaristického gymnázia v Bruntálu. Jsou doloženy účty za instalace stávajícího jeviště z hostince do budovy klášteřa.²⁴ Ten se stal dalším sídlem v dějinách bruntálského divadla. Počínaje datem 22. března 1796 se zachoval kompletní soupis divadelních představení do roku 1803. Jaký byl skutečný důvod přemístění jeviště, kulis a rekvizit do klášterní budovy, je prozatím nejasné. Je možné se domnívat, že se představení neodehrávala přímo v budově

²¹ DOZA, Mei 266.

²² J. THANNABAUR, *200 Jahre Gymnasium Freudenthal*, s. 83.

²³ DOZA Wien, Mei 275, „Konzept von Dr. Vinzenz Schindler über die Geschichte des Freudenthaler Schlosstheaters“, rkp., s. 3.

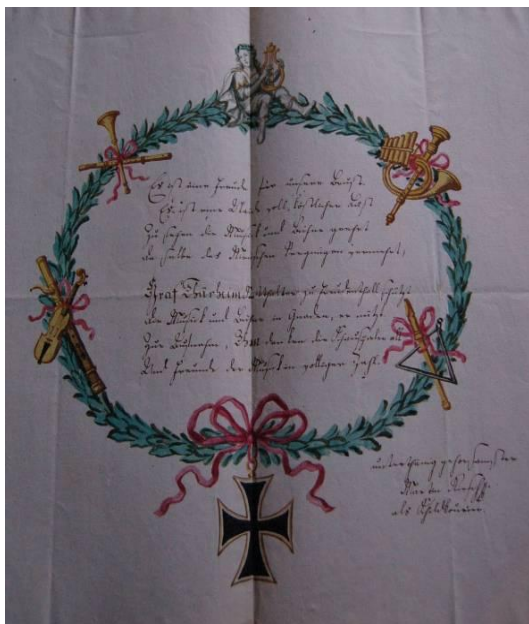
²⁴ TAMTÉŽ, s. 4–5.

²⁵ Dochované archiválie ovšem mluví o „Piaristenkloster“, viz DOZA Wien, Mei 275, „Konzept von Dr. Vinzenz Schindler“, rkp. s. 3.

rách byly položeny základy místního divadelnictví, na které navázaly tradice místních ochotníků. Piaristický klášter s gymnáziem tedy sehrál krátkou, ale významnou roli v kulturní historii města. Divadelní produkce se tam konaly od 22. února 1796 do 15. července 1798. Z repertoáru vybíráme např. singspiel J. A. Benda (*Romeo und Julia*²⁶), dále opery C. Ditterse (*Hieronymus Knicker*,²⁷ *Der Seefahrer*,²⁸ *Hokus Pokus*²⁹), Ignatze Umlaufa (*Das Irrlicht*³⁰) či místního bruntálského rektora Antona Schlichtiga (*Zemire und Azor*³¹). Ročně zaznělo přibližně dvacet představení, tzn. dvě až tři produkce za měsíc. Každý nový kus se reprízoval minimálně třikrát. Obvykle se nehrálo v souladu s liturgickým kalendářem v postním období, tzn. obvykle od poloviny února do poloviny dubna.

Samotný klášter bruntálských piaristů byl vybudován v letech 1731–1757 z popudu velmistra Řádu německých rytířů Františka Ludvíka a stal se nejrozsáhlejší a největší stavbou v období barokní přestavby města Bruntálu. Vlastní kostel Panny Marie Utěšitelky, přistavený v letech 1739–1752, je zdařilou stavbou z období nastupujícího rokoka se soudobým, velmi cenným inventářem.³²

Hrabě Franz Joseph von Thürheim a hudební divadlo na zámku v Bruntálu

7. Óda na bruntálského místodržícího J. von Thürheima, mecenáše a podporovatele hudby a divadla v Bruntálu

Když se stal roku 1797 novým místodržícím velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku hrabě *Franz J. von Thürheim*, nechal pro potřeby divadla na zámku adaptovat velký sál v rohu západního křídla s přilehlým kabinetem – tak mělo divadlo na zámku vlastní prostory.

Hrabě měl vyvinutý cit pro umění, zvláště pro hudbu a měl velkou zásluhu na probuzení hudebního, divadelního a literárního života ve městě. Jeho příchodem do Bruntálu se otevírá slavná kapitola bruntálského zámeckého divadla. Friedrich Stellwag³³ ve své bruntálské kronice píše, že hrabě Thürheim byl velmi laskavým, vlídným

²⁶ DOZA Wien, Mei 276, Verschiedene Theaterstücke aus dem Freudenthaler Schlosstheater, rkp., zachována celá opera.

²⁷ DOZA Wien, Mei 274, Handgeschriebene und gedruckte Theaterstücke aus dem Freudenthaler Schlosstheater 17. – 19. Jhr., rkp., zachována celá opera.

²⁸ DOZA Wien, Mei 272, Handgeschriebene und gedruckte Theaterstücke, rkp. zachována celá opera.

²⁹ DOZA Wien, Mei 272, tamtéž, rkp., opera bez nástrojových partů.

³⁰ DOZA Wien, Mei 276, rkp., zachována celá opera.

³¹ DOZA Wien, Mei 276, tamtéž, rkp. zachována celá opera.

³² TS [Tomáš Sedoník], AF [Aleš Filip], heslo Bruntál, Bývalá kolej piaristů s kostelem P. Marie Těšitelky, in: Dušan Foltýn a kolektiv: Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha 2005, s. 250–251.

³³ F. STELLWAG VON CARION, *Gedenk-Buch der Schicksale Freudenthals und seinem Umgebung*, s. 132.

8. Báseň dedikovaná J. von Thürheimovi u příležitosti jeho narozenin z roku 1800

narozenin, případně jiných významných výročí. Jen škoda, že bohatý kulturní život částečně ustal s Thürheimovým odchodem roku 1806, což bylo pro město a okolí velkou ztrátou. Na zámku se kromě hudebních akademií pořádaly samozřejmě i divadelní produkce. Můžeme tvrdit, že se operní repertoár nikterak výrazně přesunem na zámek nepozměnil. Stále tvořila favorizovaný autorský okruh skupina vídeňských skladatelů a jejich nepřekonatelná, úspěšně prováděná operní díla, jakými byli např. Dittersův singspiel (*Der Apotheker und Doktor*³⁵), I. Umlaufa (*Die schöne Schusterin*³⁶), F. L. Gassmanna (*Die unruhige Nacht*³⁷). Nově se zde objevují jména skladatelů W. Müllera (*Sonnenfest der Braminen*³⁸) či W. A. Mozarta (*Die Zauberflöte*). Vedle toho zazněla na zámku i řada činoher.³⁹

Ročně se konalo na zámku okolo dvaceti představení. Operní inscenace byly prováděny bruntálským amatérským souborem. Uměleckými vedoucími souboru byli Anton Schlichtig a Josef Krones. Druhý jmenovaný se objevil jako představitel některých z titulních rolí. Zachovalo se mnoho jmen z řad ženských představitelk: Anna Schlichtig, Therese Reinl, Therese Mittich a Therese Krones, matka budoucí slavné herečky. Podobně i početná sku-

a přátelským člověkem, miloval společenský život, po vzoru svého předchůdce si udržoval na zámku malou kapelu, pořádal hudební akademie, taneční zábavy, divadelní představení, podporoval ochotnické divadlo, které pak, jak již bylo uvedeno výše, přenesl na zámek. Divadlo bylo v zámeckých prostorách zařízeno účelně, bez zbytečného přepychu a velkých nákladů. Mezi zvanými hosty nechyběli urození, vojenská posádka a úřednictvo, pozvani byli i bruntálští občané. Každý účastník však musel zaplatit vstupné, ceny byly mírné a příznivé pro všechny občany. Na zámku sídlilo divadlo od 15. srpna 1798, zachovaný soupis představení je pouze do roku 1803. Víme však, že divadlo na zámku fungovalo až do roku 1836.³⁴

Thürheim coby štědrý mecenáš byl zřejmě velmi oblíbeným místodržícím. Ve sbírkách vídeňského archivu Německého řádu se zachovala celá řada skladeb, především gratulačních kantát, hraběti přímo dedikovaných, při příležitosti jeho jmenin,

³⁴ Podrobněji viz níže.

³⁵ DOZA Wien, Mei 271, Handgeschriebene und gedruckte Theaterstücke, rkp., zachována celá opera.

³⁶ DOZA Wien, Mei 276, Verschiedene Theaterstücke aus dem Freudenthaler Schlosstheater, rkp., zachována celá opera.

³⁷ DOZA Wien, Mei 277, Verschiedene Theaterstücke aus dem Freudenthaler Schlosstheater, rkp. zachována celá opera.

³⁸ DOZA Wien, Mei 279, Oberpriester der Braminen Stücke aus dem Schlosstheater 18. Jhr., rkp., zachována celá opera.

³⁹ Kompletní soupis divadelních představení, rok 1799, In: DOZA Wien, Mei 275, „Konzept von Dr. Vinzenz Schindler“, rkp., s. 12–13.

pina mužských členů jako např. již jmenovaný Josef Krones, Anton Berndt, Ignaz Berger, Josef von Kirchfettner, Theodor Schneider aj. Tito ochotníci hráli mezi léty 1796–1799.⁴⁰

Obraz bruntálského divadla by nebyl úplný, kdybychom nezminili slavnou divadelní rodinu výše uvedeného Josefa Kronese, bruntálského kožešníka, který nejen režíroval ochotníky v bruntálském divadle, ale na počátku 19. století začal s celou rodinou působit v divadelní společnosti v Opavě, kde jeho dcera, Therese Krones, pozdější slavná vídeňská herečka, vystoupila 12. 2. 1806 jako pětiletá v dětské roli a okouzila místní publikum. Josef Krones pak založil vlastní divadelní společnost, se kterou procestoval Moravu, Uhry a skončil v Rakousku. V roce 1809 Therese jako osmiletá vystupovala v divadle na předměstí Vídně – v Leopoldstadtu, které v té době patřilo mezi nejstarší. Zde také v roce 1821 získala pevné angažmá, stala se miláčkem diváků, k jejím rolím patřila i Ofélie v Shakespearově *Hamletovi* nebo Luisa v Schillerových *Úkladech a lásce*. Naposledy vystoupila v divadle v lednu 1830 a v prosinci téhož roku zemřela.⁴¹

9. Řádový znak nesený dvěma anděly

Soupis představení končí rokem 1803.⁴² Je ale jisté, že divadlo pokračovalo v činnosti dále. K dispozici jsou archiválie (plakáty, propagační materiály, účty), které dokládají činnost divadla i ve 20. a 30. letech 19. století. To se již divadelní představení konala na jevišti letního divadla v zámeckém areálu. Ale už zde jako hlavní představitelé nenajdeme ochotníky, nýbrž hostující opavskou divadelní společnost pod vedením těchto ředitelů: Karla Wilhelmiho (1825, 1827, 1828), Albina Müllera (1830, 1831) a v letech 1832, 1833 a 1836 Karla Burghausera.⁴³

⁴⁰ Josef THANNABAUR, *Das Freudenthaler Schlosstheater*, in: Schlesisch-Mährischer Volkskalender für das Altvaerland, 1957, Jg. 56, s. 84.

⁴¹ ASCH [Adolf Scherl], heslo Krones Franz Josef, in: Jitka LUDVOVÁ a kolektiv: Hudební divadlo v českých zemích, Praha 2006, s. 289–290.

⁴² DOZA Wien, Mei 275, Freudenthaler Schlosstheater-Einnahmen und Ausgaben 1795–98, 1801, 1802 und 1803.

⁴³ DOZA Wien, Mei 275, Troppauer Opern und Schauspielers Gessellschaft 1825–1836.

Závěry

Druhá polovina 18. století se nese ve znamení změny celkového charakteru hudebního života na zámcích. Šlechta sice nadále zůstala hlavním provozovatelem a konzumentem hudby, její ekonomické postavení však bylo poměrně nestabilní. Divadlo se stále méně stává předmětem reprezentace a je stále více prostředkem soukromé zábavy feudála. Je zřejmé, že postupně zanikají starší zámecká divadla, v omezené míře vznikají divadla nová, zřizována jsou spíše v městských šlechtických sídlech.

Operu v Bruntálu provozovali za vydatné podpory místodržících Řádu německých rytířů nejprve ochotníci, posléze divadelní společnosti. Divadelní představení na zámku byla společenskou událostí, v duchu osvětského divadla se hrály i činohry. Do jaké míry utvářeli samotní místodržící podobu repertoáru je prozatím ještě předmětem dalšího výzkumu, nicméně provozovaný operní repertoár vykazuje rysy pozdní osvětské kultury. Chloubou repertoáru zámeckého divadla byly jednoznačně singspiely, počínaje *Romeem a Julií* Jiřího Antonína Bendy až po Mozartovu *Zauberflöte (Kouzelnou flétnu)*. Mimořádný ohlas měla v Bruntálu Dittersova mistrovská opera *Der Apotheker und Doktor*.⁴⁴ Ditters patřil mezi favorizované skladatele, uváděly se tu i jeho další operní práce jako: *Hieronymus Knicker*, *Der Seefahrer*, *Hocus Pokus*, *Silene (Der belehrte Democrit)*.⁴⁵ Jak již bylo naznačeno výše, Ditters působil nedaleko na zámku Jánský Vrch u Javorníku v letech 1770–1796 jako kapelník ve službách vratislavského biskupa, hraběte Phillipa von Schaffgotsche. Město Javorník je od Bruntálu vzdáleno 70 kilometrů. Není proto vyloučené, že mohl o operních představeních v Bruntálu vědět a opisy svých singspielů divadlu nabízet i po svém odchodu do jižních Čech, tři roky před smrtí, což je doba, kdy se v Bruntálu začala hrát první přestavení.

Opera nalezla v celé Evropě ohlas především u šlechty, ale také u katolického duchovenstva, které bylo jejím velkým mecenášem a podporovatelem, jak o tom svědčí nejen bruntálská rezidence. V případě provozu opery v ostatních slezských rezidencích se nemůžeme opřít o žádnou spolehlivou pramennou základnu, neznáme repertoár slezských šlechtických kapel, ani provozované opery, bruntálská rezidence je prozatím jedinou, u které můžeme vyjít ze zachovaných hudebních pramenů a věrohodně tak zrekonstruovat provozovaný repertoár.

Velkou zajímavostí provozu bruntálského zámeckého divadla je fakt, že se v jeho poslední vývojové fázi po roce 1800 objevuje stejný druh provozu jako v městských divadlech. Jedná se prozatím o poslední doložené zámecké divadlo ve Slezsku, které již nefungovalo na principu provozu běžných šlechtických divadel, nýbrž přijalo zvyklosti a normy městských divadel – divadelní sál na zámku byl pronajímán divadelním společenstvem z Opavy, do divadla se dostal každý, kdo o to stál a zaplatil vstupné.

Bruntálská zámecká rezidence byla tedy na přelomu 18. a 19. století centrem hudební kultury ve Slezsku. Řád německých rytířů vnesl do Bruntálu hudební kulturu vídeňského dvora a stal se tak zprostředkovatelem a nositelem takovéto kultury ve zvlášť odlehle části Slezska. Zámecká kapela i divadlo zahajuje svůj provoz v 90. letech 18. století, to je o několik desetiletí později, kdy už hudební život v ostatních slezských zámeckých rezidencích ustá-

⁴⁴ U nás vžitá pod názvem Lékař a lékárník. Ale samotný Ditters ve svých memoárech o ní mluví jako o opeře „Lékárník“. Podrobněji viz Carl DITTERS VON DITTERS DORF, *Vzpomínky hudebníka 18. století*, Praha 1959, s. 178, s. 181.

⁴⁵ DOZA Wien, Mei 272, Mehrere Theaterstücke von Dittersdorf aus dem Freudenthaler Schlosstheater 18. Jhr., rkp., zachována celá opera.

vá. A tak zatímco bylo po dlouhou dobu považováno operní divadlo ve Velkých Hošticích za poslední zámecké divadlo ve Slezsku, které hrálo ještě v devadesátých letech 18. století, dnes již bezpečně víme, že prozatím poslední zámeckým operním divadlem ve Slezsku na přelomu 18. a 19. století je divadlo na zámku v Bruntálu, v němž se hrála představení ještě až do 30. let 19. století.

Autorka je absolventkou oboru muzikologie na FF UP v Olomouci. V rámci svého doktorského studijního programu na Ústavu hudební vědy v Brně se zabývá zámeckou hudební kulturou v Bruntálu a Řádem německých rytířů. Pedagogicky působí na opavské konzervatoři, přednáší na Ústavu historických věd Slezské univerzity v Opavě.

Všechny fotografie pocházejí od autorky

Summary

Bruntál castle of the Teutonic Order – the last centre of castle music culture in Silesia at the turn of the 18th and 19th century

The study offered a sight of the history of Bruntál castle, whose owner was the Teutonic Order. It introduced key personalities that made Bruntál castle an important cultural residence, referred to the circumstances of the foundation of the castle band and theatre, and outlined its repertory. The theatre in Bruntál castle is for the present the last castle band and castle opera theatre in Silesia at the turn of the 18th and 19th century. Performances in the theatre were held from 1795 till 1830s. The study aims to be a small contribution in the research of castle music residences in Silesia.

Martin Peleč

ZEITSCHRIFT FÜR GESCHICHTE UND KULTURGESCHICHTE ÖSTERREICHISCH-SCHLESIENS

Abstract

The study partly recapitulates known facts to the history of the periodical Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens (1905–1933), partly introduces the magazine in the light of preserved and still unused correspondence of the first editor of the periodical, Dr. Karl Knaflitsch, with the chairman of the periodical committee at the Municipal museum in Opava, Dr. Walter Kudlich, in the years 1905–1909.

Keywords: German historiography, historical periodicals, history of countries, Silesia, Karl Knaflitsch (1873–1916), Walter Kudlich (1857–1930)

Asi nejbližším předchůdcem „historické“ řady současného *Časopisu Slezského zemského muzea* (od 1951)¹ bylo německy psané periodikum *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens* (1905–1933, zkr. ZGKÖS), a to jak geografickým, zemským zaměřením, tak i svým kulturněhistorickým akcentem. Ve smyslu zemského muzejního časopisu naplňovalo představu o předobrazu dnešního slezského „muzejníku“ mnohem lépe než efemérní tituly vydávané zemským muzeem (*Mitteilungen des Kaiser Franz Josef-Museums für Kunst und Gewerbe in Troppau* v letech 1898–1899, *Věstník Slezského zemského muzea v Opavě/Anzeiger des schlesischen Landesmuseums in Troppau* v letech 1922 a opět 1930).² Vydavatelem časopisu pro historii a kulturní dějiny (Rakouského) Slezska bylo sice opavské městské muzeum, od roku 1909 ale *Zeitschrift* spojovala se Slezským zemským muzeem „personální unie“, neboť ředitel muzea Edmund Wilhelm Braun byl současně šéfredaktorem časopisu. Zrekapitulujme, co o časopisu pro historii a kulturní dějiny Rakouského Slezska víme, a známé informace doplníme z dříve nevyužitých zdrojů, zejména z dosud ladem ležící korespondence prvního redaktora ZGKÖS Karla Knaflitsche s předsedou časopiseckého výboru Walterem Kudlichem z let 1905–1909, kdy Knaflitsch vykonával redakční práci na dálku ze svého vídeňského působiště.³

První sešit periodika *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens* vyšel v červenci 1905. Jeho vydání předcházely roky úvah a měsíce příprav. Myšlenka zvláštního slezského historického časopisu zrála postupně, jeho potřeba nebyla nijak akutní, vždyť dějepisné bádání o území tehdejšího Rakouského Slezska bylo nominálně i fakticky zastoupeno už v brněnském německém historickém časopise, *Zeitschrift des Deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens*, vydávaném od roku 1897 v návaznosti na starší d'Elvertův *Notizenblatt*.⁴ Z pozdějších kmenových autorů slezského časopisu se na jeho stránkách před první světovou válkou uplatňovali Karl Knaflitsch, Sa-

¹ Studie představuje příspěvek k šedesátému výročí *Časopisu Slezského zemského muzea*, jehož bylo pojednávané periodikum v některých ohledech předchůdcem.

² Srv. Pavel ŠOPÁK, *Edmund Wilhelm Braun*, Opava 2008, s. 41.

³ Složka s korespondencí z Knaflitschovy strany je uložena ve Státním okresním archivu [dále SOKA] Opava, Archiv města [dále AM] Opava, inv. č. 827, kart. 58. Kudlichovy dopisy Knaflitschovi se pravděpodobně nedochovaly.

⁴ David KALHOUS, *Osudy jednoho časopisu. Zeitschrift des Deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens*, in: Pavel SOUKUP – František ŠMAHEL (eds.), *Německá mediévistika v českých zemích do roku 1945*, *Práce z dějin vědy* 18. Praha 2004, s. 95–105.

muel Gorge, Erwin Gerber a nejčastěji Adolf Kettner.⁵ Vydavatel – brněnský německý historický spolek – byl krom toho subvencován i některými slezskými komunálními samosprávami (například v letech 1903–1904 městskou radou Opavy a Bilska).⁶ Nabízela se i další, vlastivědná, periodika, jako byl třeba zavedený časopis Moravsko-slezského sudetského horského spolku, Kettnerem redigovaný *Altwater* (od 1885). Pokud jde o české badatele, ti nacházeli platformu pro publikování svých historických příspěvků ve *Věstníku Matice opavské* (od 1878, pravidelně od 1892) nebo v *Časopisu Matice moravské* (1869). Opavskému historikovi Josefu Zukalovi se podařilo proniknout i na stránky vřatislavského periodika *Zeitschrift des Vereines für Geschichte und Alterthum Schlesiens*.⁷

Nedostatek publikačních příležitostí tedy vznik slezského historického časopisu nevysvětlí, pozadí jeho vzniku je třeba vidět komplexněji. Založení souvisí s emancipačními snahami zemských patriotů – ne nutně původem ze Slezska, kteří oceňovali specifika provincie a poměřovali se s ostatními korunními zeměmi, zvláště s nejmenším Vorarlberskem, které na rozdíl od Rakouského Slezska nepostrádalo svůj historický spolek, jak později opakovaně podotkl první redaktor ZGKÖS Karl Knaflitsch v *Troppauer Zeitung*. Douška, že „i v malé Bregenzi“ nebo „i v malém Vorarlbersku“ existuje historický spolek, měla burcovat Slezany k podpoře zájmu o dějiny jejich vlastní země.⁸ Předstupněm ZGKÖS byly *Mitteilungen aus dem städtischen Museum in Troppau* vydávané vlastivědcem Ernstem Baumannem od roku 1900 nejprve samostatně, posléze jako rubrika *Troppauer Zeitung*.⁹ Zprávy měly za cíl především představovat veřejnosti zajímavé sbírkové předměty, které se – jak napsal Karl Knaflitsch v *Troppauer Zeitung* – na přelomu století do muzea denně hrnuly z demolovaných domů ustupujících nové výstavbě, realizované v rámci velkorysé modernizace historického jádra zemského hlavního města.¹⁰ Přes tento přísun materiálu *Mitteilungen* skomíraly. Faktický neúspěch Karl Knaflitsch přičítal i nepřilíhš vhodnému výběru atraktivních témat pojednávaných v publikacích městského muzea – konkrétně zmínil záslužnou, ale pro širší čtenářskou obec možná příliš nezáživnou Kürschnerovu edici k dějinám opavského dominikánského kláštera.¹¹ Hlavní iniciativa k založení nového časopisu vzešla od dvojice naturalizovaných Opavanů, profesora zdejšího německého gymnázia

⁵ Srv. např. Karl KNAFLITSCH, *Einiges über die schauspielernde Thätigkeit der Troppauer Ordensleute I.–II., Zeitschrift des Deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens* [dále ZVGMS] 6, 1902, s. 301 až 311, 9, 1905, s. 172–193; Samuel GORGE, *Zum Besitzwechsel mährischer Güter im Dreißigjährigen Kriege*, ZVGMS 10, 1906, s. 172–180; Erwin GERBER, *Alt-Troppau*, ZVGMS 14, 1910, s. 388–392; 15, 1911, s. 339–348; 16, 1912, s. 160–168; 17, 1913, s. 160–167; 18, 1914, s. 394–403; Adolf KETTNER, *Die Fugger in Freiwaldau*, ZVGMS 10, 1906, s. 187–190; TÝŽ, *Dr. Heinrich Rybisch*, ZVGMS 11, 1907, s. 163–167; TÝŽ, *Füllstein (Fulmenstein), Sedlnitzky, Hoditz und Badenfeld. Ein Gedenkblatt zum 50. Todestage des Eduard Sülesius*, ZVGMS 15, 1911, s. 373–378; TÝŽ, *Reginald Kneifel*, ZVGMS 16, 1912, s. 192–195; TÝŽ, *Beiträge zur Geschichte des österreichischen Anteils des Fürstentums Neisse*, ZVGMS 17, 1913, s. 400–405 a další.

⁶ ZVGMS 8, 1904, s. 237.

⁷ Josef ZUKAL, *Das Criminalregister des Stadtgerichtes zu Troppau für die Jahre 1643–70*, *Zeitschrift des Vereines für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 14, 1878, s. 532–557.

⁸ Karl KNAFLITSCH, *Zum Troppauer Kongreß*, *Troppauer Zeitung* 15. 4. 1904, č. 86, s. 2; TÝŽ, *Feuilleton. Ein Begleitwort zur Herausgabe des 8. Heftes der Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens*, *Troppauer Zeitung* 12. 9. 1907, č. 209, s. 2.

⁹ Srv. Ernst BAUMANN, *Mitteilungen aus dem städtischen Museum in Troppau*. Uloženo v knihovně Zemského archivu v Opavě pod sign. A 892. Dále viz Pavel ŠOPÁK, *Baumann, Ernst*, in: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy – nová řada 4/16*, Ostrava 2007, s. 15–16; srv. Karl KNAFLITSCH, *Feuilleton. Mitteilungen des städtischen Museum in Troppau*, *Troppauer Zeitung* 1903, č. 107, s. 1.

¹⁰ K. KNAFLITSCH, *Feuilleton. Ein Begleitwort*, *Troppauer Zeitung* 12. 9. 1907, č. 209, s. 1.

¹¹ Tj. městským muzeem vydanou práci Gottlieb KÜRSCHENER (ed.), *Das Buch der Stiftungen zum ehemaligen Dominikaner - Kloster in Troppau*, *Troppau* 1903; K. KNAFLITSCH, *Feuilleton. Ein Begleitwort*, *Troppauer Zeitung* 12. 9. 1907, č. 209, s. 1.

Karla Knaflitsche, rodáka z Korutan, a ředitele slezského zemského muzea Edmunda Wilhelma Brauna, původně říšského Němce, kteří spolu vedli diskuse o budoucí podobě periodika a k nimž se družili další zainteresovaní jedinci. Z dvojice zakladatelů vystupoval na veřejnosti aktivněji Knaflitsch, který potřebu slezského historického časopisu vysvětloval v dubnu 1904 v dalším ze svých fejetonů pro *Troppauer Zeitung*.¹²

Vydavatelem nového časopisu se měl analogicky k historickým periodikům českých a moravských Němců původně stát zatím neexistující slezský historický spolek. Knaflitsch navrhol tři možnosti jeho utvoření: buď 1) měl být ustaven spolek zcela nový, nebo 2) se měla rozšířit historická sekce výboru opavského městského muzea, která se měla stát zvláštní korporací, případně 3) mohla být zřízena zvláštní sekce pro přírodovědu a vlastivědu při stávající C. k. rakousko-slezské zemědělské a lesnické společnosti (*Österreichisch-schlesische Land- und Forstwirtschaftsgesellschaft*). První způsob by šel ve stopách německých historických spolků Čech a Moravy, druhý by navazoval na tradici vydávání starších *Mitteilungen* a třetí by anachronicky kopíroval zaniklou historicko-statistickou sekci moravské hospodářské společnosti.¹³ Do debat o založení slezského historického spolku se zapojil zřejmě i opavský městský inženýr a amatérský vlastivědec Moritz Hartel, jak zmiňuje Walter Kudlich v jeho nekrologu.¹⁴ Proč nakonec samostatný slezský historický spolek nevznikl, nevíme. Snad i proto, že Karl Knaflitsch po svém kooptování do výboru městského muzea začal své snahy o samostatný slezský historický časopis více spojovat s touto institucí, která se mohla opřít o podporu opavské obecní rady. ZGKÖS tak měl oproti časopisu českých a moravských Němců tu zvláštnost, že nebyl vydáván spolkem, nýbrž zvláštním výborem při opavském městském muzeu.

Výbor městského muzea rozhodl o založení časopisu pro historii a kulturní dějiny Rakouského Slezska 31. března 1905 poté, co se otázkou dříve několikrát zabýval. Na témže zasedání byl vytvořen zvláštní výbor k vykonání potřebných přípravných prací. Tvořili jej kromě už zmíněných Karla Knaflitsche a Edmunda Wilhelma Brauna ještě zemský archivář Gottlieb Kürschner, inženýr městského stavebního úřadu Moritz Hartel, středoškolský profesor Franz Hoffmann a jako předseda zemský soudní rada (od roku 1908 starosta Opavy) Walter Kudlich. Tento podvýbor výboru opavského městského muzea se pak plynule transformoval do časopiseckého výboru městského muzea, figurujícího v tiráži ZGKÖS jako jeho vydavatel. Podvýbor se po provedení přípravných kroků sešel 15. dubna 1905 ke své první schůzi.¹⁵ Už 4. května 1905 informoval redaktor Karl Knaflitsch Waltera Kudlicha, že právě obdržel z tiskárny vzorový sešit ZGKÖS, který „vypadá velmi sympaticky“, a že by mohl vyjít už v polovině června.¹⁶ Na zasedání podvýboru konaném 21. června 1905 Knaflitsch přítomným oznámil, že má materiál na první tři sešity. První číslo nového časopisu nakonec spatřilo světlo světa v červenci 1905.¹⁷

Záhy ale vydavatelé ZGKÖS museli řešit nepříjemnou situaci, když byl redaktor časopisu Karl Knaflitsch přeložen zpátky do Vídně, kde vyučoval už po studiích. Opavu opustil před

¹² K. KNAFLITSCH, *Zum Troppauer Kongreß*, *Troppauer Zeitung* 15. 4. 1904, č. 86, s. 1–2.

¹³ TAMTÉŽ, s. 2.

¹⁴ Walter KUDLICH, *Moritz Hartel †*, ZGKÖS 1, 1905–1906, s. 80.

¹⁵ SOKA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, nedatovaný dopis obecní radě města Opavy.

¹⁶ SOKA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, dopis K. Knaflitsche W. Kudlichovi ze dne 4. 5. 1905. Korespondence Karla Knaflitsche a Waltera Kudlicha je dochována jen z Knaflitschovy strany, a to za léta 1905 až 1909, kdy byl redaktorem časopisu.

¹⁷ SOKA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, koncept žádosti o subvenci od ministerstva kultu a vyučování datovaný 14. 11. 1905.

začátkem nového školního roku v září 1905¹⁸ s tím, že prozatím bude redakční práci vykonávat na dálku. Dne 21. ledna 1906 psal Kudlichovi: „*Pokud jde o mne, povedu časopis, dokud to půjde [nad řádek dopsáno a dokud nepřijde někdo lepší] a nevím, proč by to nemělo jít. Pracovní pole mě těší a snad si tímto získávám [alespoň] malou zásluhu.*“¹⁹ Knaflitsch se rozhodl post redaktora podržet i s ohledem na blízký vztah, který si k Opavě vytvořil. Nedlouho po přestěhování do Vidně psal W. Kudlichovi: „*Městu Opavě, kde jsem prožil pět pěkných let [1900–1905, pozn. aut.], zachovám vždy vděčnou přízeň.*“²⁰ Svou funkci vykonával Knaflitsch až do léta 1909, kdy se redaktorství vzdal.

Z korespondence je zřejmé, že kromě Knaflitschova odchodu z Opavy provázelo vznik a první kroky časopisu několik dalších problémů. První, který bylo třeba vyřešit ještě před vydáním prvního sešitu, představovala otázka potencionální nevráživosti osob kolem brněnského *Zeitschrift des Deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens*. Z tohoto důvodu se Karl Knaflitsch rozhodl, jak zmiňuje v dopise W. Kudlichovi ze 4. května 1905, „*adresovat dr. Schoberovi [redaktor ZVGMS a předseda brněnského spolku, pozn. aut.] zdvořile psaní, jež nám, doufejme, získá sympatie jeho lidí. Každý antagonismus v této věci považují přímo za nebezpečný*“. Zde je třeba připomenout, že sám Knaflitsch byl členem německého historického spolku se sídlem v Brně už od 31. října 1902.²¹ Také úvodník k prvnímu sešitu koncipoval Knaflitsch, jak se sám vyjádřil, „*s konci-liancí vůči Brňanům*“.²² V textu se snaží ZGKÖS prezentovat nikoli jako konkurenci, nýbrž jako doplněk k „brněnskému“ časopisu. ZVGMS popsal (i ve svých pozdějších přehledových studiích) jako *akademičtější* periodikum, jehož vědecké úrovně nový časopis nedosáhne už z důvodu odlišného profesního zázemí přispěvatelů. Knaflitsch v programovém článku zval ke spolupráci všechny, nejen vysokoškolsky erudované historiky, ale také germanisty, architektky, lékaře a advokáty. Dalším rozdílem oproti ZVGMS měl být odlišný obsahový záběr opavského periodika, jež mělo být věnováno ve větší míře kulturním dějinám v jejich dobovém vymezení.²³ O pozdějších animozitách z brněnského centra nejsou známy žádné zmínky, ačkoli ZVGMS ve své rubrice zpráv o literatuře slezskému časopisu příliš pozornosti nevěnoval.

Dalším životním problémem nového časopisu bylo finanční pokrytí nákladu. Dobrou technickou úroveň předválečného ZGKÖS zajistilo, nepočítáme-li počáteční subvenci opavské městské rady ve výši 500 K,²⁴ pět stabilních opor. Do pádu monarchie se časopis opíral zejména o subvence od zemského výboru a ministerstva kultu a vyučování. Zemský sněm schválil pravidelný příspěvek 500 K počínaje rokem 1906 na své schůzi 18. listopadu 1905. Schválení žádosti napomohl její předkladatel, zemský poslanec a současně reprezentant časopiseckého výboru Walter Kudlich.²⁵ Od roku 1909, kdy se zemská subvence zvýši-

¹⁸ V dopise ze dne 21. 1. 1906 totiž Knaflitsch píše, že vypůjčené archiválie vrátil 13., 14. nebo 15. září, „*krátce před mým odjezdem z Opavy*“. SOKa Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58

¹⁹ SOKa Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, dopis K. Knaflitsche W. Kudlichovi ze dne 21. 1. 1906.

²⁰ SOKa Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, nedatovaný dopis K. Knaflitsche W. Kudlichovi, poštovní razítko ze dne 26. 10. 1905.

²¹ ZVGMS 7, 1903, s. 204.

²² SOKa Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, dopis K. Knaflitsche W. Kudlichovi ze dne 4. 5. 1905.

²³ Karl KNAFLITSCH, *Zum Geleite!*, ZGKÖS 1, 1905–1906, s. 1–3.

²⁴ Na magistrátu časopis podporoval vedle W. Kudlicha i starosta Emil Rochowanski a městský radní Erasmus Kothny, který se později stal i členem časopiseckého výboru. SOKa Opava, AM Opava, inv. č. 826, kart. 57, prezenční listina schůze časopiseckého výboru z 19. 2. 1910. Rochowanského zásluhy zmiňuje např. Karl KNAFLITSCH, *Österreichisch-schlesische Geschichtsbestrebungen und das historische Zeitschriftenwesen*, ZGKÖS 5, 1910, s. 8.

²⁵ *Stenographische Berichte über die Verhandlungen des schlesischen Landtages XLII. Session vom 16. Oktober bis 21. Oktober 1905*, Troppau 1905, s. 419.

la na 700 K, byla země slezská největším mecenášem ZGKÖS. Druhou pravidelnou finanční podporu zajistil redaktor Knaflitsch. Využil znalosti vídeňského prostředí a vyžádal si audienci u ministra kultu a vyučování Wilhelma Hartela, o níž referoval do Opavy: „*Mohu sdělit milou zprávu, že Jeho Excellence, šéf ministerstva vyučování, u nějž jsem byl včera na audienci, byl našimi snahami velmi potěšen a přislíbil laskavou podporu naší žádosti. Předal jsem mu sešit, který byl bohužel dopravou poněkud zmačkaný [...]*.“²⁶ K úspěchu žádosti snad přispěl i fakt, že ministr Hartel byl rodákem ze severomoravských Dvorců, navštěvoval opavské gymnázium a měl k regionu blízký vztah.²⁷ Ministerstvo povolilo subvenci 600 K, poprvé doloženou k roku 1906 a vyplácenou až do první světové války (někdy snad ve výši 500 K). Důležitým sponzorem vydavatelského podniku se stala i opavská městská spořitelna. K roku 1909 je doložen příspěvek 200 K, přičemž není vyloučeno, že byl poskytován již dříve; počínaje rokem 1910 vyplácela spořitelna na účely časopisu 500 K ročně. Stokorunou ročně přispívala obchodní a živnostenská komora pro Slezsko. Od roku 1910 poskytovala 200 K také krnovská pokladna knížecí lichtenštejnské komory (do roku 1914). Pravděpodobně proto, že celý 9. ročník časopisu (1914) byl věnován třístému výročí příchodu Lichtenštejnů na Opavsko (1613), povolil kníže Lichtenštejn pro léta 1915–1917 (a znovu pro roky 1918–1920) zvýšenou podporu 300 K ročně.²⁸ Dále časopisecký výbor uvažoval o tom, že by s prosbou o příspěvek oslovil například knížete Lichnovského, hraběte Razumovského, vratislavského knížete biskupa Koppa, velmistra řádu německých rytířů arcivévodu Evžena a obce Bílsko, Těšín, Opavu a Krnov. Někteří ze zmíněných prokázali svou přízeň ZGKÖS alespoň formou předplatného.²⁹ Za problém provázející první ročníky časopisu lze nakonec označit i vztah Knaflitsch – Braun. Na vině byla podle všeho Braunova pracovní vyčízenost. Knaflitsch například u E. W. Brauna opakovaně urgoval odevzdání slíbeného rukopisu, který nakonec vyšel ještě v prvním ročníku pod názvem *Zwei Altroppauer Adelshäuser*. Knaflitsch si uvědomoval Braunovu důležitost pro rozvoj časopisu a počátkem roku 1906 psal W. Kudlichovi: „*Váš soud o dr. B. [raunovi, pozn. aut.] je v podstatě i můj. [...] Jeho spolupráci nemůžeme postrádat. Bohužel jsou jeho síly příliš roztrženy.*“ Vzájemnou komunikaci bezesporu ztěžovalo Knaflitschovo přestěhování do Vídně. Na intenzivnější korespondenci zřejmě Braunovi scházal čas, takže si Knaflitsch stěžoval W. Kudlichovi, že „*pan dr. Braun má ve zvyku ponechávat všechny mé dopisy nezodpovězeny, nanejvýš se po třech čtyřech dotazech uchýlí ke korespondenčnímu lístku, z nějž nikdy nevyrozumím odpověď na svou otázku.*“ Už na jaře 1906 došla podle všeho Knaflitschovi trpělivost. Poté, co nedostal odpověď na další dopis Braunovi, psal do Opavy: „*[...] takové chování si nenechám líbit. Půjdu svou vlastní cestou.*“ Jindy psal Knaflitsch Kudlichovi: „*Zdá se, že jsem dr. Brauna něčím urazil. Protože ale zarytě mlčí, nemohu mu psát.*“ Knaflitsch sice Braunovi vyčítal, že jej nenavštívil ani během svého pobytu ve Vídni, na druhou stranu je třeba říci, že on sám jako redaktor nebyl s to zpočátku přijet z Vídně do Opavy ani o prázdninách. Nejdříve proto, že po sedmiletém manželství čekal přírůstek do rodiny, poté kvůli špatnému psychickému stavu manželky, když vytoužené dítě zemřelo při

²⁶ SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, nedatovaný lístek K. Knaflitsche W. Kudlichovi, poštovní razítko rozmazané, asi 27. 11. 1905.

²⁷ Salomon FRANKFURTER, *Wilhelm von Hartel. Sein Leben und Wirken. Zur Enthüllung des Denkmals in der Universität am 9. Juni 1912*, Wien – Leipzig 1912, s. 10.

²⁸ Veškeré financování ZGKÖS rekonstruováno na základě SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 826, kart. 57 a podacího protokolu opavského magistrátu v záležitostech agendy „F“ – kultury, vyučování a osvěty, inv. č. 509.

²⁹ Srv. SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, dopisy K. Knaflitsche W. Kudlichovi.

porodu.³⁰ Napětí mezi oběma ideovými tvůrci ZGKÖS se později znovu vyostřilo, když bylo Braunovo jméno opomenuto v tiráži jednoho ze sešitů. „*Věc s dr. Braunem*“³¹ pomohlo urovnat jednak zprostředkování Erwina Gerbera, jednak návštěva ředitele zemského muzea u Knaflitsche v hlavním městě, během níž Braun Knaflitschovi sdělil, že „*se nestaví k časopisu nepřátelsky*“. V té souvislosti opět Knaflitsch oživil myšlenku Braunova spoluredaktorství. Už koncem roku 1905 psal do Opavy: „*Jsem připraven se s ním o redakci podělit. Já bych redigoval historickou, on kulturněhistorickou část [...]*“.³² O dvojí redakci psal i ve svém fejetonu v *Troppauer Zeitung* ze 14. září 1907.³³ Nyní, koncem roku 1908, vznesl návrh znovu. Tím by podle něj byla odčiněna i absence vlastního periodika zemského muzea. ZGKÖS byl ostatně už od počátku projektován tak, aby sloužil i Braunovým cílům, tj. zájmům zemského muzea.³⁴ Ke spoluredaktorství Brauna a Knaflitsche ale nikdy nedošlo. Dne 17. června 1909 adresoval Knaflitsch muzejnímu výboru dopis, v němž se vzdával redaktorství. Jako hlavní důvody uvedl těžkosti spojené se vzdáleností Vídně, kde působil, od Opavy, obtíže s obstaráváním výměny literatury s jinými institucemi, nedostatečný kontakt se spolupracovníky časopisu a prodražování periodika. Karl Knaflitsch obdržel poděkování za čtyřletou redaktorskou činnost a v srpnu 1909 byl vyrozuměn, že vedení časopisu – podle očekávání – převzal Edmund Wilhelm Braun, jenž vykonával redaktorství ZGKÖS od 5. ročníku až do jeho zániku ve třicátých letech.³⁵ Nic na tom nezměnil ani Knaflitschův návrat do Opavy roku 1912, kdy byl jmenován ředitelem německého gymnázia, na němž působil až do první světové války. V roce 1916 se stal jednou z jejích nesčetných obětí.³⁶

Výbor městského muzea vzal na svém zasedání 4. srpna 1909 Knaflitschovu rezignaci na vědomí a redakci svěřil řediteli zemského muzea Braunovi s výhradou, že historicko-kulturněhistorickou orientaci časopisu nezatlačí do pozadí „*jiný směr*“, tj. dějiny umění, k nimž měl Braun nejbližší.³⁷ Měl tedy být zachován profil časopisu, jak jej v programovém úvodníku formuloval Knaflitsch.³⁸ Vedle historie měly být v ZGKÖS publikovány zejména texty z oblasti kulturních dějin. Inspirací zde Knaflitschovi samozřejmě nebyli čeští kulturní historici Čeněk Zíbrt a Zikmund Winter, ale ani zesnulý nestor moravských kulturních dějin Christian d'Elvert, jak by se snad dalo očekávat, nýbrž aktuálně diskutovaný Karl Lamprecht, který postuloval obohacení staré politické historie o nové podněty sociálních a kulturních dějin. V gothajském časopise věnovaném dějinám země (v Německu dodnes hojně provozovaným *Landesgeschichte*) se Knaflitsch k tomuto inspiračnímu zdroji výslovně přihlásil: „*Tento časopis [ZGKÖS, pozn. aut.] chce znovu dopomoci smyslu pro historii k plnému životu, vedle zmíněného brněnského časopisu [ZVGMS, pozn. aut.], který provozuje velkorysejší, akademičtější práci, chce vykonávat drobnou práci a dle lamprechtovských principů přizvat jako spolupracovníky všechny vzdělance, kteří mohou v jim pří-*

³⁰ SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, dopisy K. Knaflitsche W. Kudlichovi ze dne 13. dubna 1906 a 11. 6. 1906.

³¹ SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, dopisy K. Knaflitsche W. Kudlichovi ze dne 9. 12. 1908.

³² SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, lístek K. Knaflitsche W. Kudlichovi ze dne 30. 12. 1905 (pravděpodobně datum doručení).

³³ K. KNAFLITSCH, *Feuilleton. Ein Begleitwort*, Troppauer Zeitung 14. 9. 1907, č. 211, s. 2.

³⁴ SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, nedatovaný dopis K. Knaflitsche W. Kudlichovi (asi 1908); K. KNAFLITSCH, *Feuilleton. Ein Begleitwort*, Troppauer Zeitung 12. 9. 1907, č. 209, s. 2.

³⁵ SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 509.

³⁶ Edmund Wilhelm BRAUN, *Ein Nachruf über Dr. Karl Knaflitsch*, ZGKÖS 11, 1916, s. 137–139.

³⁷ SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 826, kart. 57.

³⁸ Článek *Zum Geleite!* je v obsahu k 1. ročníku uveden jako *Programm der Zeitschrift*.

stupných pracovních oblastech vyhledávat historická data.³⁹ Kulturní historii se v souladu se soudobým pojmáním rozuměly dějiny školství, náboženství, cechů, „mravů“ (ve smyslu německé *Sittengeschichte*) apod. Několikrát zmiňovanou devízou byla drobná práce (*Kleinarbeit*)⁴⁰ ve smyslu shromažďování a zpřístupňování pramenného materiálu k jednotlivým tématům coby stavebním kamenům, jež měly podle dobových představ vytvořit monumentální stavbu univerzálních, empiricky poznávaných dějin.

Tomu, že měl přinejmenším první redaktor Knaflitsch určitou představu o metodologických východiscích, nasvědčuje nejen jeho předsevzetí držet časopis v lamprechtovském duchu. I po svém návratu do Vídně udržoval kontakt s akademickým prostředím a vedle své středoškolské pedagogické činnosti navštěvoval nadále přednášky na univerzitě: v korespondenci s W. Kudlichem konkrétně zmiňoval „velmi zajímavý“ kurz Augusta Fourniera o dějinách 19. století.⁴¹ Povědomí o metodických a teoretických otázkách lze předpokládat i u dalších středoškolských, tedy již akademicky vzdělaných, profesorů, kteří při absenci univerzitního pracoviště v Rakouském Slezsku i na Moravě tvořili příspěvatelské jádro ZGKÖS. Většina z nich studovala na Vídeňské univerzitě.⁴² K pravidelným příspěvatelům časopisu před první světovou válkou patřili vedle K. Knaflitsche profesor gymnázia v Bílsku Samuel Gorge, profesor těšínského gymnázia Franciszek Popiołek nebo profesor opavské reálky Josef Zukal. Jednotlivosti publikovaly v ZGKÖS i další známé osobnosti regionu: středoškolský profesor Josef Schwerdfeger, už v době svého vídeňského působení po odchodu z Opavy,⁴³ nebo původem bílský kulturní geograf poněkud výstředních vědeckých názorů Erwin Hanslik, který později udělal poměrně zajímavou kariéru jako docent ve Vídni.

Knaflitsch ale pobízel k publikování i učitele měšťanských škol: povzbuzení nepotřeboval Adolf Kettner, zkušený autor historických a vlastivědných článků z Frývaldova. Méně publikačních zkušeností posbíral opavský učitel Edmund Starowski, pozdější člen časopiseckého výboru.⁴⁴ Když o jeho rozhodnutí vydat v ZGKÖS článek referoval redaktor Knaflitsch W. Kudlichovi, shrnul zároveň svůj postoj k vlastivědné práci vůbec: „*Pana učitele Starowského jako spolupracovníka vítám, měl by mi přispět, budu mu udílet [nečitelný text] rady a, když to bude třeba, nechám ho [jeho texty, pozn. aut.] přepracovat. Hlavní je, že se pracuje.*“⁴⁵ Vedle profesorů a učitelů pomáhali časopis plnit také muzejníci: ze zemského muzea v Opavě E. W. Braun a Viktor Karger, který ale byl spjat spíše s Těšínskem, a Erwin Gerber z opavského městského muzea. Jim sekundoval první slezský zemský archivář Gottlieb Kürschner, referující o pokrocích v organizaci archivu. S jeho podílem na časopise ale Knaflitsch nebyl spokojen. Očekával nejen častější příspěvky, ale zřejmě i spolupráci na redakční činnosti. V jednom z listů W. Kudlichovi se na Kürschnera rozlítil za to, že neod-

³⁹ Karl KNAFLITSCH, *Die österreichisch-schlesische Geschichtschreibung im letzten Jahrzehnt*, Deutsche Geschichtsblätter. Monatschrift zur Förderung der landesgeschichtlichen Forschung (Gotha) 10, 1909, č. 5–6, s. 119.

⁴⁰ Viz např. Karl KNAFLITSCH (1910): *Österreichisch-schlesische Geschichtsbestrebungen und das historische Zeitschriftenwesen*, ZGKÖS 5, 1910, s. 8.

⁴¹ SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, nedatovaný korespondenční listek K. Knaflitsche W. Kudlichovi, poštovní razítko asi 26. 10. 1905.

⁴² Kromě Knaflitsche ji z příspěvatelů navštěvoval Zukal, Gorge, Gerber, Kürschner nebo Kettner.

⁴³ Knaflitsch se mýlil, když počátkem roku 1906 psal W. Kudlichovi: „*Zde ve Vídni jsem, zdá se, jediným zastupcem slezských dějin.*“ SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, dopis K. Knaflitsche W. Kudlichovi 21. 1. 1906.

⁴⁴ Srv. SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 826, kart. 57, prezenční listina schůze časopiseckého výboru z 19. 2. 1910.

⁴⁵ SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, dopis K. Knaflitsche W. Kudlichovi 21. 1. 1906.

povídá na nabídku publikování v časopise,⁴⁶ v jiném za to, že coby zemský archivář nefiguje – jako je tomu údajně v ostatních provinciích monarchie – mezi redaktory ZGKÖS: „Proč by tomu mělo být ve Slezsku jinak?“, ptal se Knaflitsch.⁴⁷ Kritika se neomezila jen na soukromou korespondenci, Knaflitsch ji ventiloval i v tisku. V roce 1907 napsal v *Troppauer Zeitung*: „Ideální by tedy v každém případě bylo, kdyby zemský archivář měl redakci časopisu ve své pevné ruce a mohl ho pak dle libosti používat pro své publikační potřeby.“⁴⁸ Z ostatních příspěvů nakonec jmenujme ještě alespoň chemika a amatérského vlastivědce Emila Rzehaka. Jak ocenil i redaktor Knaflitsch, okruh pravidelných příspěvů šťastnou náhodou pokrýval celé Rakouské Slezsko od východu (Bílsko – S. Gorge, Těšín – F. Popiolek, V. Karger) přes opavské centrum (Knaflitsch, Braun, Gerber, Kürschner, Starowski) až po frývaldovský výběžek (Kettner).⁴⁹

Neméně důležitá byla pro časopis účast všech tří slezských národností. Příspěvky v ZGKÖS sice musely být psány německy, periodikum se ale programově otevíralo i Čechům a Polákům, nebo se jim alespoň fakticky neuzavíralo. K. Knaflitsch v novinách vyhlásil, že „pojednání z českého pera nám budou vždy vítána, pokud budou psána německy a budou odpovídat vědeckým zásadám nestrannosti [...]“.⁵⁰ Téhož názoru byl i Raimund Müller z Bílska, který časopis recenzoval na stránkách těšínské *Silesie* („Časopis se konečně snaží seznamovat s díly českých a polských historiků, což je třeba jen pochválit, neboť umění a věda musí být internacionálními statky.“).⁵¹ Z českých historiků patřil ke kmenovým autorům ZGKÖS Josef Zukal, hodnocený redaktorem Knaflitschem jako „nyní nejlepší znalec vnitřní vlastivědy“,⁵² ale do časopisu přispěl i August Sedláček (1916) a právní historik Jan Kapras (1917). Z polské strany v periodiku pravidelně publikoval F. Popiolek, pišící podle Knaflitsche bohužel „poněkud těžkopádnou němčinou“,⁵³ a mezi autory se objevil i kněz Józef Londzin. Ve skutečnosti časopis věnoval menší pozornost oblastem osídleným slovanským venkovským obyvatelstvem,⁵⁴ což ale vyplývalo spíše ze skladby příspěvatelejšího okruhu a z existence *Věstníku Matice opavské*, kde se takto zaměřené studie primárně uplatňovaly.

Tematicky se v podstatě dařilo naplňovat program vytyčený v prvním sešitu Karlem Knaflitschem. Rada článků je pochopitelně faktograficky i interpretačně antikvovaná, některé studie a materiále si ale podržely určitou aktuálnost, zvláště když autoři pracovali s dnes neexistujícími nebo nezvěstnými prameny. Ze studií je dodnes citována obsáhlá Knaflitschova studie *Lokalgeschichtliches zum Troppauer Kongreß 1820* nebo Zukalovy příspěvky k historické topografii Opavy (*Das Stadtgebiet von Troppau am Ende des 17. Jahrhunderts*) a jeho další práce k raně novověkým tématům (například reformace a rekatolizace na Opavsku a Krnovsku). Hodnotné pro pochopení východisek slezské historiografie a historické vlastivědy počátku století jsou i Knaflitschovy programové a přehledové texty (*Zum Geleite!; Österreichisch-schlesische Geschichtsbestrebungen und das historische Zeit-*

⁴⁶ SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, dopis K. Knaflitsche W. Kudlichovi ze dne 11. 6. 1906.

⁴⁷ SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, nedatovaný dopis K. Knaflitsche W. Kudlichovi.

⁴⁸ K. KNAFLITSCH, *Feuilleton. Ein Begleitwort*, *Troppauer Zeitung* 13. 9. 1907, č. 210, s. 3.

⁴⁹ TAMTÉŽ, 12. 9. 1907, č. 209, s. 2.

⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 3.

⁵¹ Raimund MÜLLER, *Schlesische Geschichtsforschung*, *Silesia* 2. 6. 1907, č. 124, s. 5.

⁵² K. KNAFLITSCH, *Die österreichisch-schlesische Geschichtsbildung*, *Deutsche Geschichtsblätter* 10, 1909, č. 5–6, s. 119.

⁵³ TAMTÉŽ, s. 125.

⁵⁴ Srv. Vanda PALUZGOVÁ, *Německá historicko-vlastivědná periodika na severní Moravě a ve Slezsku*, in: Emil KORDIOVSKÝ – Jaromír KUBÍČEK (eds.), *Kulturní periodika na Moravě. XXIV. Mikulovské symposium 17.–18. října 1996*, Brno 1997, s. 95.

schriftenwesen).⁵⁵ Obsah časopisu se však nevyčerpával pouze studiemi. Během prvních ročníků vykristalizovala v ZGKÖS u odborných periodik obvyklá struktura: studie – materiálie a kratší články – recenzní rubrika – kronika. Za zmínku opět stojí, že mezi anotovanou literaturou nechybějí ani polské a české tituly. V rámci kroniky vycházely kromě zpráv z vlastivědných institucí také krátká sdělení z oblasti kultury a spolkového života. K celkově slušné úrovni časopisu nepochybně přispívala i skutečnost, že příspěvky byly obdobně jako v ZVGMS honorovány.⁵⁶

Přestože byl ZGKÖS regionálním periodikem, dočkal se stručných anotací nejen ve *Věstniku Matice opavské*, kde jej pedagog českého gymnázia v Opavě Václav Sladký označil za „výborně redigovaný“⁵⁷, ale například i v *Českém časopise historickém*,⁵⁸ a dokonce v *Historische Zeitschrift*.⁵⁹ Husarský propagační kousek se podařil K. Knaflitschovi, když zajistil, aby na ZGKÖS vyšla obsáhlejší anotace ve *Wiener Zeitung* ve společné rubrice s *Historische Zeitschrift* redigovaným Friedrichem Meineckem a *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (MIÖG) vedenými Oswaldem Redlichem.⁶⁰ Slezskému historickému časopisu se tak podařilo etablovat mezi solidními historickými a historicko-vlastivědnými periodiky své doby a nastavená laťka byla udržena až do roku vzniku Československa.

28. říjen 1918 a zejména poválečná nouze ale citelně zasáhly i ZGKÖS. Následovala změna názvu na *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens* (zkr. ZGKS) a vydávání časopisu nabíralo podobně jako u ZVGMS zpoždění. Podle zpráv magistrátu bylo na vině hlavně zvýšení ceny papíru a nákladů na tisk.⁶¹ Příspěvky od zemského výboru, posléze od zemské správní komise slezské a ještě později od moravsko-slezského zemského výboru sice zůstaly nominálně zachovány a dokonce se dočasně i mírně zvýšily, ale reálně nepokrývaly zdaleka takový díl nákladů jako před zhroutilím monarchie. Totéž platí o subvencích československého ministerstva školství a národní osvěty. Ve dvacátých letech činily nejdříve 1 000 Kč, později až 2 000 Kč ročně. Finanční krizi, do níž časopis zabředl, měla vyřešit akce, při níž byla v roce 1922 oslovena řada slezských obecních samospráv s prosbou o příspěvek nebo uhrazení předplatného. Nábor skončil částečným úspěchem: řada samospráv schválila zvýšený příspěvek. Město Krnov poskytlo 1 500 Kč (totožné nebo nižší částky uvolnilo i v dalších letech), například městská rada Bílovice přispěla 100 Kč, samosprávní orgány některých dalších menších měst a obcí zaplatily alespoň předplatné časopisu. Získané prostředky ale dokázaly jen zmírnit dopad válečných a poválečných těžkostí. Situaci musela radikálně řešit opavská městská rada schválením půjčky ve výši 17 000 Kč na svém zasedání 22. července 1923. Tím se podařilo ZGKS na čas stabilizovat. Za zmínku stojí ještě několik darů od různých mecenášů: roku 1924 obdrželi vydavatelé 1 000 Kč od vratislavského biskupa Adolfa Bertrama, který vyslyšel prosby časopisec-kého výboru o podporu ZGKS, v němž Josef Morr vydával na pokračování pojednání k dějinám bývalé rakouské části vratislavské diecéze. Dar sice dokumentuje i ve dvacátých letech přetrvávající zájem vratislavského biskupa o československá území své diecéze,

⁵⁵ Srv. Josef ORLÍK, *Rejstřík časopisu Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens*, Ostrava 1958.

⁵⁶ Srv. několik výkazů v SOKA Opava, AM Opava, inv. č. 826, kart. 57.

⁵⁷ *Věstník Matice opavské* 1914, č. 22, s. 68.

⁵⁸ Srv. např. *Český časopis historický* 12, 1906, s. 490.

⁵⁹ *Historische Zeitschrift* 96, 1906, č. 1, s. 146.

⁶⁰ *Wiener Zeitung* 19. 1. 1906, č. 14, s. 5; SOKA Opava, AM Opava, inv. č. 827, kart. 58, dopis K. Knaflitsche W. Kudlichovi ze dne 5. 2. 1906.

⁶¹ *Die Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Troppau in den Jahren 1911 bis einschließlich 1921*, Troppau 1928, s. 452.

současně je ale třeba dodat, že Adolf Bertram zdůraznil jednorázovost příspěvku. V roce 1926 věnoval 1 000 Kč na časopis také opavský starosta Ernst Franz. V roce 1930 bylo vítanou vzpruhou 6 000 Kč poskytnutých opavskou městskou radou z Masarykova osobního daru. Ekonomická situace ZGKS přesto zůstávala tristní, jak dokládá například pokladní bilance příjmů za rok 1929. Vydavatelé přijali 2 000 Kč od ministerstva školství a národní osvěty, 1 000 Kč od městské rady Opavy, 500 Kč od moravsko-slezského zemského výboru v Brně a 200 Kč od obchodní a živnostenské komory v Opavě. Celková částka zdaleka nepokrývala náklady na vydání časopisu. Hospodářská krize už tak složitou situaci ještě více zproblematizovala.⁶² Od říjnového převratu bylo zpoždování periodicity ZGKS řešeno spojováním několika ročníků, zpočátku většinou dvou, ve druhé polovině dvacátých a na počátku třicátých let dokonce čtyř, do jednoho svazku (sv. 19 za léta 1926–1929 a sv. 20 za období 1930–1933, navíc vydaný až v roce 1935). Ani ve druhé polovině třicátých let nebylo sice vydávání časopisu oficiálně ukončeno, ale zamítnutá žádost o podporu od ministerstva z roku 1937 ukazuje na důvody, proč se počet svazků *Zeitschriftu* zastavil na čísle dvacet.⁶³ ZGKS jen o několik let přežil slezskou zemskou autonomií, zrušenou v rámci správní reformy roku 1927 s účinností od roku 1928.

V meziválečném období se pod Braunovým redaktorstvím postupně obměnili kmenoví autoři ZGKS. Karl Knaflitsch padl v roce 1916 ve věku 43 let na haličské frontě, Edmund Starowski zemřel v roce 1917, Erwin Gerber v roce 1918 a Samuel Gorge roku 1919. Stárnoucí Josef Zukal přes Braunovy nabídky k publikování⁶⁴ otiskl v ZGKS poslední studii v roce 1921 a sám Braun v časopise naposledy publikoval v letech 1922–1923. Po první světové válce už do ZGKS nepřispíval nadále aktivní Franciszek Popiołek, který po rozdělení Těšínska působil v Polsku, a po posledním Zukalově článku ani jiní čeští autoři. Na druhé straně se prosazovali noví historici a vlastivědci: od roku 1911 patřil k pravidelným přispěvatelům Viktor Karger zaměstnaný po válce v polském Těšíně, kde se stal ředitelem městského muzea, od roku 1914 také profesor opavského německého gymnázia Josef Morr, od prvního poválečného svazku pak další středoškolský profesor Karl Winter. Časopis představil i zcela nové tváře z nastupující generace: v 17. ročníku (1922–1923) se prezentoval mladý Josef Pfitzner studií o původu toponyma Cukmantl (Zuckmantel, dnešní Zlaté Hory), do následujícího svazku přispěl vídeňský archivář se slezskými kořeny Walther Latzke a v posledním svazku na stránkách ZGKS debutoval opavský městský archivář a kustod místního městského muzea Wolfgang Wann.

Redaktor E. W. Braun i ve druhé polovině třicátých let průběžně sháněl texty pro prozatím finančně nezajištěný ZGKS. Svědčí o tom například jeho korespondence s Adolfem Peschkem, učitelem v Horním Benešově. Na přelomu třicátých a čtyřicátých let zřejmě Braun přenesl odpovědnost za časopis na Walthera Latzkeho, jak napovídá uložení torza připravovaného 21. ročníku časopisu a cenová nabídka zasláná opavskou tiskárnou Adolfa Drechslera 25. března 1941 k Latzkeho rukám.⁶⁵ Trojici shromážděných příspěvků se nicméně podařilo vydat jako 21. svazek ZGKS až v roce 2006. Tím se definitivně uzavřely dějiny jednoho ze zemských historických časopisů na území bývalé rakousko-uherské monarchie. S dobou sklonku habsburské říše se pojí zlatý věk ZGKÖS. Pro slezský historický

⁶² SOkA Opava, AM Opava, inv. č. 826, kart. 57.

⁶³ Srv. Karel MÜLLER: *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens*. In: Václav PITUCHA – Karel MÜLLER (eds.), *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens*. 21. Jahrgang, s. I–II.

⁶⁴ P. ŠOPÁK, *Edmund Wilhelm Braun*, s. 42.

⁶⁵ K. MÜLLER: *Zeitschrift*, in: V. PITUCHA – K. MÜLLER (eds.), *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens*. 21. Jahrgang, s. I–II.

časopis přitom platí ještě více než pro moravský, že mu první světová válka zlomila vaz.⁶⁶ Zatímco ZVGMS vycházel v menším rozsahu a s nepravidelnou periodicitou dále, dokud nezabředl do frází německého národního socialismu, ZGKS se po roce 1935, až na zmiňované pietní vydání torza 21. ročníku, dalšího pokračování nedočkal.

Summary

Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens

Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte (Österreichisch)-Schlesiens (1905–1933) was one of provincial historical, cultural-historical and historical-homeland-study periodicals published in provincial lands of Habsburg monarchy and in succession countries. This study reveals new facts and relations on the basis of preserved correspondence of the first editor of the periodical, Dr. Karl Knaflitsch, with the chairman of the periodical committee at the Municipal museum in Opava, Dr. Walter Kudlich, in the years 1905–1909, when Knaflitsch directed the edition from Vienna. Knaflitsch's letters to Kudlich illustrate the relation of the ZGKÖS to the magazine of the Brno German Moravian-Silesian historical society, promotion of the magazine, and relations inside the contributors' circle among other things. On the basis of archive sources the financing of the ZGKÖS is described in detail as well.

---

⁶⁶ Srv. D. KALHOUS, *Osudy jednoho časopisu*, in: P. SOUKUP – F. ŠMAHEL (eds.), *Německá medievistika*, s. 105.

Antonín P ř i c h y s t a l – Josef Jan K o v á ř – Martin K u č a

A NEPHRITE AXE FROM THE JESENÍK MUSEUM

Abstract

A small stone axe (5.8 x 2.7 x 0.6 cm) from the Jeseník museum caught our attention due to the unusual raw material used. The artefact corresponds to axes from the Late Neolithic (Eneolithic) Age and probably comes from the collection of the Wrocław bishops originally deposited in the Jánský Vrch castle in Javorník. Although any localization is missing, its origin in Silesia is almost certain. Based on its appearance and magnetic susceptibility measurement results, it was assumed the polished axe was made of nephrite. To prove this assumption the artefact was investigated using non-destructive x-ray diffraction (XRD) in a specially adapted apparatus. This type of determination was used in the Czech Republic for the first time. The analysis confirmed a monomineral composition represented by a monoclinic amphibole of the actinolite-tremolite group. This unique raw material naturally occurs in Jordanów Śląski - the only site in the whole of the eastern part of Central Europe. All the features of the studied axe point to its origin as being probably from the source mentioned above.

Keywords: Late Neolithic (Eneolithic) axe, Silesia, nephrite, non-destructive x-ray diffraction, Jordanów Śląski

Introduction

The collections of the National History and Geography Museum of the Jeseník Region in Jeseník hold a rare artefact from the end of the Late Neolithic, which at first glance catches the eye due to its beautiful appearance. The flat axe (inv. no. H 7727) is exceptional for the raw material used which has now been determined as nephrite. While rare finds of prehistoric polished artefacts from nephrite have been recorded in Czech literature, the majority have only been determined macroscopically (i.e. with some probability), in a few cases reliably using a thin petrographic section, which on the other hand inflicted damage to the artefact. The case published here involves a reliable determination of the mineral composition by means of a specially adapted X-ray diffractograph which eliminates using a tablet with the powder prepared from the studied rock, and allows for inserting and analysing the whole artefact without any damage.

Origin of the stone axe

Unfortunately, very little is known about the origin of the artefact. The axe was part of an assemblage described as "finds of bone, flint, and clay artefacts", comprised of 14 items in total, entered in 1963 in the acquisition book of a sub-collection of the history of the Šumperk museum (acq. no. 1085/63H – 1098/63H), which at that time also administered the collections in Jeseník and Javorník. Concerning the method of acquisition the book mentions "Jeseník repository" with the note: "Origin under investigation. Temporarily not subdivided. Original numbers left for control." The whole set was subject to a review in 1981 and 1989, but in the meantime it had been transferred to the museum in Mohelnice in 1983. After the establishment of the independent administrative district of Jeseník in 1996 the set was retransferred to the newly created spin-off – the National History and Geography Museum of the Jeseník Region. So far the latest transfer took place in 2006, when the set, in-

cluding the nephrite axe (acq. no. 1088/63), was incorporated in the new archaeology sub-collection of the Jeseník museum where it can be found today.

Examination of the records at the next level of detail brought even more discrepancies. A total of 12 file cards were looked up, in which the set is recorded under the numbers H 7724–7736. Unfortunately the remaining details are partly inconsistent with the acquisition book records as they contain 16 items with acquisition numbers 1085/63–1097/63. Also, the raw material composition is not in agreement as, apart from chipped industry, ceramic whorls and bone and antler industry, the set is also made up of six artefacts made of bronze. Notes in the records suggest that the whole had already been known to the regional researchers A. Lang and B. König between the wars.

As a result, the only guidance left to us in the search for the origin of the nephrite axe is the oral statement of the curator of the history sub-collection of a branch of the National History and Geography of the Jeseník Region in Javorník, M. Rychlý, according to whom the set comes from the Jánký Vrch castle in Javorník. The artefacts could have been part of the collections of the Wrocław bishops deposited in the castle. Further information is not available. The non-homogeneity of the whole set is confirmed by the preserved original numbering, which for the 16 items is within an interval from no. 27 to no. 137, where the nephrite axe is marked as no. 53.

Description of the artefact and determination of the raw material

Given the absence of information on the origin of the artefact under examination we concentrated on the technological-morphological and raw material analysis of the axe. It is a smallish flat axe, which narrows towards the butt section (Fig. 1 and 2). The butt is slightly damaged. The maximum length of the artefact is 5.8 cm; in the widest section (it means in the section of the blade) it measures 2.7 cm. The thickness of the object is 0.6 cm. The axe weight is 18.75 g. By its characteristics it roughly corresponds with axes typical for the Late Neolithic period.

Regarding the raw material, the artefact is striking by its conspicuous green colour which based on the Munsell colour scale can be classified as predominantly dark yellowish green 10GY 4/4, which towards the edges and especially at the thinned blade passes into moderate yellowish green 10GY 6/4. In the blade area the rock has apple-green translucence, an effect frequently observed in monomineral rocks, such as nephrite and jadeitite. The magnetic susceptibility established by the portable KT-6 kappameter had a very low value of 0.06×10^{-3} SI. The magnetic susceptibility determination should be considered approximate as the examined axe did not completely cover the measuring head of the apparatus and its thickness does not reach the required minimum dimension. However, based on the measurements of dozens of similar artefacts it can be stated that in greenschists or amphibolites the established magnetic susceptibility values would have been several times greater.

Nephrite and jadeitite are essentially monomineral rocks, the former consisting of fibrous amphibole from the actinolite-tremolite group, the latter made up of pyroxene jadeite. Reliable classification of the raw material is therefore possible based on the determination of the dominant mineral by X-ray diffraction (XRD). Unfortunately, this method usually requires preparing a powder sample although the damage inflicted upon the artefact is significantly less than making a thin petrographic section. Under the MSM0021622427 research project the X-ray diffractograph was adapted in such a way as to allow for analysing whole polished artefacts without any damage whatsoever. The analysis was carried out by D. Všíanský in the Research Institute of Building Materials in Brno-Komárov using the

Bruker D8 Advance apparatus with a Cu anode ($\lambda K_{\alpha} = 0.15418$ nm) and variable divergence diaphragms with conventional Bragg-Brentano parafocusing Θ - Θ reflective geometry. From the diffractogram (Fig. 3, black line) it is obvious that the rock is virtually monomineral with completely dominating amphibole from the actinolite (red comparison lines) – tremolite (blue comparison lines) group. The result clearly confirmed that the raw material is nephrite.

On the occurrence of nephrite axes

The latest summary of the occurrence of nephrite artefacts in Moravia is provided in the publication by Přichystal (2009, 190–191). Based on a thin section analysis a nephrite axe was described (Štelcl – Malina 1970, 54) which originates from Plaveč near Znojmo and belongs to the complex of Moravian Painted Ware culture. Other listed artefacts determined only macroscopically come from Jemnice (Košťuřík et al. 1986, 195), Prštice and Popůvky (Mrázek 1996, 45). However, there is a greater representation of jadeite axes similar in appearance in Moravia, whose provenance may in no way be connected with the origin of the nephrite axes, as done by Skutil (1946). A reliable occurrence of nephrite artefacts from Bohemia has so far not been described, in Slovakia, Eisner (1933, 62) mentions a fragment of a heart-shaped battleaxe from Maďarovce, supposed to have been made of nephrite. In the last compendium concentrating on stone raw materials in the prehistory of Slovakia (Hovorka – Illášová 2002) there are no occurrences of nephrite artefacts originating in Slovakia mentioned.

Clearly the largest number of occurrences of nephrite artefacts comes from Polish Silesia, as is shown by the description of 670 items of Neolithic and Eneolithic stone artefacts carried out by Cholewa (2004). This is very likely related to the fact that the only important source of nephrite in the eastern part of Central Europe (disregarding finds of very rare nephrite erratics in the sediments of the continental ice sheet and occurrences of nephrite veins in the mines in the Złoty Stok deposit) is known in the vicinity of the municipality of Jordanów Śląski in the foothills of the Ślęza Mountain, roughly halfway between Kłodsko and Wrocław. An earlier work by Geschwendt (1941) describes 32 nephrite artefacts from Silesia, Cholewa (2004, 26) mentions 22 items. Only one artefact is related to the Lengyel culture, 6 items belong, in his opinion, to the circle of the so-called North of the Danube Chole complex (in Czech terminology this includes mainly Linear and Stroke-ornamented Pottery cultures), seven items are put in connection with the Funnel Beaker culture and the largest number with (8 artefacts) belong to the Corded Ware culture.

Conclusion

The small axe, now kept in the National History and Geography Museum of the Jeseník Region in Jeseník and very likely originating from the collection in the Jánský Vrch castle in Javorník, is made of nephrite. The mineral composition of the raw material was established by means of non-destructive X-ray diffraction, the first time in the Czech Republic when the nephrite raw material was confirmed by this method. It is assumed that the artefact was found on a site in Lower Silesia and stored as a rarity in the collection of the Wrocław bishops in the Jánský Vrch castle in Javorník. The expected source of nephrite is the famous deposit near the municipality of Jordanów Śląski, with which it is identical both in terms of its colour (compare the data in the work by Přichystal 2009), and its very low magnetic susceptibility. In a sample of nephrite of comparable size from the Polish source

and measurement performed using the same meter it had essentially an identical value of 0.07×10^{-3} SI. On the other hand it is necessary to mention a nephrite axe found at the Züricher See in Switzerland and made of local raw material (now deposited in Department of Mineralogy and Petrography of the Moravian Museum with no. B9538) has the magnetic susceptibility only a little higher ($0.1 - 0.11 \times 10^{-3}$ SI). We measured also other sources of nephrite in the world (China, New Zealand, Burma, Russian Far East) and they have had usually slightly higher susceptibility comparing the axe from the Jeseník Museum.

In prehistory the Jordanów nephrite may have been mined together with serpentinite, in which it forms a few small bodies at the boundary with two penetrating veins of fine-grained plagiogranite (Gunia 2000, 169). Although the nephrite bodies emerge on both sides of the plagiogranite veins, their length does not exceed 2.5 m and thickness is under 0.4 m. The prehistoric miners probably struck into nephrite when exploiting the local serpentinite in the eastern environs of the Ślęza Mountain. Geologically it is the Gogolów - Jordanów serpentinite massif. The serpentinite in Lower Silesia was mined mainly in the Late Stone Age, both by people from the Funnel Beaker culture on the slopes of Jańska Góra Hill (Wojciechowski 1995) only 4 km away from Jordanów, and in the period of the Corded Ware culture probably in the immediate vicinity of the nephrite source.

Acknowledgements

The examination of the axe and preparation of the publication were supported by the MSM0021622427 research project.

Translated by Miloš Bartoň.

References

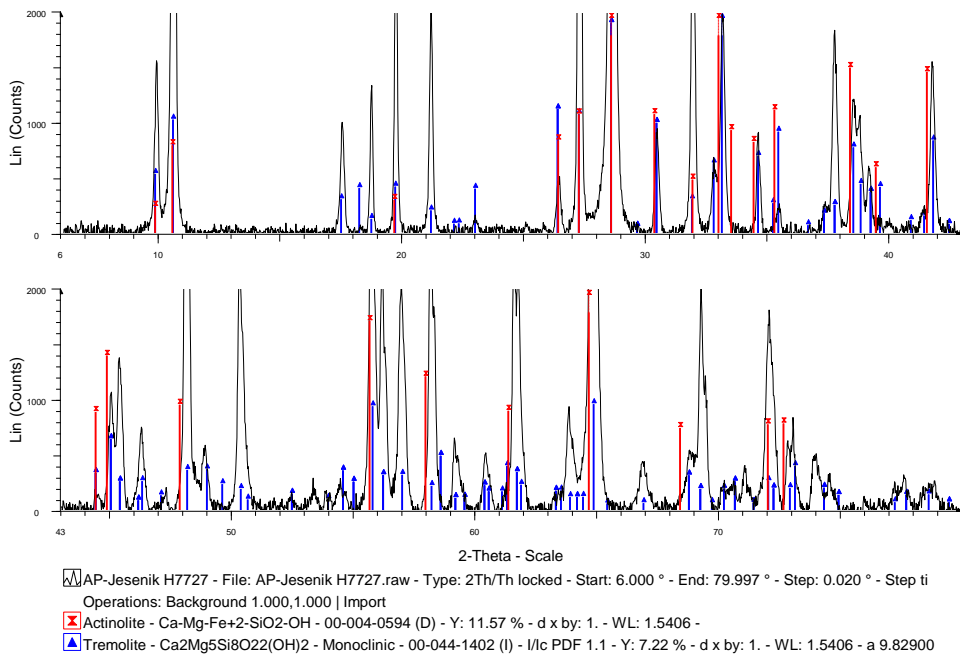
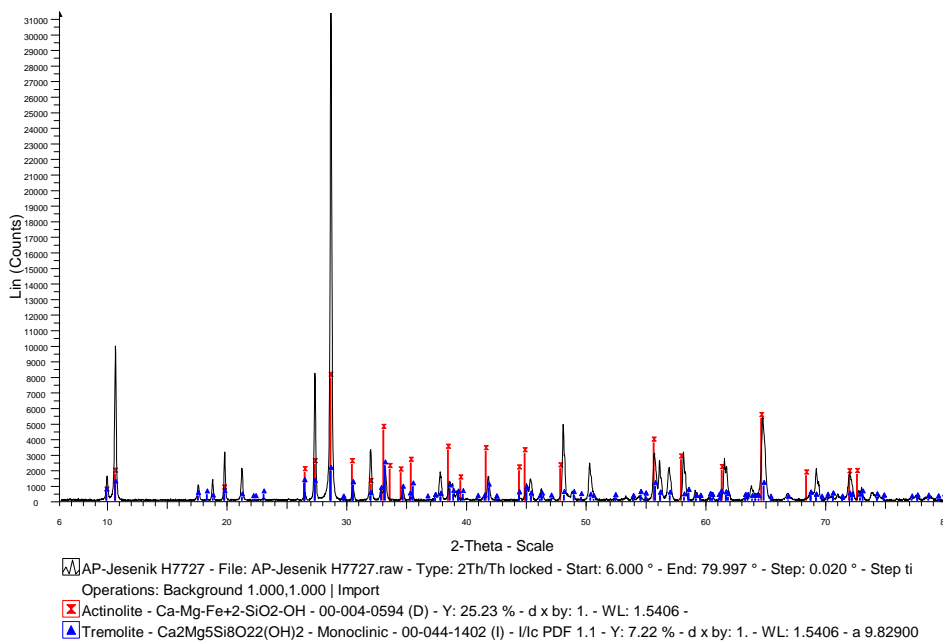
- E i s n e r, J. (1933): Slovensko v pravěku. – Práce Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě, 13, 1–380. Bratislava.
- G e s c h w e n d t, F. (1941): Der schlesische Nephrit und seine Verwendung in vorgeschichtlicher Zeit. – Altschlesien 10, 26–24. Breslau.
- G u n i a, P. (2000): Nephrite from South-Western Poland as potential raw material of the European Neolithic artefacts. – Krystalinikum, 26, 167–171. Brno.
- H o v o r k a, D. – I l l á š o v á, L. (2002): Anorganické suroviny doby kamenné. – 187 pp. Univerzita Konstantína Filozofa v Nitre.
- C h o l e w a, P. (2004): Rola sudeckiego zaplecza surowcowego w kamieniarstwie neolitycznym na Śląsku. – Studia Archeologiczne XXXIV, 1-167. Uniw. Wrocławski, Wrocław.
- K o š t u ř í k, P. – K o v á r n í k, J. – M ě ř í n s k ý, Z. – O l i v a, M. (1986): Pravěk Třebíčska. – 280 pp. Brno.
- M r á z e k, I. (1996): Drahé kameny v pravěku Moravy a Slezska. – 203 pp. Brno.
- P ř i c h y s t a l, A. (2009): Kamenné suroviny v pravěku východní části střední Evropy. – 332 pp. Brno.
- S k u t i l, J. (1946): Moravské nálezy jadeitových a nefritových neolitických výrobků, slezské importy. – Slezský sborník, 44, 145–156. Opava.
- Š t e l c l, J. – M a l i n a, J. (1970): Anwendung der Petrographie in der Archäologie. – Folia Fac. Sci. Nat. Univ. Purk. Brun. XI, 5, 1–111. Brno.
- W o j c i e c h o w s k i, W. (1995): Die neolithische Serpentin-Mine vom Jańska Góra in Niederschlesien, Polen. – Veröffentlichungen des Brandenburgischen Landesmuseums für Ur- und Frühgeschichte, 29/95, 201–208. Brandenburg.

Captions

Fig. 1 and 2. Nephrite axe from the National History and Geography Museum of the Jeseník Region in Jeseník. Side views. Foto L. Plchová.

Fig. 3. X-ray diffractometer record of the axe (black curve) compared to the main lines of actinolite (red lines) and tremolite (blue lines). Analysis by D. Všíanský.

Resumé

Nefritová sekerka z Vlastivědného muzea Jesenicka

Malá kamenná sekerka (5,8 x 2,7 x 0,6 cm) ze sbírek Vlastivědného muzea Jesenicka upoutala pozornost již vzhledem k neobvyklému použití materiálu - nefritu. Artefakt odpovídá sekerkám z pozdního neolitu (eneolitu) a pravděpodobně pochází ze sbírky vrtislavských biskupů. Původně byl uložen na zámku Jánský Vrch v Javorníku. I když chybí přesnější lokalizace nálezů, jeho původ ze Slezska je téměř jistý. Na základě vzhledu sekerky a výsledků měření se předpokládalo, že leštěná sekerka byla vyrobena z nefritu. K prokázání tohoto předpokladu byla surovina zkoumána pomocí nedestruktivní rentgenové difrakce (XRD) ve speciálně upraveném přístroji. Tento typ určení byl použit v České republice vůbec poprvé. Barva nefritu a jeho velmi nízká magnetická susceptibilita naznačují, že jeho původ lze hledat v oblasti Jordanów Śląski (Polsko).

MATERIÁLOVÉ STUDIE

Jaromír Olšovský

MATERIÁLIE K SOCHAŘSTVÍ 19. STOLETÍ V ZÁPADNÍ ČÁSTI ČESKÉHO SLEZSKA

Abstract

The presented shorter factual report brings some additional archive and biographical information on the topic of the 19th century in the western part of Czech Silesia. Some details about the authorships of the sculptural artworks like main altar or statues in the churches of selected localities are presented here.

Keywords: Czech Silesia, sculpture, the 19th century

V rámci řešení tří po sobě jdoucích grantových projektů financovaných GA ČR, které se v letech 1999–2009 detailně zabývaly malířstvím a sochařstvím na území tzv. českého Slezska v časovém rozmezí od počátku raného baroka, tj. zhruba od doby po třicetileté válce, až po konec 19. století, byla shromážděna celá řada drobných materiálových či personálních zjištění a upřesnění, která doplňují dosavadní publikované poznatky.¹ Následující výběr čtyř ukázek může sloužit jako příspěvek k hlubšímu poznání výtvarné kultury slezského regionu.

Neplachovice (okr. Opava), farní kostel sv. Jana Křtitele, hlavní oltář

Současný farní kostel sv. Jana Křtitele v Neplachovicích byl postaven v roce 1875 stavitel Eduardem Braunem na místě staršího kostela.² Z něj zřejmě pochází hlavní oltář, zhotovený ve slohu multiplikujícím barokně-klasicistní styl z konce 18. století, který je umístěn v současném kostele. Hlavní oltář určený pro původní kostel byl postaven v roce 1845 a byl pojednán sochařskou výzdobou, kterou podle archivních pramenů provedl Florian Johann Koschatzky, sochař a domkář pocházející ze Sádku (č. 55).³ V literatuře dosud neznámý Florian Johann Koschatzky se narodil 10. 12. 1798 jako syn Andrease Koschatzkého, rovněž sochaře ze Sádku, a jeho manželky Anny Kateřiny, dcery Johanna Gebauera ze Sádku. V roce 1824 (16. 5.) se oženil s Magdalénou, dcerou Ignáce Eschiga, sedláka ze Sádku č. 20. Zemřel tamtéž 7. 2. 1865 na ochrnutí plic.⁴ V dosavadní literatuře byl zatím

---

Za přátelské poskytnutí archivních materiálů z fondů Státního okresního archivu v Opavě srdečně děkuji Mgr. Marku Skupienovi (SOKa Opava) a za kolegiální vyhledání biografických údajů v matrikách Zemského archivu v Opavě jsem vděčný Mgr. Zdenku Kravarovi (ZA v Opavě).

¹ Výstupem grantových projektů (GA ČR 408/99/1230, GA ČR 408/02/1472 a GA ČR 408/06/474) jsou následující monografie: Marie SCHENKOVÁ – Jaromír OLŠOVSKÝ, *Barokní sochařství a malířství v západní části českého Slezska*, Opava 2001; Tíž, *Barokní malířství a sochařství ve východní části českého Slezska*, Opava 2004; Tíž, *Malířství a sochařství 19. století v západní části českého Slezska*, Opava 2008.

² Viz Bohumil SAMEK, *Umělecké památky Moravy a Slezska*, 1. svazek [A/I], Praha 1994, s. 499.

³ Viz SOKa Opava, písemnosti týkající se nového hlavního oltáře ve farním kostele 1843–1845 v Neplachovicích, fond Farní úřad Neplachovice, nezpracováno. Mimo jiné kvitance o převzetí peněz za sochařské práce na oltáři z roku 1845, podepsána sochařem Florianem Koschatzkym.

⁴ K tomu viz ZA v Opavě, Sbirka matrik býv. Severomoravského kraje, 1571–1949, matrika křtů, sign. J-IX-20/77, úmrtní matrika, sign. J-IX-29/9, matrika sňatků, sign. J-IX-21/9.

znám pouze jeho otec, již zmíněný sochař Andreas Koschatzky, doložený svým dílem ve farním kostele Nejsvětější Trojice v Malé Morávce (boční oltář sv. Kříže, sochařsky vyzdobený sousoším Malé Kalvárie, z roku 1800), tehdy filiálním kostele Nejsvětější Trojice v Bohuslavicích (hlavní oltář, kazatelna a křtitelnice, vše z roku 1815), farním kostele sv. Martina v Dolním Benešově (kazatelna z roku 1806, architektonický nástavec křtitelnice a hlavní oltář z roku 1812, čtyři protějškové boční oltáře v lodi z roku 1814), filiálním kostele Nejsvětější Trojice v Hlavnici (nedochovaný tabernákl na hlavním oltáři, kolem 1800) a v Hradci nad Moravicí, kde v tamním farním kostele sv. Petra a Pavla postavil po řezbářské stránce kvalitní klasicistní kazatelnu, kterou zhotovil podle kresebného návrhu, jež sochaři poskytl kníže Lichnovský.⁵ Architektura oltáře, který v roce 1845 Florian Johann Koschatzky zhotovil pro dnes nedochovaný kostel a jenž byl zřejmě přenesen na místo hlavního oltáře do současného farního kostela sv. Jana Křtitele, je ve svém základním rozvrhu zřetelně ovlivněna koncepcí oltářní architektury, postavené na principu otevřeného tempietta, tak jak ji v letech 1782–1784 ve farním kostele Nanebevzetí P. Marie v Opavě realizoval podle kresebného návrhu Maurizia Pedettiho a svých vlastních invencí Johann Schubert, významný sochař baroka na severní Moravě a v rakouském Slezsku.⁶ Oltářní architekturu neplachovického kostela, vztyčenou na mělce konkávním půdorysu, tvoří čtveřice sloupů se zlacenými kompozitními hlavicemi, které jsou na vysoké oltářní podnoži přiloženy ke zdi presbytáře. Čtveřice sloupů nese konkávně projmuté oltářní kladí s profilovanou římsou, ve vlysu vyzdobené zlacenými rozetkami a drobnými triglyfy, které je ve svém tvarosloví a profilaci inspirováno svým opavským vzorem. V hlavní ose je kladí přerušeno nasedajícím oltářním nástavcem kasulového tvaru, který je osazen postavou trůnícího Boha Otce na pozadí stříbrných plastických obláčků a paprscité aureoly. Sochařskou výzdobu neplachovického hlavního oltáře doplňují postavičky andlíků na volutových

⁵ Andreas (I.) Koschatzky, sochař v Sádku, se narodil 27.11.1752 ve Svobodných Heřmanicích jako syn Andrease (II.) Koschatzkého, zahradníka ze Svobodných Heřmanic, a Mariny. Oženil se 29. 1. 1793 v Sádku s Annou Kateřinou (nar. 12. 2. 1769, zem. 20. 11. 1824 v Sádku na tyfus), dcerou Johanna Gebauera ze Sádka a zemřel 6. 4. 1821 v Sádku v č. 55. K tomu viz ZA v Opavě, Sběrka matrik, rodná matrika, sign. J-IX-6/158, úmrtí matrika, sign. J-IX-21/7, matrika sňatků, sign. J-IX-20/7. K pracím A. Koschatzkého v Bohuslavicích, Dolním Benešově a Hlavnici viz SOKA Opava, fond MNV Bohuslavice (1923) 1945–1990, inv. č. 52, Pamětní kniha obce Bohuslavice 1945 – 1990 se strojopisem neznámého autora z roku 1959, který mimo jiné obsahuje překlad nezvěstného inventárního soupisu filiálního kostela Nejsvětější Trojice v Bohuslavicích; k Bohuslavicím dále Pamětní kniha farnosti Dolní Benešov 1902–1944, kopie zařazena ve fondu Farní úřad Dolní Benešov, 1929–1998, originál na faře v Dolním Benešově; fond Farní úřad Hlavnice, nezpracováno, popis filiálního kostela Nejsvětější Trojice v Hlavnici, sepsaný lokálním kaplanem J. Grigarem, kolem 1850. K Hradci nad Moravicí viz Schenková–Olšovský 2001 (cit. v pozn. 1), s. 138, kat. č. S. 10. 1. (J. Olšovský). Podle recentních archivních nálezů L. Dědkové zhotovil Andreas Koschatzky v kostele Nejsvětější Trojice v Malé Morávce v roce 1800 pouze boční oltář sv. Kříže, který doprovodil sousoším Malé Kalvárie. K jeho dílu tedy nepatří kazatelna a architektonický nástavec křtitelnice se sousoším Kristova křtu, jak jsem mylně uvedl in Schenková – Olšovský 2001 (cit. v pozn. 1), s. 138–139, kat. č. S. 10. 2 – 10. 3. (J. Olšovský), v případě nástavce křtitelnice nesprávně rovněž B. Samek in: Bohumil Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska, 2. svazek [J/N]. Praha 1999, s. 154. Kazatelna v kostele v Malé Morávce byla zhotovena v roce 1798 stolařským mistrem Kasparem Riedlem z Jelení a sochařsky vyzdobena nejmenovaným sochařem z Bruntálu. Výše zmíněný architektonický nástavec křtitelnice, který tvoří protějšek kazatelny, byl postaven v roce 1823 stolařským mistrem Johannem Raabem z Bruntálu. Sousoším Kristova křtu jej osadil známý Bernard Kutzer z Horního Údolí. Ten je také autorem bočního oltáře sv. Jana Nepomuckého s centrální sochou tohoto světce a bočními sochami sv. Augustina a sv. Mikuláše. K tomu viz Libuše DĚDKOVÁ, *Kostel Nejsvětější Trojice v Malé Morávce*, in: Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě, Ostrava 2007, s. 39–40.

⁶ K tomu viz M. SCHENKOVÁ – J. OLŠOVSKÝ, *Barokní sochařství a malířství*, s. 160, kat. č. S. 15. 13. (J. Olšovský) a Jaromír OLŠOVSKÝ, *Barokní sochařství v rakouském Slezsku (1650–1800)*, doktorská dizertační práce, FF MU Brno 2006, s. 60–63, kde je detailně sledována geneze této architektonické formy a je zhodnocen význam Schubertova opavského hlavního oltáře pro šíření tohoto typu oltářní architektury na území rakouského Slezska.

soklech v nárožích kladí a boční sochy sv. Petra a Pavla. Sochy světců včetně postavy Boha Otce a doprovodných andělů ukazují Floriana Koschatzkého jako nepříliš schopného sochaře a řezbáře, který od svého otce převzal figurální typ protáhlých loutkovitých postav, vyřezaných s povrchně naznačenou fyziognomií a provedených v povšechně klasicizujícím stylu, který tvořil rodinnou dílnskou manýru. Přes tyto nedostatky je neplachovický hlavní oltář zatím jediným známým dílem dosud jinak neznámého Floriana Koschatzkého, který se bez vlastních tvůrčích ambicí přidržoval zavedené rodinné tradice. Z výše řečeného je rovněž zřejmé, že stylová a autorská konzervativnost sochařského projevu v případě místních řezbářů a sochařů značně ztěžuje a prakticky vylučuje bližší určení autorství, případně dataci daného sochařského či řezbářského díla pouze na základě jeho formálního rozboru. Bez archivních pramenů by tak bylo nemožné rozlišit mezi produkcí Andree Koschatzkého a jeho dílny a téměř o půl století mladší tvorbou jeho syna Floriana Koschatzkého.

Mokrý Lazec (okr. Opava), socha P. Marie Bolestné na hřbitově u farního kostela sv. Jana Křtitele

Podle archivních materiálů byla socha zhotovena v roce 1887 v dílně opavské kamenosochařské firmy, kterou pod označením „G. Heidrich“ provozoval opavský kamenický mistr a sochař Johann Gottlieb Heidrich (1834, Jindřichov v pruském Slezsku – 25. březen 1894, Opava). Sochařská a kamenická firma J. G. Heidricha zhotovila v Opavě a v širokém okolí značné množství kamenosochařských prací.⁷

Klimkovic (okr. Nový Jičín), farní kostel sv. Kateřiny Alexandrijské

Podle archivních materiálů zhotovil v roce 1893 novojičínský sochař Theodor Berger ve své dílně sochu sv. Kláry, kterou zakoupily pro zdejší kostel dvě zbožné terciářky zdejší farnosti. Theodor Berger, syn malíře Ignáce Johanna Bergera (8. 7. 1822, Nový Jičín – 29. 6. 1901, Vídeň) a dcery soukenického mistra Josefy Czeitschnerové, se v Novém Jičíně věnoval štafírování, výrobě železných předmětů a umělecké výzdobě církevních interiérů. Jeho bratry byli malíř Julius Valentin (Viktor) Berger (20. 7. 1850, Nový Jičín – 17. 11. 1902, Vídeň), který se stal profesorem vídeňské akademie, a Hugo Berger, akademický malíř v Mnichově.⁸

Černá Voda (okr. Jeseník), protějškové sochy Panny Marie Bolestné a sv. Jana Evangelisty na ohradní zdi farního kostela Jména Panny Marie

Podle archivních materiálů protějškové sochy Panny Marie Bolestné a sv. Jana Evangelisty na ohradní zdi farního kostela Jména P. Marie zhotovil v roce 1884 Franz Kurzer (Katzner), usazený v Černé Vodě jako místní kamenický mistr a sedlák.⁹ Franz Kurzer (17. 10. 1822, Stará Červená Voda – 11. 3. 1892, Černá Voda), uváděný v matrikách jako

⁷ K tomu viz žádost Farního úřadu v Mokřých Lazcích z 16. 3. 1887 o udělení souhlasu k postavení sochy Bolestné P. Marie na místním hřbitově nedaleko vchodu. Socha má být zhotovena z pískovce a natřena olejovými barvami po způsobu „mnichovské Akademie“, podstavec má být zhotoven z bílého mramoru. Socha pochází z dílny opavského sochaře G. Heidricha. Součástí žádosti je rovněž prosba o povolení založit nadaci. ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, sign. G 6, kart. 4926, No. 3121.

⁸ K tomu viz žádost faráře v Klimkovicích z 25. 4. 1893 o souhlas s vysvěcením sochy sv. Kláry, ZA v Opavě, pob. Olomouc, Arcibiskupská konzistoř Olomouc, sign. G 6, kart. 4924, Klimkovic (Königsberg), No. 5379. K málo známému Theodoru Bergerovi, příslušníku proslulé novojičínské malířské rodiny, viz Marie SCHENKOVÁ in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 3, 1995, s. 16 (heslo Ignác Johann Berger), kde jsou rovněž údaje o jeho bratřech.

⁹ K tomu viz SOKA Jeseník, fond Farní úřad Černá Voda, farní kronika (1856) – 1947, inv. č. 15, folio 164. Původně jsem obě sochy považoval za kamenosochařské práce ze třetí čtvrtiny 18. století, k tomu viz M. SCHENKOVÁ – J. OLŠOVSKÝ, *Barokní sochařství a malířství*, s. 193, kat. č. S. 46. 1–46. 2 (J. Olšovský).

Steinmetzmeister und Wirtschaftsbesitzer, se narodil jako syn domkáře Antona Kurzera (Katzera) ze Staré Červené Vody a jeho manželky Johanny, roz. Kluss, která pocházela z Velké Kraše. V roce 1851 (11. 2.) se v Černé Vodě oženil s Theresií, roz. Weidlich.¹⁰ Dá se předpokládat, že základní kamenické školení a praxi získal u některého z místních sochařů nebo kameníků, jako byli např. Kellerové usazení ve Skorošicích. Obě sochy, přes svou zhrublou modelaci a poněkud toporné pojetí, s nímž jsou postaveny do radikálně dynamického kontrastu, Franze Kurzera ukazují jako zajímavého reprezentanta doznívající lokální kamenické tradice, pro niž byl charakteristický eklektický styl a inspirace formálními prostředky pozdně barokního sochařství.

Summary

Shorter factual report on the 19th century sculpture in the western part of Czech Silesia

During the three projects on the paintings and the sculpture from the Baroque times till the 19th century in the Czech Silesia many shorter archive information, biographical data and some pieces of knowledge about sculptural artworks in this region have been collected. The presented shorter factual report brings four examples of this type of data selected from the archive research and the exploration *in situ*. Some biographical data of sculptors and the authorship of some statues like Mater Dolorosa in the cemetery in Mokré Lazce, the statue of Saint Clare for Saint Catherine of Alexandria church in Klimkovice or a pair of statues of Mater of Sorrows with the Saint John the Evangelist on the wall around the church in Černá Voda are mentioned here.

Translated by the author

---

¹⁰ K tomu viz ZA v Opavě, Sběrka matrik, matrika křtů, sign. Vi-I-6/79, matrika sňatků, sign. Vi-VI-6/7, matrika úmrtí, sign. Vi-VI-11/97.

Miroslava S u c h á n k o v á

PERNIKÁŘSKÉ FORMY VE SBÍRKÁCH SLEZSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA V OPAVĚ (K ROZVOJI PERNIKÁŘSKÉHO ŘEMESLA V OPAVĚ)

Abstract

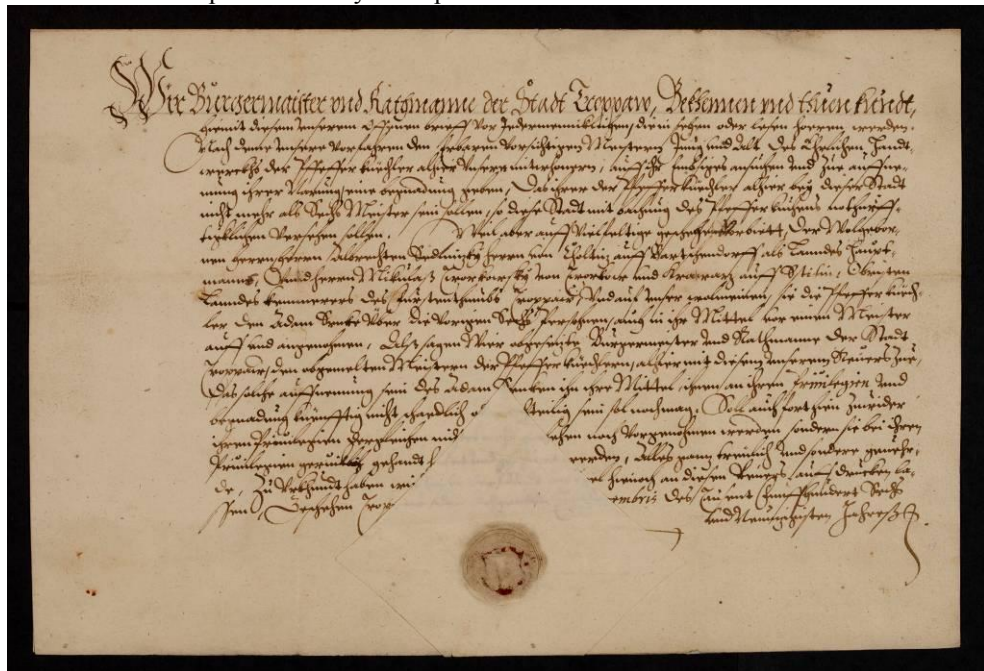
The study outlines the history of gingerbread making in Opava. In the next part it describes mainly gingerbread forms used for making pressed gingerbread that are found in the collection fund in the ethnographical department of the Silesian museum. It deals with materials used, carving techniques, both religious and profane motives, and types of gingerbread produced. A list of gingerbread forms in the collections of the Silesian museum and an index of motives are also a part of the study.

Keywords: *Silesian Museum, gingerbread making, gingerbread craft, Opava*

Samotný vznik perníkářství souvisel se včelařstvím. V minulosti byl med nejrozšířenějším zdrojem cukru, věřilo se v jeho magickou sílu, a proto zaujímal privilegované postavení. Přesné recepty na výrobu perníku i skladba koření byly tajné. Každý perníkář měl své recepty jak na přípravu těsta, tak na směs koření, které do těsta přidával. Základní suroviny žitná mouka, med, koření se zadělávaly v různých poměrech. Mnohé ingredience se dovážely za drahé peníze z dalekých zemí. Zpracování těsta probíhalo velmi pečlivě v několika fázích a hotové těsto se nechávalo uležet poměrně dlouhou dobu, někdy i několik let. Pojmenování perníku dala pravděpodobně hlavní koření složka, kterou byl ve středověku pepř. Podle něj se mu začalo říkat pepník, postupem času byl název zkrácen na perník.

Pečivo z mouky a medu znali již staří Egypťané, Řekové a Římané. Svědčí o tom dochované římské hliněné formy. Listiny z roku 1293 potvrzují existenci cechu perníkářů v polské Svídnici a zprávy z poloviny 14. století hovoří o perníkářích v Opolí, ve Frankfurtu nad Mohanem, v Toruni a v Norimberku. Do českých zemí se perníkářské řemeslo dostalo ve 14. století z významných perníkářských středisek v Německu. První zmínka o perníku u nás pochází z Turnova z roku 1335, kde se prodával na poutích a jarmarcích, při svátcích a posvícení. Další zprávy pochází z Prahy, kde se perníkáři spolu s caletníky, koláčníky, kobližníky a pekaři usadili nedaleko Staroměstského náměstí. Protože ve 14. a 15. století náležel perník mezi drahé luxusní výrobky, které si mohla dovolit pouze šlechta nebo bohatí měšťané, soustřeďovali perníkáři svou výrobu a odbytiště hlavně ve velkých městech a na vzdálenější trhy pouze zajížděli. Výrobci perníku nebyvalo nikdy mnoho, proto neměli samostatný cech a spojovali se do cechu s pekaři, koláčníky a mlynáři. Teprve později se osamostatnili a založili cech perníkářů. Po skončení třicetileté války v 17. století došlo k nebyvalému vzrůstu perníkářské výroby, avšak pro příslušníky sociálně slabších vrstev se perník stal přístupný teprve v 18. století. Největší odbyt perníku neměli výrobci v kamenných obchodech, ale na poutích, jarmarcích, týdenních trzích, při různých zábavách a o svátcích. Za vlády Josefa II. byly vydány v letech 1782–1784 dekrety, které nařizovaly uzavření poutních chrámů a dokonce i zákazy poutí. V důsledku těchto zákazů došlo ke ztrátě velkého odbytiště perníkářů a k zániku mnoha perníkářských dílen. Po smrti Josefa II. byly poutě zase obnoveny a perníkářské řemeslo začalo opět pomalu ožívat. Svůj vrchol perníkářská výroba zažila v 1. polovině 19. století. Ve 2. polovině 19. století se rozšířila průmyslová výroba řepného cukru a do popředí zájmu se dostala cukrářská. Perní-

kářské cechy nedokázaly konkurovat množstvím výrobků ani jejich cenou rychle se rozvíjející průmyslové produkci. Pernikářské řemeslo se začalo postupně vytrácet a na počátku 20. století zmizela pernikářská výroba úplně.

1. Potvrzení purkmistra a rady města Opavy cechu pernikářů, že přijetí jednoho člena nad stanovený počet šest členů nebude na újmu jeho privilegií, 1596 (SOkA Opava, fond Cech pernikářů Opava, inv. č. 1)

V Opavě, známém centru obchodu, se cech pekařů objevuje ve 14. století. První zmínka o pernikářích v Opavě však pochází až z roku 1595, kdy odváděli platy městské radě. Rok, ve kterém vytvořili samostatný cech, však není znám. V archivním fondu cechu pernikářů se zachovala listina z roku 1596, ve které purkmistr a rada města Opavy potvrzují řemeslu pernikářů v Opavě, že přijetí jednoho člena nad stanovený počet šesti členů nebude vadit jeho privilegiím (foto č. 1).¹ Také další dochovaná listina z roku 1639 potvrzuje existenci pernikářského řemesla v Opavě. Cechmistrů a mistrů cechu pekařského a pernikářského v Opavě v ní vystavují výuční list řemesla pernikářského Matouši Hamplovi. Z roku 1651 pochází pečetidlo cechu pernikářů a koláčníků, které je uloženo ve sbírkách historického pracoviště Slezského zemského muzea. Pečetidlo kruhového tvaru má dřevěnou soustruženou rukojeť. Opis textu umístěného po obvodu zní: DER.PEFFER.KICHLER.IN TROP-PAVW.ZECH SIEGEL. V horní polovině pečetního pole typáře je zobrazena pernikářská forma na tzv. „táflový perník“ s třílistou korunou, v dolní části napravo v oválu z rostlinných motivů orel a nalevo znak města Opavy je na štítě (foto č. 2).²

¹ SOkA Opava, fond Cech pernikářů, kart. 1, inv. č. 1.

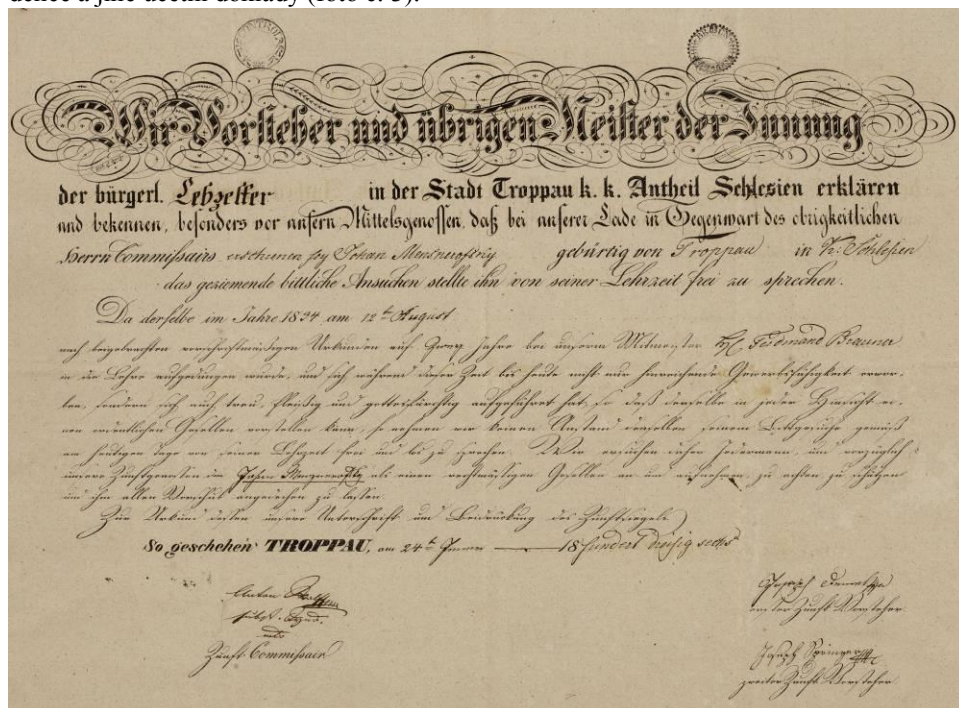
² Příkladková a inventární kniha historického pracoviště SZM (přír. č. H 392/1966, inv. č. C-T/19).

2. Pečetidlo perníkářského cechu z roku 1651 (Historická podsbírka SZM, inv. č. C-T/19)

V 17.–18. století se Opava zařadila mezi největší města tehdejšího Slezska. Po požáru v roce 1689 došlo k barokní přestavbě mnoha domů, ke kulturní a hospodářské obnově, přičemž obrovského vzrůstu dosáhla právě řemeslná výroba. Z více než 500 cechovních opavských mistrů patřili mezi nejpočetnější soukeníci, obuvníci, řezníci, pekaři a další. Získání mistrovského práva a členství v cechu bylo základní

podmínkou samostatného provozování řemesla v příslušné oblasti. Z roku 1732 existují dokumenty, které hovoří o činnosti perníkářského cechu v Opavě se 7 členy.³ Z let 1780–1869 se dochovaly osobní doklady učňů a tovaryšů, výuční listy, vysvědčení, korespondence a jiné účetní doklady (foto č. 3).

3. Výuční list Johanna Mensnerovského z roku 1836 (SOKA Opava, fond Cech perníkářů, kart. 1, inv. č. 4)

³ SOKA Opava, fond Cech perníkářů, kart. 1, inv. č. 4.

V korespondenci můžeme najít cechovní pořádky, které poskytovaly cechům a jednotlivým řemeslníkům ochranu před konkurencí cizích mistrů a nepovolených výrobců. Činnost cechu dokládá také truhlice perníkářského cechu uložená ve sbírkách Slezského zemského muzea (foto č. 4).

4. Truhlice perníkářského cechu v Opavě z roku 1827 (Historická podsbírka SZM, přír. č. H 81/1963)

Truhlice je zhotovená z tvrdého dubového dřeva s ozdobně kovanými zámky a madly. Na přední desce zaujímá čestné postavení černá malba s heraldickými náměty zasazenými do stylizovaných listů. Obsahuje dataci 1827, znaky země Slezské, města Opavy, perníkářského cechu a nápis „Der Lebzelter in Troppau Zunftsiegel“ (cechovní pečeť perníkářů v Opavě). Tato truhlice se do muzejních sbírek dostala ze zrušených sbírek bývalého Městského muzea v Opavě.⁴

O cechovní truhlici, do které byly ukládány peníze, vosk, cechovní pečeť, cechovní korouhev, výuční listy, osobní doklady přijímaných členů cechu, cechovní knihy a jiné písemnosti, se starali cechmistrů stojící v čele cechu. Ti také vybírali daně, dávky a případné pokuty. Členové cechu se scházeli v cechovní místnosti, tzv. „herberku“, jehož sídlo však v Opavě není známo. K zániku cechu došlo v souvislosti s vydáním nového živnostenského zákona z 15. března 1883, avšak se zánikem cechu nedošlo k zániku perníkářského řemesla. V tomto oboru nadále podnikal např. Edmund Olbrich (1837–1902) otec významného architekta, malíře a spoluzakladatele stavebního slohu „vídeňská secese“ Josefa Maria Filipa Olbricha (1867–1908). Edmund Olbrich se s manželkou v roce 1862 přistěhoval do Opavy, kde úspěšně podnikal jako perníkář a voskař. Později se stal členem městské rady v Opavě, kde zastával 20 let funkci radního.⁵ Živnosti perníkář a voskař bývaly obvykle spojovány, neboť med tvořil podstatnou část perníkoveho těsta. Po vytažení medu z voštin zůstal vosk a pokud ho perníkář neprodal ani nevyhodil, musel jej zpracovat. Tak se perníkři oficiálně stávali i voskaři. Vyráběli z vosku svíce, obětiny, betlémové figurky a další předměty, které prodávali za stejných podmínek jako perník. Podle zjištění Josefa Gebauera existovala perníkářská dílna také na Dolním náměstí č. 21 v Opavě. Založil ji v roce 1810 měšťan a perníkář Leopold Hadwiger (nar. 1783), jehož syn Eduard Josef (nar. 1816) v oboru perníkář – voskař nadále pracoval. Těsně před svou smrtí předal řemeslo a dílnu svému nejstaršímu synovi Josefu Wilhelmovi (nar. 2. 7. 1839), který však ve věku 34 let zemřel na úplavici. Po jeho smrti si od vdovy Marie Hadwigerové pronajal perníkářskou a voskařskou dílnu Eduard Richard Kopschitz, který zde žil v letech 1846–1916. Teprve v roce 1882

⁴ Přírůstková kniha historického pracoviště SZM, přír. č. H 81/1963.

⁵ Josef GEBAUER, *Opavská nej. Osobnosti*, Opava 2004, s. 18.

manželé Eduard a Marie Kopschitzovi koupili dům na Dolním náměstí č. 21 i s perníkářskou dílnou a stali se tak jeho právoplatnými majiteli.⁶ Po smrti otce Eduarda připadl dům jako dědictví dceři Johaně (nar. 17. 5. 1875) a synovi Hugovi Eduardovi (nar. 1. 12. 1876). Johana brzy zemřela a Hugo se stal vojákem z povolání, v řemesle nepokračoval. Přesto však firma nezankla. Hugova žena Elfriede, za svobodna Hopp-Horstenwart (nar. 17. 8. 1881), založila se zaměstnancem firmy Antonínem Pechou 15. 10. 1919 veřejnou obchodní společnost s názvem „Kopschitz & Pecha, výroba perníku, cukrového a voskového zboží“, která byla zapsána ve firemním rejstříku Zemského soudu v Opavě 11. 11. 1919. Další změny nastaly v roce 1921 po vystoupení A. Pechy ze společnosti. V souvislosti s jeho odchodem došlo ke změně názvu firmy na „Kopschitz & Comp“. V roce 1929 se dalšími společníky Elfriede Kopschitzové stali její manžel Hugo a syn Erich (25. 6. 1905). Firma změnila předmět podnikání na výrobu svíček, voskového zboží, past, perníku a cukrovinek. V letech 1937–1938 Kopschitzové postavili továrnu, v níž se začala slibně rozvíjet výroba svíček. Po válce byl majetek Kopschitzů konfiskován a v roce 1950 se továrna stala součástí závodu MILO Olomouc.⁷

Pernikářské formy v muzejních sbírkách

Pernikářské formy pečlivě vyřezané z tvrdého dřeva patří k nejzajímavějším dokladům práce perníkářských mistrů. Jejich výrobou se zabývali specializovaní řemeslníci, zlatníci, rytci nebo řezbáři, kteří vyřezávali formy nejen pro perníkáře a voskaře, ale i formy pro potisk modrotisku a jiných textilií. Perníkové formy se většinou zhotovovaly z tvrdého houževnatého dřeva z ovocných stromů, např. jabloně, třešně, hrušně, švestky, případně zimostrázu či buku. Formy používané několik generací musely vydržet časté mytí, čištění, natírání tukem, tvarování perníku apod. Různě složité vzory se vyřezávaly negativně do 2 až 5 cm širokých desek, v rámci úspornosti ze dvou i více stran. Řezbáři nesměli používat šikmé vrypy a vzor na formě musel mít odpovídající sklon boků a hran, aby se těsto dalo snadno z formy vyklopit. Také motiv vyřezaný na ploše musel mít stejnou hloubku řezby, aby po vytvarování těsta ve formě a jeho vyklopení byl perník rovnoměrně vysoký a nedošlo k připalování některých částí.

První formy na výrobu perníku, používané ještě v 16. století, se vyráběly z pálené hlíny, později je vytlačily formy dřevěné. Slezské zemské muzeum uchovává v etnografickém fondu soubor 92 perníkářských forem,⁸ z nichž 90 bylo získáno do muzea v roce 1949 převodem ze sbírek Městského muzea v Opavě. Původní majitelkou těchto forem byla Františka Schenigerová žijící v Opavě na Horním náměstí č. 25. Před 2. světovou válkou bylo v majetku Slezského zemského muzea také 21 ks perníkářských forem ze Suchdolu nad Odrou, které však shořely v roce 1945 při přímém zásahu budovy muzea.⁹ U jedné formy ve tvaru ořechů není zaznamenána informace o původním majiteli a forma s motivem husara na koni vyrobená podle starého vzoru byla zakoupena v roce 1977 v Krásné jizbě v Ostravě.

⁶ V Adresáři města Opavy z r. 1911 je uvedeno, že měšťanský perníkář a voskař Eduard Kopschitz bydlel stále na adrese Dolní náměstí 21 (Niederring 21). Potomci perníkáře Eduarda Richarda Kopschitze, továrník Ing. Hugo Kopschütz, Erich a Elfriede Kopschützovi bydleli na uvedené adrese ještě v roce 1938 - Adresář města Opavy, 1938, s. 174.

⁷ Zdeněk KRAVAR, *E. Kopschitz a spol., továrna na svíčky, Opava 1937–1951*. Inventář, Opava 2000, s. 2–3; TÝŽ, *Výroba voskového zboží, svíček, perníku a cukrovinek – E. Kopschitz*, Naše Opavsko 2001.

⁸ Přírůstková kniha národopisného pracoviště SZM, N 52,608 – N 181/87.

⁹ Zdena VACHOVÁ, *Národopisné sbírky Slezského muzea*, Ostrava 1962, s. 11.

Všechny formy jsou vyřezány z tvrdého dřeva, převážně hruškového a bukového, tři z nich jsou datovány a některé signovány. Můžeme předpokládat, že iniciály provedené negativně, označovaly tvůrce formy, v ostatních případech si mohl formu označit perníkářský mistr nebo majitel. Nejstarší z forem, která se patrně používala pro vyhotovení mistrovského kusu a je označená inventárním číslem N 6624, má vyřezaný letopočet 1717 umístěný na boční nejužší straně (foto č. 5).

5. Pernikářská forma pro zhotovení mistrovského kusu s motivem korunovaného orla s císařskou korunou, datovaná 1717 (Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 6624)

třemi jahodami. Bohužel hmota i zpracované motivy na formě jsou silně narušeny červotočem. Na třetí formě z bukového dřeva, označené N 6581, řezbář zanechal své jméno, ze kterého v současnosti můžeme přečíst Jo. Witsokl a dataci 1823 (foto č. 6). Opět se jedná o formu dvoustrannou s řemeslně provedeným námětem ryby a beránka. V kolekci se nachází ještě tři formy s vyrytými monogramy pocházející z 1. poloviny 19. století (foto č. 7 a 8).¹⁰ Ostatní formy nejsou nijak signovány ani datovány a pocházejí převážně z 19. století.

Protože forma při používání praskla, byla v minulosti po obvodu stažena a zpevněna dvěma kovovými pásky, pod nimiž se ukryl monogram výrobce a rok výroby. Časem došlo k uvolnění kovového plátu a odkrytí datace. Z monogramu zůstalo čitelné pouze písmeno B, neboť druhé písmeno bylo zničeno hřebíkem držícím kovový pásek. Řezba na formě je provedena mistrnou rukou zkušeného řemeslníka. Z jedné strany se nachází velké srdce, uvnitř kterého je umístěno malé srdíčko, na němž sedí dva ptáci. Zbytek plochy vyplňují dva velké květy a rostlinné ornamenty. Z druhé strany je vyřezán v kulatém poli stylizovaný rakouský orel s císařskou korunou držící v pařátech žezlo a meč. Druhá datovaná forma s inventárním číslem N 6604 pocházející z roku 1754 má na boční hraně vyřezán monogram IK. Z jedné strany dvoustranné formy se objevuje motiv obdélníkové táfle a manžety s kyticzkami a z druhé kulatý koláč se

¹⁰ Na dvoustranné formě s inventárním číslem N 6579 jsou na hraně čitelná písmena IF, patrně iniciály perníkáře, který byl také rytcem. Jsou na ní vyřezány rukavice s vysokými manžetami a na druhé straně srdce. Tato precizně provedená forma není datována, ale s největší pravděpodobností byla zhotovena a používána již před rokem 1850. Monogram I.B. je součástí motivu dáma v krinolíně s paraplíčkem, profesionálně vyřezaném na formě z hruškového dřeva N 6582. Jedná se o dvoustrannou formu z 1. poloviny 19. století, která má na druhé straně motiv osmi spojených detailně zpracovaných miminek. Také na dvoustranné formě s inventárním číslem N 6658 se na hraně vyskytují iniciály IV. Může se jednat i o římskou číslici. Forma má z jedné strany vyřezány dvě spojené holínky a z druhé obdélníkovou táfli s jednoduchou rostlinnou dekorací.

6. Pernikářská forma s motivem ryby, datovaná 1823 (Etnografická podsbíрка SZM, inv. č. N 6581)

V různých obdobích byly oblíbeny a preferovány různé motivy. Pernikářské formy ze 14. až 16. století s náboženskými náměty se u nás nedochovaly. Ojedinelé se dochovaly v Německu. Ještě v 17. století se objevovaly kulaté perníky s náboženskými výjevy zdobenými rostlinnými ornamenty, které jsou parafrázemi hostií, jimiž se obdarovávala hlava rodiny, nadřizení nebo uctívané osoby. Vyskytovaly se také světské šlechtické motivy např. postavy vládců, dam a kavalírů, lovecké a milostné scénky, husaři na koních či symboly lásky. V námětech se zrcadlilo prostředí, pro které byl perník určen. Motivy na starých formách jsou dokonale profesionálně propracovány a vyznačují se vysokou uměleckou hodnotou. Větší rozměry starších forem vypovídají i o majetnosti odběratelů, neboť velké perníky byly poměrně drahé a zhotovovaly se na objednávku. Perníky větších rozměrů pekli také tovaryši jako mistrovský kousek a doklad své zručnosti před přijetím do pernikářského cechu. V průběhu 18. století došlo ke zlidovění výroby perníku a k jeho rozšíření na venkov.

7. Pernikářská forma s motivem rukavic, 1. polovina 19. století (Etnografická podsbíрка SZM, inv. č. N 6579)

Výrobci zmenšili velikost prodávaných perníků, což vedlo k jeho zlevnění a větší dostupnosti pro široké vrstvy chudobnějšího obyvatelstva. V 18. a 19. století vyřezávání forem již nebylo doménou pouze specializovaných řemeslníků, ale i samotných pernikářů, kteří měli různé znalosti řezbářských postupů a principů. To se také projevilo na výsledné kvalitě výrobků. Zobrazované motivy rozhodovaly o prodejnosti perníku.

Tématika se na formách vyskytovala již nejen religiózní, ale i světská. Religiózní souvisela převážně

s křesťanskými svátky, rozvojem poutnictví a poutí, na kterých se perničky prodávaly. Poutníci kupovali zejména postavičky Panny Marie a sv. Josefa, Mikuláše, andělů, sv. Jana Nepomuckého, perničky s motivem Ukřižování a jiných křesťanských symbolů. Mezi světskými motivy se objevovaly postavy řemeslníků, jednotlivých venkovanů, selek a sedláků, zamilovaných párů ve stylizovaných krojích. Děti si oblíbily miminka, kolébky, ryby, ptáčky, vojáky, koníky aj. Na výročních trzích nesměla chybět pro děti abeceda, písmena. Pro zamilované se prodával tradičně perník ve tvaru srdce. Samotné perníkové motivy měly svůj skrytý význam, které měly obdarovanému vyjádřit nějakou myšlenku a nejen ho potěšit krásou výrobku. Perníkem se dala vyjádřit láska, úcta, posměch, poškádlení, mohl být přáním štěstí, pohody, či úspěchu, nebo odměnou za statečnost, či nějaký hrdinský čin. Mohl mít i erotický podtext, či nějaký žertovný nádech. Perníkáři museli svůj sortiment často obměňovat v závislosti na tom, co žádali zákazníci. Jednotlivé náměty i samotné perníkářské formy migrovaly z místa na místo a objevovaly se podle obliby kupujících s rozličnou intenzitou v různých dobách.

8. Perníkářská forma s motivem miminek, 1. polovina 19. století (Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 6582)

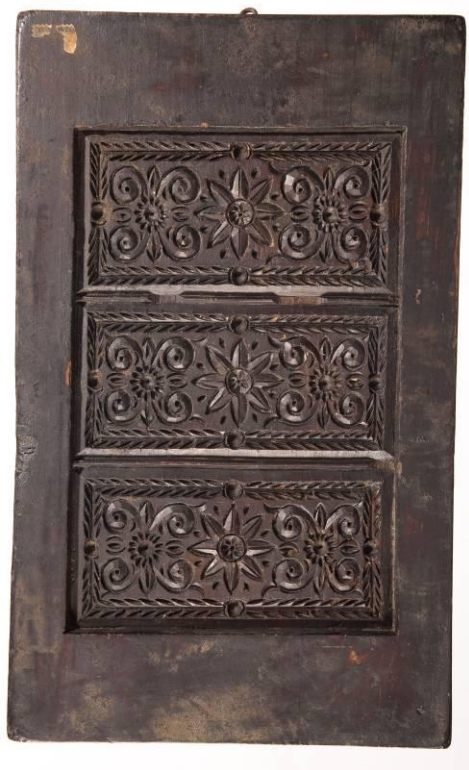
V 18. století se vyrábělo několik druhů perníku různých tvarů a z různých těst. Ve sbírkách se nacházejí formy na formování kusového perníku, ale také formy na táflování perník, drůbežky (drobnosti, hračky) a konfekty. Kusový perník byl oblíben dětmi jako pamlssek. Táflování perník se vyráběl ve formě tabulek, které se dělily na jednotlivé kousky. Aby se tabulka dala snadno rozdělit byla zdobena geometrickými nebo rostlinnými motivy (foto č. 9). Perníkářské výrobky drůbežky¹¹ nesloužily k jídlu, ale jako dětská hračka nebo ozdoba. Jejich výroba zanikla už v 1. polovině 19. století. Těsto na drůbežky se ve formách peklo po jednotlivých částech, které se po upečení slepovaly (foto č. 10). Po slepení jednotlivých dílů vznikla trojrozměrná plastická hračka, která se případně ještě omalovala. Nejoblíbenější byly kolébky, domky, košíky, střevíčky a různé vozíky. Někdy se s nimi zdobily vánoční stromečky. Formy s množstvím vyřezaných drobných motivů sloužily k výrobě konfektů (foto č. 11).¹² Konfekty se vyráběly na zakázku pro bohatší zákazníky, neboť jejich těsto bylo velmi drahé složené z medu, pšeničné mouky a různých druhů koření,

¹¹ Např. perníkářské formy s inventárními čísly N 6623, N 6633, N 6634.

¹² Např. perníkářské formy s inventárními čísly N 6616, N 6623, N 6652.

např. zázvoru, skořice, hřebíčku, badyánu, kardamonu, vanilky, fenyklu aj. Patřily mezi nejlahodnější a nejdražší perníkářské výrobky. Některé tvary perníkářského zboží se prodávaly v různých velikostech, neboť velikost formy určovala cenu hotového výrobku. Cena výrobků byla také faktorem, který určoval množství vyráběných kusů. Tajemství výroby perníkářského zboží se přenášelo z generace na generaci a bylo přísně střeženo cechovními mistry a rodinnými tradicemi.

9. Perníkářská forma na tzv. „táflový perník“, polovina 19. století (Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 6576)

10. Perníkářská forma na tzv. „drůbežku“ s motivem skládacích pantoflíčku, polovina 19. století (Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 6634)

Literatura

- Milena FLODROVÁ, *Brněnští perníkáři*, katalog výstavy, Brno 1989.
 Milena HABUSTOVÁ – Jiřina VESELSKÁ, *Tradiční pečivo*, Praha 2004.
 Miroslav JANOTKA – Karel LINHART, *Zapomenutá řemesla*, Praha 1984, s. 49–52.
 Zdena LENDEROVÁ, *Perníkářské formy a perníkáři v Hradci Králové*, Hradec Králové 1987.
 Miloš MELZER, *Ars dulcis (Perníkáři)*, *Umění a řemesla* 1979, č. 3, s. 61–63.

Naděžda MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, *Thematika lidového umění*, Lidové umění a dnešek, s. 13–15.

Karin PÁTROVÁ, *Formy na perník z etnografických sbírek Oblastního muzea Praha – východ*, Studie a zprávy 2007, č. 16, s. 133–142.

Miroslav RAŠKA, *Pernikářství za starých časů*, Vysočina 40, 2000, č. 51–51, s. 14.

Jana SCHEJBALOVÁ, *Pernikářství*, Muzejní a vlastivědná práce 12, 1975, s. 146–172.

Ivana SIEBEROVÁ, *Perníky z forem a perníčky zdobené cukrovou polevou*, Klatovy 1999.

Jarmila ŠTASTNÁ – Ludmila PRACHAŘOVÁ, *Lidové pečivo v Čechách a na Moravě*, Praha 1988.

Václav ŠTĚPÁN, *Pernikářský cech v Opavě 1596–1869*, Inventáře a katalogy Okresního archivu v Opavě, Opava 1969.

Bohumil TESAŘÍK, *Historie perníku a perníkářství*, Česko-bavorské výhledy 5, 1994, č. 6.

Petr VESELÝ, *Pernikářské formy*, Antigue 5, 1997, č. 2, s. 24–26.

Další literatura citována v textu

11. Pernikářská forma na tzv. „konfekty“, 1. polovina 19. století (Etnografická podsběrka SZM, inv. č. N 6623)

Soupis perníkářských forem v sbírkách SZM Opava

<u>Číslo</u>	<u>Inv.č</u>	<u>Přír.č.</u>	<u>Popis předmětu</u>
1.	N 497		Dva ořechy jednostranná forma s rukojetí rozměr: 24 x 4,5 x 2,3 cm
2.	N 6572	N 73,9	Táfle s geometrickým motivem jednostranná forma orámování kutým železným rámem; rozměr: 10,5 x 8 x 3 cm; 1. pol. 19. stol.
3.	N 6573	N 73,10	1) Stojací hodiny, kolébka 2) Kolébka, symetrický ornamentální tvar, dvě miminka, dvoustranná forma rozměr: 16,5 x 7 x 1,5 cm; 2. pol. 19. stol.
4.	N 6574	N 73,11	1) Srdce 2) Koník dvoustranná forma rozměr: 15,5 x 21 x 2,2 cm; 2. pol. 19. stol.
5.	N 6575	N 73,12	Táfle s rostlinným motivem jednostranná forma, prohloubení formy docíleno rámečkem s kutými hřeby rozměr: 17,9 x 5 x 2,5 cm; pol. 19. stol.
6.	N 6576	N 73,13	Tři táfle s květinovým dekorem jednostranná forma rozměr: 19 x 31 x 3,5 cm; pol. 19. stol.
7.	N 6577	N 73,14	1) Dva Mikuláši vedle sebe, čtyři srdce v řadě kladená proti sobě 2) Voják na koni v uniformě z napoleonské doby dvoustranná forma rozměr: 30 x 19 x 4 cm; pol. 19. stol.
8.	N 6578	N 73,15	1) Miminko v krajkovém čepečku, zavinuté květovaným povijanem 2) Panáček s velikým srdcem na prsou dvoustranná forma rozměr: 29 x 10 x 3,5 cm, pol. 19. stol.

9.	N 6579	N 73,16	1) Rukavice s vysokými, růžemi zdobenými manžetami 2) Srdce dvoustranná forma, na hraně monogram IF rozměr: 24 x 10 x 3,5 cm, pol. 19. stol.
10.	N 6580	N 73,17	Jelen na louce, v pozadí strom jednostranná forma rozměr: 19,5 x 16 x 2 cm, pol. 19. stol.
11.	N 6581	N 73,20	1) Ryba 2) Beránek dvoustranná forma rozměr 26,5 x 11 x 4 cm, sign. 1823 Jo. Witsokl
12.	N 6582	N 73,21	1) Dáma v krinolíně s paraplíčkem 2) Osm miminek dvoustranná forma, v motivu dámy skryta signatura I.B. rozměr: 20 x 9 x 3,5 cm, 1. pol. 19. stol.
13.	N 6583	N 73,22	1) Táfle s hvězdičkami 2) Dýmka dvoustranná forma rozměr: 20 x 8 x 5 cm, pol. 19. stol.
14.	N 6584	N 73,23	1) Rak 2) Osm miminek dvoustranná forma rozměr: 17,5 x 9 x 3 cm, pol. 19. stol.
15.	N 6585	N 73,24	Šavle jednostranná forma rozměr: 19 x 8 x 1,5 cm, pol. 19. stol.
16.	N 6586	N 73,25	Šest miminek jednostranná forma rozměr: 17,5 x 9 x 2 cm, pol. 19. stol.
17.	N 6587	N 73,26	1) Voják v čáce na koni 2) Drobný květinový motiv dvoustranná forma rozměr: 12,5 x 8 x 3 cm, 1. pol. 19. stol.
18.	N 6588	N 73,27	1) Stojací hodiny 2) Dáma v krinolíně (nedokončená řezba) dvoustranná forma rozměr: 18 x 10,5 x 3 cm, pol. 19. stol.

19.	N 6589	N 73,28	1) Voják na koni 2) Beránek dvoustranná forma rozměr: 16,5 x 12 x 4 cm, pol. 19. stol.
20.	N 6590	N 73,29	1) Srdce 2) Táfle (nedokončená řezba) dvoustranná forma rozměr: 18,5 x 13,5 x 2,5 cm, pol. 19. stol.
21.	N 6591	N 73,30	1) Housle a dýmka 2) Peníze (nedokončená řezba) dvoustranná forma rozměr: 21 x 5 x 2,5 cm, 2. pol. 19. stol.
22.	N 6592	N 73,31	1) Košík 2) Koník 3) Tři křížky 4) Tři hvězdičky čtyřstranná forma rozměr: 14,5 x 10 x 4 cm, 2. pol. 19. stol.
23.	N 6593	N 73,32	1) Pes a větvička s květem 2) Pes a baňatá nádoba 3) Devět lískových ořechů 4) Miminka (nedokončená řezba) čtyřstranná forma rozměr: 20 x 10 x 2,6 cm, 2. pol. 19. stol.
24.	N 6594	N 73,33	1) Voják na koni 2) Srdce dvoustranná forma rozměr: 18 x 13,5 x 1,5 cm, 2. pol. 19. stol.
25.	N 6595	N 73,34	1) Velbloud, křížek 2) Lyra, srdce 3) Devět srdcí 4) Šest hvězdiček čtyřstranná forma rozměr: 21,5 x 9,5 x 3,5 cm, 2. pol. 19. stol.
26.	N 6596	N 73,35	1) Mikuláš, miminko 2) Obdélníková táfle 3) Tři ryby (nedokončená řezba) 4) Tři miminka (nedokončená řezba) čtyřstranná forma rozměr: 28,5 x 6,5 x 3,5 cm, 2. pol. 19. stol.

27.	N 6597	N 73,36	1) Obdélníková táfle 2) Dvě tabulky (nedokončená řezba) 3) Pět hvězdiček 4) Tři ryby (nedokončená řezba) čtyřstranná forma rozměr: 17 x 7,5 x 4 cm, 2. pol. 19. stol.
28.	N 6598	N 73,37	1) Hodiny 2) Květ ze šesti srdíček dvoustranná forma rozměr: 11,5 x 12 x 2,5 cm, pol. 19. stol.
29.	N 6599	N 73,38	1) Jelen, trojúhelníková táfle 2) Voják na koni, koláč 3) Dvě miminka (nedokončená řezba) 4) Dvě ryby (nedokončená řezba) čtyřstranná forma rozměr: 17 x 7 x 4,5 cm, 2. pol. 19. stol.
30.	N 6600	N 73,39	1) Šavle 2) Dvojčata, zavinutá do jedné peřinky dvoustranná forma rozměr: 16 x 5 x 3,5 cm, 2. pol. 19. stol.
31.	N 6601	N 73,40	1) Voják na koni, holínka 2) Hodiny, košík 3) Tři miminka (nedokončená řezba) 4) Tři ryby (nedokončená řezba) čtyřstranný motiv rozměr: 22 x 7,5 x 4 cm, pol. 19. stol.
32.	N 6602	N 73,41	1) Kohout, ovečka 2) Pes dvoustranná forma rozměr: 16 x 7,5 x 2,5 cm, pol. 19. stol.
33.	N 6603	N 73,42	1) Dvě srdce 2) Dvě ryby dvoustranná forma rozměr: 15,5 x 11 x 2,5 cm, pol. 19. stol.
34.	N 6604	N 73,43	1) Obdélníková táfle, manžeta s kytičkami 2) Koláč se třemi jahodami dvoustranná forma, monogram IK rozměr: 19 x 17,5 x 4 cm, datováno 1754

35.	N 6605	N 73,44	1) Koník, šavle 2) Pistole 3) Dvě miminka (nedokončená řezba) 4) Tři ryby (nedokončená řezba) čtyřstranná forma rozměr: 18 x 6,5 x 2,5 cm, 2. pol. 19. stol.
36.	N 6606	N 73,45	1) Dvě rukavice s vysokou květovanou manžetou 2) Střevíc, dvě pečetidla 3) Dvě miminka (nedokončená řezba) 4) Jehlancovité špičky čtyřstranná forma rozměr: 14,5 x 9,5 x 3 cm, 2. pol. 19. stol.
37.	N 6607	N 73,46	1) Košík 2) Portál se zoubkovaným obloukovým zaklenutím 3) Dvě miminka 4) Tři ryby čtyřstranná forma rozměr: 21 x 11 x 3 cm, 2. pol. 19. stol.
38.	N 6608	N 73,47	1) Květ složený ze šesti srdíček 2) Dům (nedokončená řezba) dvoustranná forma rozměr: 11,5 x 11 x 3,5 cm, 2. pol. 19. stol.
39.	N 6609	N 73,50	1) Basa, koláč 2) Dýmka 3) Tři miminka (nedokončená řezba) třístranná forma rozměr: 18,5 x 6 x 2,5 cm, 2. pol. 19. stol.
40.	N 6610	N 73,48	1) Srdce, koláč 2) Ryba 3) Tři miminka (nedokončená řezba) třístranná forma rozměr: 18,5 x 7 x 2,5 cm, 2. pol. 19. stol.
41.	N 6611	N 73,49	1) Trumpeta 2) Dvě srdce, miminko dvoustranná forma rozměr: 15,5 x 6 x 3,5 cm, 2. pol. 19. stol.

42.	N 6612	N 73,51	1) Šavle 2) Panenka v kroji 3) Osm květů 4) Devět nízkých jehlanců čtyřstranná forma rozměr: 22 x 7,5 x 5 cm, 2. pol. 19. stol.
43.	N 6613	N 73,52	1) Tabulka s abecedou 2) Srdce dvoustranná forma rozměr: 13,5 x 10,5 x 3 cm, 1. pol. 19. stol.
44.	N 6614	N 73,53	Srdce jednostranná forma rozměr: 23,5 x 18 x 4 cm, 1. pol. 19. stol.
45.	N 6615	N 73,54	Koník, křížek, torza dvou obličejů jednostranná forma rozměr: 22,5 x 17,5 x 2,5 cm, 1. pol. 19. stol.
46.	N 6616	N 73,55	1) Obdélníková táfle 2) Čtyři miminka, dvě srdce, čtyři koláče dvoustranná forma rozměr: 27,5 x 16,5 x 2,5 cm, 1. pol. 19. stol.
47.	N 6617	N 73,56	Beránek jednostranná forma rozměr: 21 x 15 x 2,7 cm, pol. 19. stol.
48.	N 6618	N 73,57	1) Květinový košík 2) Květinový košík dvoustranná forma rozměr: 25,5 x 15,5 x 3,5 cm, 1. pol. 19. stol.
49.	N 6619	N 73,58	Obdélníková táfle rozdělená na dvanáct polí jednostranná forma rozměr: 32 x 16,5 x 3 cm, 1. pol. 19. stol.
50.	N 6620	N 73,59	Obdélníková táfle jednostranná forma rozměr: 32 x 20 x 4 cm, poč. 19. stol.
51.	N 6621	N 73,60	Obdélníková táfle jednostranná forma rozměr: 22 x 10,5 x 3,5 cm, 1. pol. 19. stol.

52.	N 6622	N 73,61	Obdélníková táfle jednostranná forma rozměr: 18 x 11 x 4 cm, 1. pol. 19. stol.
53.	N 6623	N 73,62	1) Dům skládací - 4 stěny 2) Malované vejce, dům s palmou, dva ptáci v hníždě, hořící srdce, dva květinové motivy, dvě lístkové bordury dvoustranná forma rozměr: 17 x 13 x 4 cm, 1. pol. 19. stol.
54.	N 6624	N 73,63	1) Korunovaný orel 2) Srdce dvoustranná forma rozměr: 24 x 21 x 3,5 cm, datováno 1717
55.	N 6625	N 73,64	1) Obdélníková táfle rozdělená na čtyři pole 2) Ryba dvoustranná forma rozměr: 31 x 13,5 x 4 cm, 1. pol. 19. stol.
56.	N 6626	N 73,65	Obdélníková táfle jednostranná forma rozměr: 27,5 x 16,5 x 4,5 cm, 1. pol. 19. stol.
57.	N 6627	N 73,66	1) Mikuláš 2) Šavle 3) Čtrnáct srdcí 4) Jedenáct květů čtyřstranná forma rozměr: 33 x 7 x 3,5 cm, 2. pol. 19. stol.
58.	N 6628	N 73,67	1) Šašek 2) Dům, osm koláčů 3) Tři ryby (nedokončená řezba) 4) Dvě miminka (nedokončená řezba) čtyřstranná forma rozměr: 21 x 6,5 x 3,5 cm, 2. pol. 19. stol.
59.	N 6629	N 73,68	1) Tabulka s abecedou 2) Voják dvoustranná forma rozměr: 16,5 x 8 x 2,5 cm, poč. 19. stol.

60.	N 6630	N 73,69	1) Obdélníková táfle 2) Obdélníková táfle 3) Dvě ryby (nedokončená řezba) 4) Šest ořechů čtyřstranná forma rozměr: 13,5 x 6,5 x 3 cm, 2. pol. 19. stol.
61.	N 6631	N 73,70	1) Čtyři miminka 2) Jedno miminko 3) Dvě ryby (nedokončená řezba) 4) Dvě miminka (nedokončená řezba) čtyřstranná forma rozměr: 14 x 7 x 3 cm, 2. pol. 19. stol.
62.	N 6632	N 73,71	1) Panáček, rukavice 2) Panenka, tabulka s abecedou dvoustranná forma rozměr: 21 x 4,5 x 2 cm, 2. pol. 19. stol.
63.	N 6633	N 73,72	1) Tři srdce a křížek 2) Dům skládací, kulatý koláč 3) Tři ryby (nedokončená řezba) 4) Tři miminka (nedokončená řezba) čtyřstranná forma rozměr: 20,5 x 5,5 x 2,5 cm, 2. pol. 19. stol.
64.	N 6634	N 73,73	1) Vyšívání střevíc 2) Kolébka skládací, miminko dvoustranná forma rozměr: 13,5 x 11,5 x 4,5 cm, pol. 19. stol.
65.	N 6635	N 73,74	1) Cvikr 2) Nůžky 3) Dvě ryby 4) Pět ořechů čtyřstranná forma rozměr: 14 x 6,5 x 3 cm, 2. pol. 19. stol.
66.	N 6636	N 73,75	1) Obdélníková táfle 2) Čtyři křížky 3) Ryba, miminko (nedokončená řezba) třístranná forma rozměr: 16,5 x 7 x 4,5 cm, 2. pol. 19. stol.
67.	N 6637	N 73,76	Obdélníková táfle jednostranná forma rozměr: 13,5 x 6 x 3,5 cm, 2. pol. 19. stol.

68.	N 6638	N 73,77	1) Dvě ryby 2) Košík dvoustranná forma rozměr: 12,5 x 6 x 3,5 cm, 2. pol. 19. stol.
69.	N 6639	N 73,78	1) Panáček 2) Panenka dvoustranná forma rozměr: 34,5 x 9 x 2 cm, 2. pol. 19. stol.
70.	N 6640	N 73,79	Obdélníková táfle jednostranná forma rozměr: 18,5 x 8,5 x 4 cm, 1. pol. 19. stol.
71.	N 6641	N 73,80	1) Had 2) Dvě ryby (nedokončená řezba) 3) Miminko (nedokončená řezba) třístranná forma rozměr: 21 x 3 x 2,5 cm, 2. pol. 19. stol.
72.	N 6642	N 73,81	1) Dva panáčky, srdce 2) Vyšívavý střevíc skládací, květ s hvězdou uprostřed 3) Deset ořechů 4) Devět srdcí čtyřstranná forma rozměr: 21 x 9 x 3 cm, 2. pol. 19. stol.
73.	N 6643	N 73,82	1) Dvě miminka 2) Tabulka s abecedou 3) Dvě ryby (nedokončená řezba) třístranná forma rozměr: 14,5 x 7 x 3,5 cm, 2. pol. 19. stol.
74.	N 6644	N 73,83	1) Šestnáct čtvercových táflí ve dvou řadách (nedokončená řezba) 2) Pět čtvercových táflí (nedokončená řezba) 3) Devět čtyřlístků 4) Sedm křížků čtyřstranná forma rozměr: 31,5 x 8,5 x 4,5 cm, 2. pol. 19. stol.
75.	N 6645	N 73,84	1) Ryba 2) Miminko 3) Šestnáct ořechů 4) Devět hvězdiček čtyřstranná forma rozměr: 34,5 x 8 x 4,5 cm, 2. pol. 19. stol.

76.	N 6646	N 73,85	Dáma s vějířem jednostranná forma rozměr: 14 x 8 x 3 cm, 1. pol. 19. stol.
77.	N 6647	N 73,87	1) Miminko v peřince 2) Mikuláš dvoustranná forma rozměr: 22 x 6 x 2 cm, 2. pol. 19. stol.
78.	N 6648	N 73,89	1) Panáček 2) Panenka dvoustranná forma rozměr: 21 x 5,5 x 2 cm, 2. pol. 19. stol.
79.	N 6649	N 73,90	1) Kohout 2) Pták 3) Čtyři ryby (nedokončená řezba) 4) Čtyři miminka (nedokončená řezba) čtyřstranná forma rozměr: 12,5 x 8 x 5 cm, 2. pol. 19. stol.
80.	N 6650	N 73,91	1) Šašek 2) Ovečka, kříž 3) Devět ořechů 4) Tři miminka čtyřstranná forma rozměr: 21,5 x 7 x 3 cm, 2. pol. 19. stol.
81.	N 6651	N 73,92	1) Miminko v peřince 2) Ryba dvoustranná forma rozměr: 15 x 6 x 3,5 cm, 1. pol. 19. stol.
82.	N 6652	N 73,93	1) Slunce 2) Srdce dvoustranná forma rozměr: 11 x 9,5 x 4 cm, 1. pol. 19. stol.
83.	N 6653	N 73,86	1) Kapesní hodiny, čtyřstranná táfle 2) Vějířovitý ornamentální útvar, miminko 3) Tři ryby 4) Tři miminka čtyřstranná forma rozměr: 20,5 x 7,5 x 3 cm, 2. pol. 19. stol.

84.	N 6654	N 73,88	1) Mikuláš 2) Ryba dvoustranná forma rozměr: 21,5 x 5 x 2,5 cm, 2. pol. 19. stol.
85.	N 6655	N 73,94	1) Košík, lampa 2) Věneček, peníz s figurální řezbou dvoustranná forma rozměr: 31,5 x 8,5 x 4,5 cm, 2. pol. 19. stol.
86.	N 6656	N 73,95	1) Obdélníková táfle 2) Dvě čtvercové táfle (nedokončená řezba) 3) Šest květů třístranná forma rozměr: 20,5 x 8,5 x 3 cm, 2. pol. 19. stol.
87.	N 6657	N 73,96	1) Rokokový voják 2) Tři panácci, ryba dvoustranná forma rozměr: 36 x 13,5 x 3 cm, 1. pol. 19. stol.
88.	N 6658	N 73,97	1) Obdélníková táfle 2) Pár holínek dvoustranná forma, na hraně sign. IV rozměr: 15 x 9 x 2,5 cm, 1. pol. 19. stol.
89.	N 6659	N 73,98	1) Pár rukavic s vysokými manžetami 2) Srdce s figurálním motivem dámy a kavalíra dvoustranná forma rozměr: 19 x 22,5 x 4,5 cm, 1. pol. 19. stol.
90.	N 6660	N 50,34	1) Panáček 2) Panenka 3) Dvě ryby (nedokončená řezba) třístranná forma rozměr: 17 x 6 x 2,5 cm, 2. pol. 19. stol.
91.	N 6661/1-2	N 73,18-19	Rokaj jednostranná forma dvojdílná rozměr: 18 x 13,5 x 7 cm, 1. pol. 19. stol.
92.	N 13842	N 77,78	Husar na koni jednostranná forma rozměr: 27 x 17,5 x cm, 2. pol. 20. stol.

Rejstřík námětů perníkářských forem

<u>Námět</u>	<u>Pořadové číslo</u>
Basa	39
Beránek	11, 19, 32, 47, 80
Cvikr	65
Čtyřlístek	74
Dáma	12, 18, 76
Dům	38, 53, 58, 63
Dýmka	13, 21, 39
Had	71
Hodiny	3, 18, 28, 31, 83
Holínky	31, 88
Housle	21
Hvězdičky	22, 25, 27, 75
Jelen	10, 29
Kohout	32, 79
Koláč	29, 34, 39, 40, 46, 58, 63
Kolébka	3, 64
Koník	4, 22, 35, 45
Košík	3, 22, 31, 37, 48, 68, 85
Křížek	22, 25, 45, 63, 66, 74, 80
Květiny	17, 23, 28, 38, 42, 53, 57, 72, 86
Lampa	85
Lyra	25
Mikuláš	7, 26, 57, 77, 84
Miminka	8, 12, 14, 16, 23, 26, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 46, 58, 61, 63, 64, 66, 71, 73, 75, 77, 79, 80, 81, 83
Nůžky	65
Obličej	32, 45
Orel	54
Ořech	1, 23, 60, 65, 72, 75, 80

Panáček	8, 62, 69, 72, 78, 87, 90
Panenko	42, 62, 69, 78, 90
Střevíc	36, 64, 72
Pečetidlo	36
Peníze	21, 85
Pes	23, 32
Pistole	35
Pták	53, 79
Rak	14
Rokaj	91
Rukavice	9, 36, 62, 89
Ryba	11, 26, 27, 29, 31, 33, 35, 37, 40, 55, 58, 60, 61, 63, 65, 66, 68, 71, 73, 75, 79, 81, 83, 84, 87, 90
Slunce	82
Srdce	4, 7, 9, 20, 24, 25, 33, 40, 41, 43, 44, 46, 53, 54, 57, 63, 72, 82, 89
Šásek	58, 80
Šavle	15, 30, 35, 42, 57
Tabulka s abecedou	43, 59, 62, 73
Táfle	2, 5, 6, 13, 20, 26, 27, 29, 34, 46, 49, 50, 51, 52, 55, 56, 60, 66, 67, 70, 74, 83, 86, 88
Trumpeta	41
Vejce	53
Velbloud	25
Věneček	85
Voják na koni	7, 17, 19, 24, 29, 31, 59, 87, 92
Zaklenutý portál	37
Bez určení námětu	34, 36, 42, 83

Summary

Gingerbread forms in the collection fund of the Silesian museum in Opava (The development of gingerbreadcraft in Opava)

Gingerbread craft arrived to the Czech lands from significant gingerbread centres in Germany in the 14th century. At that time gingerbread belonged to expensive products that only nobility or burghers could afford. After the Thirty Years' war in the 17th century gingerbread production increased; but for socially weak classes gingerbread became available only in the 18th century. In the years 1782–1784 under the reign of Josef II edicts were issued that ordered closing of pilgrimage temples and prohibition of fairs. As a result of these restrictions many gingerbread workshops came to an end. After the death of Josef II fairs were restored and gingerbread craft revived. Gingerbread making experienced its heyday in the first half of the 19th century. In the second half of the 19th century industrial production of beet sugar and confectionary production spread. Gingerbread craft started to disappear and at the beginning of the 20th century gingerbread manufacture vanished almost completely.

In Opava the first mention of gingerbread makers dates back to 1595 when they used to pay to the town council. In the 17th–18th centuries Opava ranked among the largest cities of Silesia of that time and especially handicraft achieved a huge growth at the same time. Among the largest guilds counted weavers, shoemakers, butchers, bakers together with gingerbread makers, which is proved in documents and by objects well-preserved in archive funds and museum collections that demonstrate the work of gingerbread guild in Opava. Decline of gingerbread guild came along with the issue of new trade law in 1883. However, its decline did not mean the death of gingerbread craft. Some burghers and craftsmen kept working in this branch. They usually connected their craft with wax making and gradually changed the subject of enterprise into the making of other demanded goods.

Gingerbread forms are inseparably connected to gingerbread making. Silesian museum keeps a great set of these forms in its collections. Forms carved by an exacting technique of negative relief represent an example of carving skills of both old master craftsmen and gingerbread makers themselves and are a valued part of our history.

Pavel Solnický: *Historie Stěbořic, Březové, Jamnice a Nového Dvora, Stěbořice: Obecní úřad Stěbořice 2008, 223 s., přílohu DVD+R.*
ISBN 978-802543425-3

V samém závěru roku 2008 spatřila světlo světa nová publikace o dějinách obce Stěbořice a jejich místních částech Březové, Jamnici a Novém Dvoře. Pochází z pera zdejšího rodáka Pavla Solnického, který se široké veřejnosti představil již před dvěma lety (2007) kladně přijatým prvním dílem encyklopedie mlýnů *Vodní mlýny na Moravě a ve Slezsku*, zahrnujícím oblast Bílovec, Bruntálska, Hlučinska, Krnovska, Novojičinska, Oderska, Fulnecka, Opavska a Vítkovska. Druhý díl z oblasti Frýdecka, Ostravska a Těšínska by měl spatřit světlo světa v dohledné době. Intermezzo mezi oběma díly tak vyplnila intenzivní práce na dějinách rodné vesničky, jejíž výsledek korunuje letitý badatelský zájem o historii Stěbořic.

Dějiny obce jsou představeny ve čtyřech základních oddílech podle členění místních částí, přičemž s ohledem na stáří i velikost obce je nejobsáhlejší část věnovaná Stěbořicím. Již od prvních stran se čtenář setkává namnoze s pečlivě propracovaným textem dějin od doby nejstaršího pravěkého osídlení Stěbořic do nedávné minulosti a stejně tak u dalších lokalit, byť jejich dějiny oproti Stěbořicím začínají o několik tisíciletí později. Za historickým přehledem každé místní části jsou dle významu, zajímavosti a potřeby zařazeny dílčí tematické podkapitoly. V případě obce Stěbořice jsou to např. kostel a fara, škola, zámek, svobodný dvůr „Volnovec“, hasičský sbor, Sokol, Orel etc. U ostatních tří obcí je množství podkapitol podstatně střídmejší, nicméně všem bez výjimky je společně zařazení historie místního sboru dobrovolných hasičů. Svižné tempo textu, zejména první kapitoly, několikrát kolísá při exkurzech do širšího dějinného rámce, především v případě podrobného líčení slezských válek bez významnějšího vyústění v místním ohlasu (s. 20). Naproti tomu brilantní je podkapitola o svobodném dvoře „Volnovec“. Rovněž další části vynikají množstvím zajímavých a cenných informací, dílem předkládaných přímými citacemi z dobových pramenů, což bezesporu ocení jak odborná veřejnost, tak i místní obyvatelstvo, které zde může nalézt jména svých předků.

Při líčení historických dějů využívá autor svých znalostí jak místních tak historických realit, založených mimo jiné na dlouholetém studiu ve fondech Zemského archivu v Opavě. Jedná se zpravidla o odbornou veřejnost často nedoceňované matriky, které, jak ostatně vyplývá ze samotného textu, obsahují pro zkušeného badatele četné informace. Opomineme-li vzácnější pamětní zápisy vymykající se účelům matriční agendy, lze zde nalézt nejen materiály ke šlechtické a občanské genealogii, ale také k dějinám hospodářským, sociálním, církevním, dějinám školství aj. Drobnou mravenčí a systematickou práci v archivech a knihovnách tak mohl autor vytvořit celistvější a plastičtější obraz dějin, složený právě z drobných střípků roztržitých namnoze po slovech či větách v nespočetném množství archiválií a dobového tisku. Například díky dataci na listině o směně dědičné rychty v Hlavnici za dědičnou krčmu tamtéž, pro Stěbořice jinak naprosto nevýznamnou, zpřesnil autor dobu vzniku zdejšího zámku či podle nenápadné zmínky ve školní kronice o objevených sklepech při stavbě nové školy nabídl pravděpodobnou lokalizaci středověkého klášterního dvora apod. Ve své práci autor důkladně pojednal o řadě témat, která byla dosud literaturou opomíjena, jiná, literaturou okrajově zmíněná, opravil či rozšířil o nová zjištění. Uznání si zaslouží rovněž dovedení dějin až do současnosti, namnoze bez užití alibistického zkratkovitého a heslovitého líčení nedávné minulosti. Slabinou textu je bohužel kolísání mezi přítomným a minulým časem, užívaných bez jakýchkoliv pravidel pravděpodobně se záměrem oživení textu. Drobné nedostatky provází také jinak velmi obsáhlé poznámky pod čarou, naznačující časovou tiseň při dokončování publikace.

Velmi zdařilé je grafické zpracování textu a poznámek pod čarou řešených po stranách hlavního textu. To nejenže opticky vyvažuje rozložení textu na straně, ale lépe umožňuje čtenáři sledovat sdělení poznámky. Současně tak vytváří prostor pro zařazení drobných doplňujících medailonků, které by hlavní text zbytečně rozměňovaly. Podobné grafické řešení poznámek lze vidět např. v Zuberově I. svazku *Osudy moravské církve v 18. století*, v časopise *Studia muzea Kroměřížska* či ve sborníku *Člověk v Ostravě v 19. století*. Nicméně i zde se vloudila chybička – v případě, že poznámek

pod čarou je na stránce situováno větší množství, nezřídka dochází k jejich „přelití“ na předcházející či následující stranu.

Úctyhodné a čtenářsky přitažlivé je množství 70 stran rezervovaných obrazovým přílohám, jež, nepočítaje obrázky v textu, tvoří takřka 1/3 práce. Příložené DVD obsahuje více než 900 fotografií rozdělených dle lokalit. Fotografie si formou prezentace lze prohlédnout buď ve formátu mpeg2 či html. Zařazeny byly jak ty v knize publikované, tak řada dalších, které zde z nejrůznějších důvodů své místo nenalezly. Přesto však jsem postrádal, zvláště při popisu zámeckých i školních budov, nějaké plánky obcí či alespoň jejich center s popisovanými objekty.

Publikace o dějinách obce Stěbořic a jejich místních částech představuje poměrně nenápadnou vesničku, cca pět kilometrů západně od Opavy, i s jejím okolím jako historicky zajímavé místo od pravěku do současnosti. Současně odkrývá jedinečnou úlohu, jakou hrály Stěbořice a blízké okolí ve vzniku a formování českého národního hnutí na Opavsku ve druhé polovině 19. a počátku 20. století. Závěrem nezbyvá než dodat, že poměrně čtivé a fakty nabyté dílo Pavla Solnického patří jak co do rozsahu, tak co do kvality mezi zajímavé práce s tematikou obecních dějin a mnohé obce i městečka ji mohou Stěbořicím závidět.

Petr Tesař

Martin Strakoš: *Průvodce architekturou Ostravy. Ostrava architecture guide, Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě 2009, 451 s., [19] s. map. příl. [souběžný anglický text].*
ISBN 978-80-85034-54-7

V roce 2009 vydal Národní památkový ústav *Průvodce architekturou Ostravy*, jehož autorem je Martin Strakoš. *Průvodce* obsahuje úvodní stať o stavebním a architektonickém vývoji třetího největšího města republiky, jeho jádrem je však místopisně řazený heslář o 270 položkách. Zachycuje budovy nebo stavební areály, nejprve Moravské Ostravy jako přirozeného centra dnešního velkoměsta, kde se nachází největší počet architektonicky významných budov (120 objektů). Následují další kastyry, abecedně řazené, vždy s úvodem připomínajícím nejdůležitější historické mezníky, které se k území váží. Každé heslo je uvedeno názvem stavby, následuje její barevná fotografie, přesná adresa, jméno stavitele nebo architekta, datace od vzniku projektu až po dokončení stavby a konečně samotný krátký text, obsahující stručný popis a základní informaci o architektonické nebo i historické hodnotě stavby. Pod textem, který je souběžně český a anglický, nalezneme půdorys objektu. Jednotlivá hesla jsou nezřídka doprovázena další fotografickou dokumentací, jejíž převážnou část pořídil v roce 2009 ostravský fotograf Roman Polášek. Součástí *Průvodce* je též slovník architektů, stavitelů, malířů a sochařů, soupis literatury a pramenů (škoda, že se na něj neodkazuje u jednotlivých hesel), jmenný rejstřík, chronologický a typologický (věcný) rejstřík staveb. Závěr knihy tvoří mapová příloha s vyznačením umístění jednotlivých položek katalogu. Tolik stručné představení recenzované práce.

Důležitější je však poukázat na význam *Průvodce*. I když zejména v poslední době vyšlo několik monografií, reflektujících v různé šíři architekturu Ostravy (např. Jindřich Vybíral ad.), Strakošova práce je svou šíří a komplexním pohledem výjimečná. Je to první ucelená encyklopedická pomůcka svého druhu.

Pozoruhodná je širě prezentovaných stavebních objektů. Z časového hlediska od nejstarší ostravské památky, kostela sv. Václava s gotickým jádrem a staré radnice (první písemná zmínka je z roku 1539) až po nedávno postavené, jakým je například moderní kostel sv. Ducha v Ostravě-Zábřehu, dokončený v roce 2007, nebo bytový dům „Městská brána“ z roku 2009. Nalezneme zde významné, hodnotné stavby, zejména sakrální architekturu, ale také třeba obchodní dům Bachner Ericha Mendelsohna. Vedle toho i stavby méně známé, nepovšimnuté a některé i neprávem opomíjené. Uvést můžeme např. most Miloše Sýkory v Moravské Ostravě z roku 1914, televizní vysílač v Hošťálkovicích z roku 1979, areál vodárny v Nové Vsi z let 1904–1908, kamennou sýpku ve Svinově ze 17. století. Autor nezapomněl ani na městské části, které by vzhledem k jejich charakteru jiný autor v publikaci

tohoto typu vynechal, jako třeba Heřmanice (řadové domy z let 2005–2008), Petřkovice (dům Obecního blaha z roku 1907).

Autorovi se podařilo dokázat, že Ostrava je obdařena zajímavými architektonickými díly, že v tomto městě působily přední osobnosti české a středoevropské architektury Josef Gočár, Kamil Hilbert, Vlastislav Hofman, Pavel Janák, světově proslulý německý tvůrce Erich Mendelsohn, Camillo Sitte a řada méně slavných jmen. Listujeme-li Průvodcem, uvědomíme si, jak pestrá má město stavební minulost, jak se odlišuje zástavba z režného cihlového zdiva Vítkovic od vzhledu městských domů kolem centra Moravské Ostravy, nebo pompézního hornického sídliště „Nové Ostravy“ v Porubě.

Bohatství architektonické kultury Ostravy, prezentované Strakošovou prací nutí laickou i odbornou veřejnost přehodnotit svůj pohled na architekturu Ostravy. A to nejen ty, kteří ji dosud považují za „ocelové srdce republiky“, nebo kteří ji vidí jen jako skanzen industriálních stavebních památek, ale také ty poučenější, kteří ostravskou architekturu omezují pouze na 19. a 20. století.

Antonín Barcuch

KRONIKA

Máchovské reminiscence v tvorbě krnovských autorů

V roce 2010 jsme si připomněli pro českou kulturu a zejména literaturu významné dvousté výročí narození Karla Hynka Máchy (1810–1836). V České republice byla na počest autora *Máje* uspořádána celá řada máchovských akcí, konferencí, výstav, jejichž přehled zde nebudeme podávat; zájemce odkazujeme na internetové stránky Ministerstva kultury ČR, které mnohé z významnějších akcí podpořilo. Také Krnov přispěl svou příslovečnou špetkou soli k máchovským oslavám, a to v poválečné historii regionu nikoli poprvé, jak ukážeme v další části našeho příspěvku.

V roce 1947 vyšla v Krnově nákladem někdejších Moravskoslezských pletařských podniků sbírka *Slezský máj*, jejímž autorem byl Stanislav Beran a jehož životopisné údaje nejsou známy. Sbírkou obsahovala šest básní v poetice zřetelně ovlivněných proletářskou poezií i postupy typickými pro „pokvětnovou lyriku“. Vrcholem sbírky je (z čistě formálního hlediska) titulní báseň *Slezský máj*. V jejím textu najdeme zřetelné paralely k veršům Máchovým: „Je první máj, je lásky čas, / ať chci neb nechci, myslím na Máchu. / Zde zem má ještě úžas kolem řas / a pušky ještě cítit od prachu. // Je hrdličky hlas podezřelě tichý, / ač slova milenců jsou všude stejně sladká. / Utrhnout obvez z prostřelené míchy / a slávě máje otevřít chci vrátka.“ Závěr básně využívá aluzi na Máchův *Máj* k oslavě Slezska hrdinného a bojujícího: „Je první máj – je lásky čas / zda slyšíš Hynku, slyšíš Jarmilo? / Však Slezsko – ještě úžas kolem řas, / jak předloni se krve napilo.“ V této poezii výrazně prostupovaly a splývaly „mírové“ a „válečné“ sémantické řady. Vyplývalo to patrně ze staré mytické představy, že příchod „nového světa“ nenastane prostým vývojem, ale zničením světa starého. Tato eschatologická představa (mytologéma) byla součástí komunistické ideologie. Básník *Máje* je zde chápán jako básník revolučního ducha.

Rok 1956 bývá v české literatuře označován za přelomový, dochází k určitému politickému uvolnění ve vývoji společnosti po XX. sjezdu KSSS a XV. sjezdu KSČ, což se pak pozitivně odráží i v rozvoji kultury a literatury. Relativní uvolnění vytváří částečný prostor k výraznějšímu uplatnění individuálních rysů autorského díla a zesiluje povědomí o jeho autonomní hodnotě, která již není záležitostí ideového postoje, ale literárního nadání a zvládnutého spisovatelského řemesla. Nastupuje také mladá generace spisovatelů soustředěná kolem časopisu *Květen*, která realizuje program „poezie všedního dne“. V regionech dochází k dynamickému rozvoji různých kulturních a také edičních aktivit. Bývalý ředitel krnovské knihovny Blažej Paloch spolu s výtvarníkem Zdeňkem Máčelem připravili k vydání v dubnu roku 1956 pro tehdejší Vzornou okresní knihovnu v Krnově tisk k 120. výročí vydání *Máje* Karla Hynka Máchy. Na ručním papíru formátu A3 (dva dvojlisty) byla vtištěna Palochova *Máchovská čtyřverší* a na místě frontispisu se objevil původní Máčelův linoryt imaginárního portréta K. H. Máchy. *Máchovskými čtyřveršími* Blažeje Palocha vstoupila regionální

literatura Krnovska do nové fáze svého vývoje, nyní už skutečně souměřitelné s dobovou tvorbou vznikající na severní Moravě a ve Slezsku. (Podrobně se touto bibliofilii, zejména verši v ní obsaženými, zabýváme v našem knižním kompendiu *Hledání kořenů II. díl, Regionální literatura Krnovska a její představitelé, Od národního obrození do současnosti*, Opava 2010). O tři roky později vychází prvotina krnovského básníka F. A. Šípka, v r. 1963 debutuje v edici Mladé cesty vydavatelství Mladá fronta Dušan Cvek sbírkou *Zrána*, kdežto prvotina Jiřího Daehneho *Berný peníz* vychází po vydavatelských peripetiích v brněnském Bloku až v r. 1979, a to v Praze v mladofrontovní edici Kroky. Ani Šípek, ani Cvek nebyli Máchovou osobností nebo dílem výrazně ovlivněni. V básni První snítka ze Šípkovy sbírky *Jen jednou stěhovavý pták* (1962) se mj. vyskytuje potenciaální aluze na Máchův *Máj* ve verši: „I hvězdu budeš mít... / A ta tě s budoucími spojí / jinak, než vyhaslý už svit.“ (Srov. u Máchy: „Klesla hvězda s nebes výše, / mrtvá hvězda, siný svit“; Daniela Hodrová uvažuje v souvislosti s Máchovým „nic“ o tom, zda toto „nic“ nemá přece jen cosi společného s Bohem jako nicotou u mystiků a zda není blízké faustovskému „nic“ jako místu největší smysluplnosti; *Poetika míst*, Praha: H & H, 1997, s. 110.) Narážka na zakladatelský zjev moderní české poezie není později Šípkem v dalších sbírkách opakována. Zda tato kontroverzní aluze byla učiněna z neznalosti literární tradice české poezie nebo z jiného důvodu, se už dnes nedovíme.

Jiří Daehne na rozdíl od svých básnických předchůdců po sobě zanechává strojopisnou sbírku *Radobyl*. Některé texty z ní vyšly časopisecky (*Radobyl*, Ještě hlt, Cesta k Élysejským nivám, Pohřeb, *Literární měsíčník*, 1980, č. 9, s. 138), jiné v bibliofilii *Ve znamení podzimu* (Roudnice nad Labem, 1981), vydané k 145. výročí Máchova skonu. Náročně upravený tisk vydal Emil Gebauer ve spolupráci s výtvarníkem Václavem Rykrem (frontispis a volně vložený, formát knihy přesahující grafický list byly tištěny litograficky, vlastní text technikou kamenorytíny). Z roku 1997 pochází strojopisná „Malá autorská antologie opusů s máchovskými náměty“ *Okno dokořán*, zamýšlený, ale nevydaný novoroční tisk s vydavatelovým přáním PF 1998. Antologie je rozdělena na dvě části: básnickou „Pár máchovských obrázků“ se čtyřiadvaceti básněmi a prozaickou „Pět povídek s máchovskými náměty“ z rukopisné knihy povídek *Sedm semen z Jidášova stromu*, psané na sklonku 80. let minulého století. Podle Daehneovy ediční poznámky se dovidáme, že v létě roku 1978, o rok dřív, než mu v Mladé frontě vyšla prvotina *Berný peníz*, četl Máchovu poezii i prózu a také máchovské monografie, například knihu Karla Janského (patrně šlo o monografii *Karel Hynek Mácha, Život uchvatitele krásy*, 1953 Praha), dar autorově mamince od učitelského sboru holešovské jedenáctiletky k jejím sedmatřicetinám.

Jiří Daehne rukopisnou sbírku *Radobyl* věnoval před svou smrtí i autorovi tohoto příspěvku, snad v naději, že se jí jednou podaří vydat (ostatně autor píšící tato slova napomohl k vydání tří Daehneho básnických sbírek ještě za básníkova života jako redaktor svazků i jako autor doslovů k nim). Krnov je příhraničním městem, využili jsme proto k vydání *Radobylu* podpory z transhraničních grantových projektů Evropské unie. Čtenář tudíž nemůže být nepřekvapen, že kromě máchovsky laděné sbírky krnovského autora najde ve svazku nejen překlady těchto veršů do polštiny, ale také polské verše ratibořského básníka Jacka Molędy, zastoupeného stejným počtem básní, a jejich překlad do češtiny; s tím rozdílem, že u Daehneho šlo o ucelený soubor textů z autorovy pozůstalosti, svěřený před jeho smrtí v xerografické kopii autoru těchto řádků (text jsme upravili z hlediska současných pravopisných zásad tam, kde to nekolidovalo s autorským stylem), zatímco u Molędy jde o autorský výběr z většího cyklu básní *Horyzont zdarzeń*. Jacek Molęda je nejen renomovaným slezským básníkem, ale také skvělým překladatelem z češtiny, jakkoli dosud překládal převážně českou odbornou, filologicky zaměřenou literaturu. Jako básník dobře vycítil poetiku svého krnovského kolegy a vytvořil kongeniální polský převod *Radobylu* do polštiny.

Záměrem editora dvojjazyčné sbírky nebylo vytvoření prostoru k přímému intertextovému dialogu mezi českými a polskými básnickými díly, ten je veden ve vztahu k Máchovi jedině v Daehneho poezii. Daehne se více zabývá životopisnými momenty romantického autora než přímo textem *Máje*, i když v navazujícím textu (posttextu) najdeme několik přímých literárních narážek (aluzí) na tuto lyrickoepickou báseň nebo na lyrický komentář k Máchovu *Deníku na cestě do Itálie*. To – spolu s Daehneho obeznámeností s máchovskou literaturou – svědčí o autorově solidní historické i literárněhistorické erudici. (Před časem jsme zaslali kopii *Radobylu* jednomu z nejvýznamnějších současných máchologů, prof. Pavlu Vašákovi, s prosbou o jeho stanovisko k historickému i literárněvědnému východisku Daehneho básnického cyklu; odpověď – stručná, ale výstižná – zněla, že je vše

v naprostém pořádku). Daehne se také projevuje jako znalec antické literatury a starověké mytologie, jeho historicko-filozofické reflexe jsou myšlenkově výrazné a kontextově zajímavé.

Spojení máchovské inspirace s polskou literaturou ve svazku *Radobyl – Obzor událostí* má také svůj symbolický význam. Vždyť Mácha si pořizoval výpisky do svých zápisníků také z polské poezie (Adama Mickiewicze, Juliusze Slowackého, Seweryna Goszczyńskiego, Antonia Malczewského, Józefa Bohdana Zaleského aj.), mnoha polskými motty opatřil kapitoly své povídky *Cikáni* (1835). Mácha jako jediný český básník dokázal organicky přetavit vlivy polského romantismu ve vlastní tvorbě (*Máj*, *Balláda* aj.). Značný zájem u nás tehdy vzbudilo polské povstání ve Varšavě a s tím byl spojen obdiv k polským spisovatelům. Mácha spolu s Karlem Sabinou organizovali pomoc polským emigrantům, kteří se ubírali přes naše země na západ. Z Máchovy generace vyšel i první soustavný český překladatel Mickiewiczovy poezie Václav Štulc (1814–1887), v roce 1937 vyšel jeho překlad *Konráda Wallenroda*.

Přináší dvojjazyčný básnický svazek *Radobyl – Obzor událostí* něco podstatného do regionální či dokonce národní literatury? Nejprve se vyslovíme k první položené otázce.

Daehneho vklad do regionální poezie je neoddiskutovatelný a posthumní vydání rukopisné sbírky do jisté míry vzdává hold jak tomuto umělecky neobyčejně nadanému místnímu tvůrci, tak básníku *Máje* u příležitosti dalšího, bezesporu významného máchovského výročí. Básně Jiřího Daehneho jsou plné paradoxů. Na jedné straně byly inspirovány romantismem a jeho nejvýznamnějším českým reprezentantem, mohli bychom říci básníkem romantického životního osudu, na druhé straně se v nich objevuje protirromantický, racionalistický postoj „filozofova zvěšovacího sklíčka“. Daehne se pokouší o velmi precizní rekonstrukci událostí, do nichž vnáší mnoho z postojů vědce – jakoby byl fyzikem nebo geografem. Z tohoto důvodu bylo nanejvýš vhodné oba básnické cykly konfrontovat, otisknout je vedle sebe v jedné edici.

Pokud jde o odpověď na druhou otázku, jaký význam *Radobyl* má v kontextu české národní literatury, tuto otázku musíme nechat otevřenou, protože nepřísluší editorovi svazku a autorovi doslovu, nýbrž celostátní literární kritice. Můžeme aspoň poukázat na skutečnost, že sbírka kvalitativně nevybočuje z řady sbírek vydaných ještě za života krnovského básníka, které byly kladně přijaty kritikou (opět se odkazujeme na druhý díl *Hledání kořenů*, kde k tomu snášíme mnoho důkazů), ale důstojně ji završuje. Podobný úkol – zhodnocení přínosu Molčova *Obzoru událostí* – jak pro regionální slezské, tak pro celonárodní polské písemnictví – bude mít před sebou polská literární kritika, polští recenzenti.

Jsme přesvědčeni o tom, že *Radobyl* patří datem svého vzniku sice do linie české poezie druhé poloviny 70. let minulého století, ale není anachronismem. Stejně jako jím není například sbírka již nežijícího básníka Jiřího Karna (vl. jm. Ladislav Podmele) *Hledání modrého tónu* (1979), která je autorskou poetikou (tu a tam s názvuky poezie Františka Halase) i celkovým zpracováním tématu velmi podobná Daehneho snahám a přibližuje čtenáři osobnost polského romantického umělce – skladatele Fryderyka Chopina. Oba básníci – Karen a Daehne – se nejen znali, ale udržovali korespondenci, přičemž autor *Gramofonu v okně* v ní autorsky zkušenějšího přítele občas žádá i o radu. (Některé dopisy jsou uchovány v Daehneho pozůstalosti.) Pro oba básníky je také typické hledání určujících hodnot života a jeho klíčových okamžiků, archeologie rodové historie, jejich poezie obsahuje evokace zážitků z války a reminiscence na šťastný či rozporuplný věk dětství chápaný jako ideální a léty ztracený rozměr domova (viz Daehneho sbírky *Berný peníz* a *Ztráta rodného domu*), oba ve své poezii oslavují tvůrčí dělnost, která je ztělesňována rovnocenně prostými lidmi (připomeňme nezapomenutelnou, charakterově neobyčejně prokreslenou a často se v Daehneho poezii vracějící postavu dědečka z matčiny strany Leopolda Kubeši) i mimořádnými kulturními osobnostmi, z nichž některé jsme zde již zmínili (připomeňme ještě Daehneho sbírku *Bosá Barunka*, v níž se inspiroval osudy Boženy Němcové). Karen postupně tíhne k silnému zepičtění, usiluje o dialogičnost až dramatičnost své poezie, jak konstatuje dobová kritika (Petr A. Bílek, Milan Blahynka, Štěpán Vlašín). Podobně je tomu u Daehneho; na epizující a autentizující tendence jsme podrobněji poukázali jinde (Topografie vzpomínky, Podoby autenticity v „memoárové“ poezii Jiřího Daehneho, in: *Autenticita a literatura*, Sborník referátů z literární konference 41. Bezručovy Opavy 16. – 17. 9. 1998. Praha – Opava, ÚČL AV ČR, FPF SU Opava, SZM Opava, 1999, s. 97–105).

Básnická tvorba Jiřího Daehneho, a to nejen tímto svazkem představeném tematickém okruhu autorova díla, rozhodně patří k tomu lepšímu, co vzešlo z literatury psané v Krnově a přítom významně

přesáhlo okruh regionálního písemnictví. Autorovo jméno by nemělo chybět v žádné literárněhistorické syntéze písemnictví nejen severní Moravy a Slezska, ale ani české poezie vůbec.

Libor Martinek

Osud mu nepřál – k výročí úmrtí Karla Schinzla

Koncem letošního roku uplyne 60 let od úmrtí dr. ing. Karla Schinzla, jednoho z těch význačných průkopníků barevné fotografie, kteří k jejímu vývoji položili cenné základy. Jeho přínos je o to větší, uvědomíme-li si, v jakých nelehkých podmínkách pracoval jen s malou nadějí, že jeho vynálezy budou jednou oceněny vědecky, ale i finančně přiznáním patentových práv. Připomeňme si tedy životní osudy tohoto význačného vědce, který bádání na poli barevné fotografie zasvětil celý svůj pohnutý život.

Karel Schinzel se narodil 20. prosince 1886 v Edrovicích u Rýmařova jako prvorozený syn Karla a Theresie Schinzlových. Měl pět sourozenců, z nichž sestra Helena zemřela v prvním roce života na zápal plic, bratr Adolf zemřel ve svých 10 letech po pádu se stromu a bratr Rudolf se ve svých 20 letech smrtelně zranil pádem s kola. Rodičům tak zůstaly jen tři děti – Karel, bratr Ludvík a sestra Hermína. V domě č. 52, kde jejich otec provozoval pohostinství, bydleli až do roku 1891, kdy dům prodali. Jejich další pobyt je zachycen až v roce 1896, kdy se

1. Rodný dům Karla Schinzla v Edrovicích

přestěhovali do Opavy, kde se rodina těžce zkoušená nepřízní osudu usadila nejprve v domě na tehdejší Badenfeldengasse č. 9, později, když stavitel Lundwall, který byl majitelem domu, dům prodal, museli se Schinzlovi přestěhovat do nájemního městského bytu na tehdejším Beethovenově nám. č. 4. Pro mladého Karla se v „Alt Troppau“ otevírají zcela jiné možnosti vzdělávání, než jaké mu nabývaly rodné Edrovice. Otec, který zanechal hostinského povolání a otevřel si v novém působišti obchod s roletami a žaluziemi, s ním však má své plány a systematicky ho zaučuje pro práci v obchodě. Studijní nadání se u Karla projevuje již na měšťánské škole, přesto si ale otec trvá na svém, obchod je jistota, o kterou by se měl jeho syn ve svém životě opřít. A tak místo, aby svého syna podporoval v dalších studiích na reálce, nastupuje Karel na dvouletou obchodní školu. Ani během studia na obchodní škole nezapře své předurčení k vyšším studiím a první ročník absolvuje s vyznamenáním. Školu řádně ukončil 17. července 1902.

V té době se již začal seznamovat s fenoménem fotografie. Více než samotné fotografování ho začalo zajímat chemicko-technologické zpracování, což jeho otec velice nelibě nesl. Nakonec se však smiřuje s tím, že jeho prvorozený syn po něm nepřevzme zaběhnutou živnost a souhlasí, aby v r. 1902 nastoupil jako účetní do chemické a lékárnické firmy Hell a Co., Apotheke in Troppau, v její chemické továrně v Komárově u Opavy. A v té době již Karel začíná experimentovat s barevnou fotografií. Jako laboratoř mu posloužily sklepní prostory v domě jeho bydliště na Badenfeldengasse, ve kterých trávil většinu svého volného času. Mladý vědec přímo prahнул po vzdělání. Ve svých 17 letech se již vzdělával prostřednictvím anglických, francouzských a německých odborných časopisů s chemickým i fotografickým zaměřením. Výsledek na sebe nenechává dlouho čekat. Dne 8. dubna 1905 podává u Patentního úřadu ve Vídni přihlášku na postup zhotovování třívrstvé

barevné fotografie, který nazval „Katachromie“. Podíl jeho objevu se prolíná i v pozdější práci Godowskeho a Mannese, jež vyústila ve vynález diapozitivního filmu Kodachrom (1935), ale i v úsilí Willmannse, který se podílel na vývoji systém Agfacolor (1942). Je to prakticky v době, kdy ještě sám nemá ani středoškolské vzdělání ukončené maturitní zkouškou. Vedení firmy Hell si je dobře vědomo, jakého génia má ve svých řadách, a vychází budoucímu vědci vstříci – posílá ho do své pobočky do Vídně, kde sice musí vykonávat svou práci pro firmu, avšak je mu umožněno navštěvovat

2. Portrét K. Schinzla z počátku 20. století

ho jen okrádá o drahocenný čas. Hned po válce odjíždí k rodičům do Opavy, aby se po krátkém pobytu opět vrátil do Vídně. Po převratu v roce 1918 pracuje jeden rok u dvorního rady Stracheho jako výzkumný chemik u firmy Wetzlar a Co. v Brucku-Kyrallyhdě. Ambiciózní Schinzl však toužil po dalším vzdělání. Již během práce u výše zmíněné firmy zpracovával téma své disertační doktorské práce „O katalytické a elektrochemické redukci invertního cukru za účelem získání manitu a sorbitu pro výbušninu“, tedy tématu na hony vzdáleného od „jeho“ barevné fotografie. Těžko dnes říci, zda

3. Pohled do Schinzlovy dílny

přednášky chemického oboru na Vysoké škole technické. Současně také dochází na večerní kurzy na reálce v Schottenfeldu, na které v roce 1908 skládá maturitní zkoušku ze všech předmětů, aby mohl pokračovat na vysoké škole jako řádný student.

Po dobu studií má ve Vídni malý byt, který se mu stává pracovní i studovnou zároveň. V té době si již buduje svou vědeckou knihovnu, jejíž svazky doplňuje vlastními spisy z svých výzkumů a poznámkami z odborných časopisů. V roce 1912 studium úspěšně završil získáním titulu inženýra.

V témže roce se vrací do Opavy, kde opět pracuje ve firmě Hell. O tři roky později je povolán k vojenské službě, během níž také fotografuje, výsledkem jsou snímky dokumentární povahy. Brzy po nastoupení k armádě je odvelen jako vojenský technický pracovník – chemik. Z fronty přiváží také snímky od dělostřeleckého pluku, kterému byl přidělen. Jsou to v podstatě fotografie skupin vojáků před bojovou technikou. Velmi pečlivě negativní zpracování nezapře jeho smysl pro detail. V té době se bohužel zabývá naprosto jinou problematikou než principy barevné fotografie. Nesmyslná válka

své životní téma neměl ještě zdaleka tak zpracované, aby ho nepoužil pro svou disertační práci, anebo si jen prostě nevěřil. Ve svých 32 letech, po 14 letech od podání svého patentu, byl 23. prosince 1919 na Vysoké škole technické ve Vídni promován na doktora technických věd.

Myšlenka vylepšení svého patentu ho neustále nutí k opětovným pokusům. Kvalitní zázemí mu ve Vídni na čas poskytuje Grafický učební a pokusný ústav profesora Edera, kde zprvu nachází dostatečné pochopení pro svá bádání.

Jako Ederův asistent měl před sebou skvělou budoucnost a nebyť jistých neshod se svým nadřízenými

patrně by se stal jeho nástupcem. V roce 1922 předkládá komisi odborníků v čele s profesorem Ederem pojednání o zdokonalení svého patentu. Je však považován za utopistu. Je ironií osudu, že o několik let později na základě jeho výzkumů uvedla firma Kodak v život tolik očekávaný Kodachrom.

Nešťastný a zatrpklý Schinzel se vrací do Opavy, kde si v domě svých rodičů znovu zřizuje laboratoř. Poblíž se nachází jen jediný člověk, který ho chápe a pevně za ním stojí – bratr Ludvík. Ten ho burcuje k dalšímu bádání, a tak se Karel za asistence svého bratra pouští do dalších pokusů.

4. Tzv. Schinzlův dům v Opavě na náměstí Svobody

v odborných časopisech a sepisuje také historii svých výzkumů. Série článků v časopise *Das Lichtbild* upoutá pozornost i představitelů amerického Kodaku a německé Agfý. Estamanův Kodak si uvědomuje výjimečnost jeho výzkumu a zve jej v prosinci 1936 do svého hlavního závodu v Rochesteru do USA, později i do londýnské pobočky. Bohužel, přes všechna předběžná jednání a hlavně sliby zástupci amerického gigantu odkupují od Schinzla jeho vynálezy a patentová práva (27 patentů) za téměř minimální obnos, mj. i patent z 6. května 1936 – barvotvorné vyvolávání s postupným spektrálním osvětlováním. O tomto patentu se zmiňuje později patentní zástupce firmy DU PONT dr. Gallafant při přednášce v britské královské fotografické společnosti v Londýně, když Schinzlův patent označuje za převratné dílo. S hubenou náhradou za léta své práce se Schinzel opět vrací do Opavy. Neuplyne ani rok a Kodak se opět ozývá. Celý proces není doladěn tak, aby snesl hromadnou výrobu. Schinzel po předešlých špatných zkušenostech váhá, nakonec ale v něm zvítězí jeho smysl pro poctivost a do Ameriky odjíždí v krátkém čase. Tentokrát už na něj čekají jako na vůdčí osobnost. Určitě právem. Schinzel se totiž ve svých stísněných podmínkách domácí laboratoře zabýval i procesem barvotvorného vyvolávání. S týmem chemiků doladuje poslední kroky procesu a po třech měsících usilovné práce se výroba může rozběhnout naplno.

Stres, napětí, nastřádaná únava posledních týdnů se na něm hodně podepsaly. V březnu 1938 se vrací domů do Vídně, odpočívá ponořen do studia odborných knih. Laboratoř ho zatím neláká. Je příliš unaven. Nelehká finanční situace ho ale brzy vrací do reálného světa. Podílí se na výzkumech pro malé vídeňské firmy. Zlom nastává až v roce 1942, kdy dostává nabídku pracovat ve výzkumném ústavu firmy ZEISS-IKON v Berlíně-Zehlendorfu. Válečný Berlín, jeho neustálé bombardování, nepřidávají Schinzlůvi na klidu, proto se po domluvě s vedením firmy koncem roku 1943 vrací do Vídně a pokračuje ve výzkumu tentokrát už ve svých laboratořích v novém bytě v Badenu. Tento stav vydrží až do roku 1945. Mezitím se změní i jeho rodinné poměry. Ve svých 58 letech se žení s Hermínou Marií Würst. Mladá žena mu ale příliš nerozumí, nechápe jeho zaujetí pro vědeckou práci. Velký věkový rozdíl (25) let harmonickému soužití rovněž neprospívá. Po dvou a půl letech ho manželka opouští. A na konci války ho zasáhne další rána osudu – v dubnu mu osvobodovací armáda zničí a vyplení jeho badenský byt. Přichází tak hlavně o svou odbornou knihovnu – knihy, časopisy, písemnosti, zápisy a kopie svých patentů, osobní poznámky, ale zcela zničeno je i laboratorní zaříze-

Výzkumy byly finančně náročné, nemluvě o prostředí, ve kterých byly prováděny. Jen malá sklepní místnost se základním laboratorním vybavením musela stačit tomuto výjimečnému vědci. Mnohdy musí finančně vypomoci i rodina. Schinzel s houževnatostí sobě vlastní ale přes všechny překážky pokračuje v dalších a dalších chemických pokusech. Ocenění ze strany vědeckých kruhů ani hmotné ohodnocení jeho snažení se nedostavuje. Zneuznaný vědec se stále více uzavírá do sebe, vůbec nechce komunikovat se svým okolím. Na naléhání bratra Ludvíka nakonec začíná v období let 1935 až 1936 publikovat výsledky své práce

ní. Citelně zdeptán hledá „ochranu“ u svých nejbližších, stěhuje se k Ludvíkovi a sestře Hermině do Vídně na Hüttelbergstrasse č. 16.

Následně poválečné události ho ale úplně srážejí na kolena. Už nemá elán, vše, pro co žil, je v troskách. Z torza poznámek, jež se mu podařilo zachránit, sepisuje pojednání o barevné fotografii, které chce vydat i knižně. Běh času je ale neúprosný, začátkem listopadu 1951 nenadále ztrácí zrak a 23. 11. 1951 umírá ve věku nedožitých 65 let na mozkovou mrtvici. Jeho ostatky byly za účasti nejbližší rodiny uloženy na hřbitově ve Vídni – Hütteldorfu.

Karel Schinzl nepochybně patřil k nejvýznamnějším vynálezčům, kteří svými objevy přispěli k vývoji a vzniku prvních kvalitních barevných materiálů. Během svého života podal celkem 250 patentů amerických, anglických, německých a rakouských, týkajících se vývoje barevné fotografie, zvukového filmu a reprodukčních technik. Nebyl obchodníkem, byl „pouze“ vědcem, avšak vždy přístupným, plný pochopení, vždy připraven pomoci.

5. Schinzlův hrob ve Vídni

Všechny fotografie pocházejí ze sbírek SZM

Luděk Wünsch

Výstava „Silesia Picta“ – Veduty slezských měst a staré mapy Slezska

5.9. – 30.9. 2011, Olomouc, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Výstavu připravila v září Vědecká knihovna v Olomouci spolu s Vojvodskou knihovnou v Opolí za podpory Ministerstva zahraničí ČR. Mnohé z toho, o čem hovořili autoři příspěvků na konferenci „Slezsko v proměnách času – Śląsk przez wieki“ na začátku září, tak bylo možné spatřit v originále na vlastní oči v Severním sále olomouckého Vlastivědného muzea.

Pořadatelé zde prezentovali zřídka nebo vůbec nevystavované exponáty, a to nejen samotné mapové a grafické listy, ale i knihy obsahující tato díla. Představili např. mapu střední a východní Evropy z roku 1507, považovanou za vůbec první moderní tištěnou mapu Polska. Nechyběly ani nejstarší mapy Slezska Sebastiana Münstera a Martina Helwiga, pocházející z 16. století.

V druhé část výstavy věnované prospektům slezských měst se nacházel vůbec nejstarší exponát - vyobrazení Nisy v kronice Hartmanna Schedela z roku 1493. Více než osmdesátí pohledy na slezská města z 18. století byla představena také část monumentálního díla vedutisty Friedricha Bernharda Wernera.

Přestože výstava trvala necelý měsíc, její přínos uchovává katalog o 175 stranách s charakteristikou starých map Slezska od Miroslavy Kočwin a vedut slezských měst od Jiřího Glonka.

Jiří Šil

Výstava „Historie textilního průmyslu na Jesenicku“

13.9. – 19.11. 2011, Jeseník, Muzeum Jesenicka

Výstava situovaná v rekonstruované vodní tvrzi představuje vývoj textilní výroby na Jesenicku od domáckého přádláctví a tkalcovství, které se zde rozvinulo v souvislosti s úpadkem dolování drahých kovů, přes vznik textilních závodů až po útlum a faktický zánik výroby. Starší období textilní produkce je zastoupeno nejen přádláckými a tkalcovskými pomůckami a stroji z národopisného fondu muzea, ale i archiváliemi a hmotnými památkami na činnost cechů. Hlavní pozornost je věnována období, kdy se Jeseník díky rozvinuté textilní výrobě (a také lázeňství) definitivně stal největším a nejvýznamnějším sídlem regionu na úkor Zlatých Hor. Tento pokrok v oblasti zpracování tkanin se ukazuje vývoj jesenické firmy Regenhart & Raymann, která byla jedním z největších textilních závodů v českých zemích a jejíž damaškové zboží směřovalo nejen na císařský dvůr do Vídně, ale i na všechny světové kontinenty. Výstavu připravili Pavel Macháček a Bohumila Tinzová ve spolupráci se Státním okresním archivem Jeseník, Zemským archivem v Opavě a bývalými pracovníky n. p. Moravolen. Sbirka Slezského zemského muzea je zde reprezentována kolekcí pamětních medailí a ocenění lnářské firmy Regenhart & Raymann.

Tento podnik postupně pohltil menší konkurenty a na konci 19. století se stal největším výrobcem damaškového plátna v celém Slezsku. Komplex textilních závodů v Jeseníku tehdy dával práci až třem tisícovkám zaměstnanců. Toto období na výstavě reprezentují portréty členů rodiny Regenhartů a Raymanů, vzorníky textilií a ukázka luxusního lněného ubrusu z produkce jesenické textilky. Po znárodnění podnik několikrát změnil svůj název a v roce 1958 byl začleněn do Moravolenu Šumperk. Tehdy na světové výstavě EXPO 1958 v Bruselu získaly výrobky z jesenického závodu jednu z hlavních cen, a to i díky patentu zdejšího vynálezce Jaroslava Mikuleckého na vylepšení programování vzorníků spřádacího stroje. Na výstavě byla prezentována i zlatá medaile udělená k titulu „Hrdina socialistické práce“ za mimořádné pracovní výkony zaměstnankyni Moravolenu v době, kdy bylo vyznamenání udělováno zřídka a skutečně za vrcholné výsledky ve výrobě.

Jiří Šil

Povrchové úpravy kovů a preventivní ochrana proti korozi

Odborný seminář 24. listopadu 2011

Tématem posledního semináře, který pořádala Společnost pro technologie ochrany památek v Národním muzeu, byly povrchové úpravy kovů v památkové péči. Kovové prvky jsou součástí historických a technických památek, archeologických sbírkových předmětů, artefaktů uměleckého řemesla a v neposlední řadě je nacházíme i u památek stavebních. Povrchové úpravy těchto předmětů jsou především významným ochranným prvkem daného materiálu, mají však i estetický význam. V prvním příspěvku Jana Stoulila (Ústav kovových materiálů a korozního inženýrství VŠCHT Praha) zazněly základní informace o vzniku a charakteru povrchových vrstev především na mědi, včetně umělé patiny. Povrchovými úpravami slitin mědi na předmětech a objektech, které jsou umístěny především v exteriérech (plastiky, dekorativní stavební prvky, střešní krytiny aj.), jejich korozní rychlostí a tvorbou přírodní a umělé patiny se zabývala Kateřina Kreislová (SVÚOM, s. r. o.). Aktuálním příkladem z praxe

byl příspěvek restaurátora Ivana Housky „Restaurování povrchu bronzového pláště sochy Jana Žižky na Vítkově.“ Ten přítomné nejprve seznámil se zprávou SVÚOM o stavu sochy, poté pohovořil o komplexním zásahu a v závěru se zabýval specifickými klimatologickými problémy sochy Jana Žižky, například vnitřní odvětrávání či odtokovými otvory. O zkušenosti z obnovy zinkové krytiny na dvou objektech z přelomu 19. a 20. století se podělil Martin Maršík (Fas-Maniny). Na závěr promluvil Dušan Perlík (Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy), který v příspěvku s podtitulem „tipy a triky, aneb jak na to“ přítomné seznámil nejen se základními postupy při ošetřování kovových archeologických předmětů, ale především se věnoval specifickým problémům při povrchových úpravách železných, měděných a stříbrných archeologických předmětů. Seminář bezesporu přinesl nejen zajímavé informace, ale především zkušenosti odborníků z oblasti péče o kovové památky.

Po semináři následovalo zasedání pracovní skupiny kovy Komise konzervátorů-restaurátorů Asociace muzeí a galerií ČR. Prvním bodem jednání byla volba vedoucího pracovní skupiny kovy, kterým se stal Ing. Dušan Perlík. Následovalo vyhodnocení dosavadního zájmu o publikaci „Konzervace a restaurování kovů. Ochrana předmětů kulturního dědictví z kovů a jejich slitin“, se kterým přítomné seznámila Ing. Alena Selucká. Ta poté zhodnotila zářijový kurz „The electrochemical techniques in conservation of metal objects: principles and applications“ a společně s Mgr. Estelle Ottenwelter prezentovala získané poznatky a zkušenosti. Na závěr proběhla krátká diskuze, jejímž záměrem bylo sestavení další odborné činnosti pracovní skupiny kovy (např. komplexní zásah na mincích a povrchové úpravy kovů).

Zuzana Sedlářová

